

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK SIGURNOSNE I MIROVNE STUDIJE

Regionalna sigurnost i integracija BiH u NATO: izazovi i perspektive
-magistarski rad-

Kandidat: Nadan Sarić
Broj indeksa: 594/II SPS

Mentor: prof. dr. Mirza Smajić

Sarajevo, april 2021. godine

NADAN SARIĆ

2021

Regionalna sigurnost i integracija BiH u NATO: izazovi i perspektive

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK SIGURNOSNE I MIROVNE STUDIJE

Regionalna sigurnost i integracija BiH u NATO: izazovi i perspektive
-magistarski rad-

Kandidat: Nadan Sarić
Broj indeksa: 594/II SPS

Mentor: prof. dr. Mirza Smajić

Sarajevo, april 2021. godine

SADRŽAJ

I UVOD I PROBLEMATIKA ISTRAŽIVANJA	6
1.1 Metodologija rada	6
II PROŠIRENJE NATO SAVEZA	8
2.1 Historijski osvrt na NATO savez	8
2.2 Vijeće evroatlanskog partnerstva	13
2.3 Partnerstvo za mir	14
2.4 MAP akcioni plan za članstvo u NATO-u	15
2.5 Ključna pitanja u procesu proširenja NATO saveza	17
III CRNA GORA – STUDIJA SLUČAJA.....	20
3.1 Put ka članstvu u NATO savez i geopolitička važnost Crne Gore	20
3.2 Vanjska politika države.....	22
3.3 Prijetnje Rusije iz geopolitičke perspektive.....	26
3.4 Preduslovi NATO-ve Politike otvorenih vrata i odnos prema Crnoj Gori.....	32
3.5 Reforma odbrane.....	35
IV BOSNA I HERCEGOVINA	41
4.1 Historijski osvrt Bosne i Hercegovine na putu prema NATO Savezu.....	41
4.2 Reforma odbrane.....	45
4.2.1 Civilni vojni odnosi	45
4.2.2 Vojna reforma.....	47
4.2.3 Planovi za budućnost.....	50
4.3 Vanjska politika države.....	57
4.4 Odnosi Bosne i Hercegovine sa susjednim zemljama.....	61
4.4.1 Odnosi sa Republikom Srbijom i saradnja u oblasti odbrane, sigurnosti i konteksta odnosa sa NATO-m.....	62
4.4.2 Odnosi s Republikom Hrvatskom u oblasti evroatlanskih integracija - NATO.....	64
4.4.3. Odnosi sa Crnom Gorom u vojnoj i bezbjednosnoj oblasti.....	65
V KOMPARACIJA BOSNE I HERCEGOVINE I CRNE GORE.....	68
5.1 Uvod.....	68
5.2 Reforma odbrane.....	68
5.2.1 Sličnosti	68
5.2.2. Razlike.....	69
5.3. Vanjske politike	70
5.3.1. Sličnosti.....	70
5.3.2. Razlike.....	71
VI ZAKLJUČAK MASTER RADA.....	72
SKRAĆENICE.....	76
POPIS SLIKA I TABELA	77
BIBLIOGRAFIJA	77

I UVOD I PROBLEMATIKA ISTRAŽIVANJA

Istraživanje teme pod naslovom „Regionalna sigurnost i integracija BiH u NATO: izazovi i perspektive“ motivisano je ulogom i značajem članstva Bosne i Hercegovine u NATO savezu, utjecajem regionalne sigurnosti na donošenje odluka u vezi s unutrašnjom politikom Bosne i Hercegovine u oblasti sigurnosti, kao i nedostatkom naučnih istraživanja ovog saveza po sigurnost Bosne i Hercegovine i njenih stanovnika. Bosna i Hercegovina je država koja bez međunarodne koegzistencije i priznanja ne bi imala smisla. NATO je dio svakodnevnog sigurnosnog pitanja u većini europskih država kroz decenije, kao i njegova uloga kolektivnog sistema sigurnosti te konkretna sigurnosna i politička razvijenost. Pravo koje je u međunarodnim odnosima svakodnevno naglašavano, podjednako i u diplomatskim i u teorijama sigurnosnih studija, te zaštićeno brojnim međunarodnim konvencijama, jeste da svaka država ima pravo na odbranu i zaštitu svoje teritorije i suverenosti. Prema tome, NATO, kao vojno-politička organizacija kolektivnog sistema sigurnost koja pruža pomoć i usluge državama i koja promoviše kolektivni sistem sigurnosti, rješavanje sigurnosnih problema kroz međukolektivne odnose i saradnju te osnaživanje i unapređenje odbrambenih kapaciteta država kako bi se poboljšala njihova sigurnost – u određenoj mjeri predstavlja mogućnost uvezivanja država u zajednički sigurnosni kolektiv, putem kojih prenose ili bi trebale u budućnosti prenositi svoja istraživanja, stavove, usluge i djelatnosti, a sve s ciljem jedinstvene odbrane i zaštite. Ključni prioriteti za BiH u saradnji s NATO-om uključuju jačanje saradnje s evropskim i evroatlantskim strukturama, vladavinu zakona, demokratsku kontrolu oružanih snaga i obavještajno-sigurnosnog sistema, reformu odbrambenog sektora, planiranje i budžetiranje odbrane, vojnu interoperabilnost, upravljanje ljudskim resursima, upravljanje kriznim situacijama i civilno planiranje za hitne slučajeve, sigurnost sistema i zaštite podataka i javnu diplomaciju. Tokom procesa priključenja, NATO također podržava šire demokratske, institucionalne i pravosudne reforme u BiH, čije reforme i ispunjenje zadatih aktivnosti doprinose bržem postizanju standarda i uvjeta potrebnih za punopravno članstvo u NATO-u.

1.1 Metodologija rada

Kako bi se odgovorilo na navedena pitanja, ovaj rad se oslanja na kvalitativnu komparativnu metodu. Središnji fokus je na analizi i poređenju Crne Gore i Bosne i Hercegovine kao dva studijska istraživanja. Prikupljanje podataka izvršeno je literaturom, novinama, anketom i intervjuima sa stručnjacima NATO-a i predstavnicima vlasti Oružanih snaga Bosne i Hercegovine. Država Crna Gora je izabrana za komparativnu studiju slučaja s Bosnom i

Hercegovinom zbog teritorijalnih sličnosti, ali i zajedničke historije unutar istog geostrateškog prostora. Crna Gora je primjer uspješne susjedne zemlje koja se pridružila članstvu u NATO savezu. Teza prvo analizira izazove procesa proširenja NATO-a i njegove implikacije na moguće članstvo u NATO-u za Bosnu i Hercegovinu. Ove dvije studije slučaja se zatim uspoređuju kroz evaluaciju dvije glavne varijable koje imaju direktan utjecaj na ovaj proces a to su: reforma odbrane i vanjska politika ovih zemalja.

1. Reforma odbrane u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori kao zemljama nad kojima je istraživanje urađeno i utjecaj reforme pristupanje članstvu u NATO savezu

Reforma odbrane, kao jedna od najuspješnijih reformi provedenih u Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini nakon Daytonskog sporazuma 1995. godine, provedena je u izuzetno kompliciranom unutrašnjem političkom okruženju koje će utjecati i na dalju budućnost. U ispitivanju reforme odbrane u ove dvije države, ova teza identifikuje glavna dosadašnja dostignuća, analizira utjecaj reforme odbrane na proces članstva u NATO-u i uspoređuje aktivnosti na reformi odbrane u Bosni i Hercegovini s onima koje su već provedene u Crnoj Gori. To omogućava tezi da precizira preostale izazove za budućnost.

2. Vanjska politika ovih zemalja i utjecaj na članstvo u NATO savezu

Glavni fokus interesa uključuje napore za rješavanje postojećih sporova sa susjednim zemljama, utjecaj budućeg statusa Kosova na proces članstva u NATO-u i saradnju s Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju u Hagu kao dugogodišnje obaveze ovih zemalja u vezi s balkanskim sukobima devedesetih. Ova dva faktora, reforma odbrane i vanjska politika, analiziraju se kao odvojene, ali međusobno su povezane nezavisne varijable koje utječu na proces članstva u NATO-u, a koji je zavisna varijabla.

Ova rad je koncipiran na sljedeći način: Poglavlje II analizira proces proširenja NATO-a i kako se Bosna i Hercegovina uklapa u taj proces. Poglavlja III i IV ispituju Crnu Goru i Bosnu i Hercegovinu kao studije slučaja. Analiza se koncentrira na reformu odbrane i vanjsku politiku navedenih zemalja. Procjenjuje se utjecaj ovih varijabli na članstvo u NATO-u. Poglavlje V nudi komparativnu analizu ove dvije studije slučaja. Poglavlje VI predstavlja zaključke o preprekama i izazovima s kojima je Bosna i Hercegovina na putu za članstvo u NATO-u, kao i preporuke za prevazilaženje konstatovanih prepreka.

II PROŠIRENJE NATO SAVEZA

2.1 Historijski osvrt na NATO savez

Nakon što se 1994. obavezao na postepeno proširenje, NATO je ponovno potvrdio svoju politiku otvorenih vrata kako bi dao doprinos sigurnosti u području sjevernog Atlantika. Proces proširenja NATO-a podržava osnovni cilj Saveza za unapređenje sigurnosti i proširenje stabilnosti na cijelom evroatlantskom području. Bosna i Hercegovina pokušava pronaći najbolji mogući način da se aktivno uključi u ovaj proces kako bi ostvarila cilj članstva u NATO-u. Ovo poglavlje analizira proces proširenja NATO-a, uključujući njegove mehanizme i ključna pitanja u procesu koja utječu na kandidaturu Bosne i Hercegovine za članstvo u NATO-u. Ovo poglavlje završava procjenom kako se Bosna i Hercegovina uklapa u proces proširenja NATO.

Poenta je jasna: širenje NATO-a će poboljšati našu sigurnost. To je ispravno da se učini. Ne smijemo u ovom trenutku iznevjeriti izazov povijesti da izgradimo Evropu mirnom, demokratskom i nepodijeljenom, koja je sa nama u savezničkom odnosu pri suočavanju s novim sigurnosnim prijetnjama novog stoljeća - Evropa koja će izbjeći ponavljanje najmračnijih trenutaka 20. stoljeća i ispuniti briljantne mogućnosti 21. stoljeća. (Predsjednik Clinton, 31. maja 1997)¹.

NATO je osnovan 1949. godine, nakon što su brojne zapadnoevropske države, Sjedinjene Države i Kanada sklopile Sjevernoatlantski ugovor i formalno uspostavile transatlantske sigurnosne aranžmane poslije Drugog svjetskog rata (Morrison, 1995:2). Preambula Sjevernoatlantskog sporazuma glasi da „Strane ovog Ugovora potvrđuju svoju vjeru u svrhe i principe Povelje Ujedinjenih nacija i njihove želje da žive u miru sa svim narodima i svim vladama.“ Da bi se taj cilj postigao, u preambuli se nadalje navodi: „One su odlučne da čuvaju slobodu, zajedničko naslijeđe i civilizaciju svojih naroda utemeljenih na principima demokratije, slobode pojedinca i vladavine prava. One žele promovirati stabilnost i blagostanje u sjevernoatlantskom području. One su odlučne da ujedine svoje napore u cilju pružanja kolektivne odbrane te očuvanju mira i sigurnosti.“ (Sjevernoatlantski ugovor, Brussels: NATO, 1949). Osnova za proširenje NATO-a, koji je kontinuiran, dinamičan proces bez rokova i koraka za okončanje, jeste član 10. Sjevernoatlantskog ugovora, koji je također poznat kao Vašingtonski ugovor.²

¹Proširenje NATO-a: Zašto priključivanje Poljske, Mađarske i Češke u NATO jača američku nacionalnu sigurnost (Washington: State Department of State, 1998.)

²NATO teme: Proširenje - kako se razvijala ova politika? (Brisel: NATO, 2008);

Prema ovom članu, „Strane mogu, jednoglasnim sporazumom, pozvati bilo koju drugu evropsku državu koja je u poziciji da unaprijedi načela ovog Ugovora i doprinese sigurnosti sjevernog atlantskog prostora da pristupi ovom Ugovoru.” (Sjevernoatlantski ugovor, Brussels: NATO, 1949). Od samog početka, osnivačke članice NATO-a predvidjele su mogućnost transformacije Saveza i postavile proširivanje kao jedno od rješenja za zemlje zainteresirane za ulazak u Savez kako bi poboljšale svoju sigurnost.

Od trenutka kada su dvanaest prvih država-osnivača oformile Savez, NATO je prerastao u 26 članica. Pristupanje Grčke i Turske savezu 1952. godine označavao je prvi krug proširenja. Godine 1955. Savezna Republika Njemačka postala je 15. članica NATO-a, dok je Španija je postala 16. članica Saveza 1982. godine. Od ponovnog ujedinjenja Njemačke 1990. godine, cijela Njemačka, uključujući i teritoriju bivše Njemačke Demokratske Republike, bila je dio NATO-a. Dana 12. marta 1999. godine, Češka, Mađarska i Poljska postale su prve bivše članice Varšavskog pakta koje su se priključile NATO-u. Bugarska, Estonija, Letonija, Litvanija, Rumunija, Slovačka i Slovenija pridružile su se NATO-u 29. marta 2004. godine.³ Nakon što je NATO pozvao Albaniju i Hrvatsku da započnu pregovore o pridruživanju na samitu u Bukureštu u aprilu 2008. godine, saveznici su 9. jula 2008. godine potpisali Pristupne protokole s Albanijom i Hrvatskom, čime je otvoren put za puno članstvo ove dvije zemlje u NATO-u.⁴ Saveznički čelnici također su pozvali Bivšu jugoslavensku republiku Makedoniju⁵ da započne proces pridruživanja čim Makedonija i Grčka postignu sporazum o rješavanju pitanja imena ove države.⁶ Dana 2. decembra 2015. godine, ministri vanjskih poslova NATO saveza pozvali su Crnu Goru na pokretanje razgovora o pridruživanju kako bi se nacija držala kao 29. članica (NATO News, 2015). Slijedom toga, NATO je započeo svoj četvrti val proširenja na istok od kraja hladnog rata. Drugim riječima, dok se NATO uglavnom fokusirao na zapadnoevropske zemlje tokom razdoblja hladnog rata - isključujući Tursku i Grčku koje su se pridružile Savezu 1952. - u razdoblju počevši od 1999. godine, te su politike postale više usmjerene na srednju i istočnu Evropu. Godine 1996. bivši američki predsjednik Clinton najavio je da će NATO, da bi se proslavila 50. godišnjica Saveza, voditi kampanju proširenja prema bivšem sovjetskom bloku kako bi se eliminirala pojava svake moguće „sive zone nesigurnosti“ u Evropi (Mitchell, 1996). Dakle, nakon disolucije Varšavskog pakta proširenje NATO-a u početku je nastavljeno s Češkom, Mađarskom i Poljskom u 1999. godini; Bugarskom, Estonijom, Latvijom, Litvanijom,

³NATO teme: *Enlargement - How Did this Policy Evolve?*

⁴<http://www.nato.int/docu/comm/2008/0807-sign-alb-croatia/0807-sign-alb-croatia.htm> (pristupljeno 15. januara 2020.).

⁵Turska priznaje Republiku Makedoniju njenim ustavnim imenom.

⁶NATO Teme: Proširenje - kako se razvijala ova politika?

Rumunijom, Slovačkom i Slovenijom u 2004. godini; Albanijom i Hrvatskom 2009. godine; i na kraju Crnom Gorom 2017. godine.

NATO se od prvog vala proširenja na istok suočio s negativnim reakcijama Rusije (Shifrinson, 2017:109-123). Bilo je očigledno da je Rusija prihvatila djelovanja NATO-a kao prijetnju. Ruska vlada izjavila da je „ruska strategija [...] potkopati efikasnost NATO-a i da želimo da NATO bude što slabiji jer mi nismo dio njega.“ (Gordon, 1999). Ova pogrdna retorika može sugerirati da se Rusija osjećala izdanom zbog insistiranja NATO-a na približavanju bivšim jugoslavenskim zemljama zbog navodnog „obećanja“ koje je NATO dao tokom razgovora o ujedinjenju Njemačke u 90-ima. Ovo „obećanje“ bilo je međusobno razumijevanje između NATO-a i Rusije u smislu da ako Rusija dozvoli i podrži ujedinjenje Njemačke, NATO, tačnije SAD, nikada neće preći izvan Njemačke ili pristupiti komunističkim državama za članstvo (Kramer, 2009:39-61). Međutim, hronologija širenja NATO-a jasno pokazuje da je upravo to NATO učinio, počevši od bivših varšavskih zemalja, a zatim napredujući prema bivšim jugoslavenskim državama, što je povećalo povijesne napetosti između NATO-a i Rusije. Dakle, unatoč strahu od izazivanja ruske agresije i posljedično, ostavljajući cjelokupnu sigurnost Evrope u potencijalno nesigurnom položaju, NATO još uvijek pokazuje svoju upornost krećući se naprijed pod svojom istaknutom Politikom otvorenih vrata (Wolff, 2015:1103-1121).

NATO je ovu posebnu strategiju temeljio na Članu 10 . Washingtonskog ugovora koji navodi da „vrata NATO-a ostaju otvorenim svakoj evropskoj državi koja može preuzeti predanost i obaveze članstva i pridonijeti sigurnosti u evroatlantskom području.“ Drugim riječima, odredbe Člana 10. Sjevernoatlantskog ugovora iz 1949. godine omogućuju državama članicama da pozovu bilo koju državu na evropskom kontinentu da postane članica bez uključivanja ili uplitanja bilo koje treće strane. Iz kritičke perspektive, uvođenje ove politike i njenog pravnog okvira koji su države članice jednoglasno usvojile može se smatrati jasnim pokazom NATO-ovog interesa za širenjem svog teritorija unutar Evrope, bez obzira na reakcije „trećih strana“.

Ovdje se miješanje trećih strana odnosi uglavnom na Rusiju i njene kritike zbog proširenja NATO-a, posebno pristupanja Crne Gore. Rusija se zasigurno pokušala miješati, opstruirati i zaustaviti poziv NATO-a Crnoj Gori 2015. godine mobiliziranjem proruskih prosvjednika Demokratske fronte, prozapadne vladine oporbene stranke (Recknagel, 2015). Iako je Moskva negirala svoje sudjelovanje u ustanku demonstiranata, Srpska pravoslavna crkva dala je izjavu tokom prosvjeda kako „žali odvojenost od majke Rusije“(Boskovic, 2015).

Rusija je, s druge strane, nastavila svoju negativnu retoriku prema spremnosti crnogorske vlade da se pridruži i zaprijetila Crnoj Gori da će prekinuti zajedničke projekte s državom ukoliko se

procesi članstva konsolidiraju (Emmott i Siebold, 2015). To bi mogao biti potencijalno težak udarac crnogorskoj ekonomiji s obzirom na to da je Rusija upravljala većinom crnogorskih kompanija u stranom vlasništvu i nekretninama. Nadalje, prema objavi ruskog Vijeća za međunarodna pitanja (RIAC), između 2001. i 2020. godine, Rusija je uložila preko 500 miliona dolara u Crnu Goru, a do 2012. godine 32% preduzeća u Crnoj Gori je bilo u vlasništvu Rusije (Pivovarenko, 2014). Međutim, Rusija nije ograničila svoju opozicijsku kampanju protiv poziva NATO-a Crnoj Gori samo na podršku prosvjednicima i ponavljanje ekonomskih prijetnji. Odmah nakon objave poziva, glasnogovornik ruskog predsjednika Dmitrij Peskov upozorio je NATO da „je Moskva uvijek na različitim razinama govorila da neprekidno širenje NATO-a, NATO-ove vojne infrastrukture na istok, naravno, može samo dovesti do odgovora s istoka, odnosno iz Rusije, u smislu osiguranja sigurnosti i održavanja pariteta interesa.“ (Russia Beyond, 2015). Međutim, nije precizirao kakav odgovor NATO treba očekivati od Moskve.

Poznata je činjenica da je Rusija oduvijek percipirala proširenje NATO-a kao prijetnju i nastavak NATO-a da to čini je dodalo gorivo za postojeće tenzije između NATO-a i Rusije. Generalni sekretar NATO-a Jens Stoltenberg pokušao je ublažiti zabrinutosti Rusije izjavivši da pristupanje Crne Gore NATO-u nije prijetnja Rusiji, već pokušaj daljnjeg integriranja zapadnog Balkana u Evropu (Buckley, Barker i Byrne, 2015). Američki Državni sekretar John Kerry naglasio je važnost NATO-ove Politike otvorenih vrata navodeći da je pristupanje Crne Gore korak ka Evropi „koja je cjelovita, slobodna i u miru“. Ipak, Rusija je još uvijek kvalificirala ovu kampanju kao „neodgovornu politiku“, a ruski Ministar vanjskih poslova Sergej Lavrov je definirao NATO-ov pristup Crnoj Gori kao „grešku, čak i provokaciju“ (Teffer, 2015). Činjenica da je Rusija proširivanje NATO-a vidjela kao „nesmotreno širenje svog geopolitičkog prostora, umjetnu podjelu država na 'nas' i 'njih“ (Buckley, Barker i Byrne, 2015) govori mnogo o tome koliko se zemlja osjećala izoliranom od Evrope.

Međutim, kako je rekao bivši Generalni sekretar NATO-a Anders Fogh Rasmussen, „također moramo biti realni u priznavanju da će NATO nastaviti svoju Politiku otvorenih vrata - ne zbog bilo kakve namjere da 'zaokruži' ili marginalizira Rusiju, nego zato što je poštivanje teritorijalnog integriteta i prava svake suverene države da slobodno odlučuje o sigurnosnoj politici i usklađivanjima temeljno ako Europa želi biti istinski 'cjelovita i slobodna'⁷.“ Thomas S. Szayna predložio je podjelu procesa proširenja na pet faza (Szayna, 2001:44):

⁷NATO Speeches, (2009). "NATO and Russia: A New Beginning" - Speech by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen at the Carnegie Endowment, Brussels

1. Razvoj vojne saradnje s konkretnom državom pod okriljem Partnerstva za mir (PfP).
2. Pojačanje saradnje u PfP-u koje može uključivati implicitnu ili eksplicitnu formulaciju težnje konkretne zemlje za članstvo i radnje u okviru PfP-a na postizanju tog cilja.
3. Izgradnja konsenzusa u NATO-u u pogledu podobnosti zemlje da bude razmatrana za članstvo, okrunjena otvorenim priznanjem NATO-a da u toj zemlji postoje težnje.
4. Detaljan pregled prednosti i nedostataka potencijalnog pridruživanja zemlje i rasprava o nedostacima zemlje u ispunjavanju preduslova za članstvo.
5. Pregovaranje unutar saveza o tome kada će zemlja biti pozvana da se pridruži.

Prva faza je najlakši korak kako se to navodi u PfP-u i NATO počinje provoditi opredjeljenja za poboljšanje zajedničke saradnje. Faza 2 predstavlja dodatni iskorak u pogledu saradnje u kojoj države koje su direktno i aktivno uključene u aktivnosti PfP-a istovremeno poduzimaju radnje s ciljem postizanja članstva u NATO-u. Koliko će vremena državi trebati da prođe kroz ove dvije faze, uglavnom ovisi o samoj državi, dok faza 3 ovisi o procjeni težnji te zemlje za članstvom u NATO-u. Ako članice NATO-a ove aspiracije ocijene realnim, takva zemlja prelazi na sljedeću fazu. U fazi 4, članice NATO-a analiziraju kvalifikacije i nedostatke zemlje u skladu s kriterijima navedenim u Studiji o proširenju NATO-a. Jednom kada članice NATO-a postignu konsenzus i priznaju da zemlja aplikant ispunjava minimalne kriterije za članstvo u NATO, tada započinje faza 5. Faze 4 i 5 uglavnom ovise o političkim odlukama i zahtijevaju od države aplikanta da izgradi potrebnu političku podršku za članstvo u NATO-u. U fazi 5, parlamenti postojećih članica i novih kandidata aplikanta moraju ratificirati protokole za pristupanje Sjevernoatlantskom ugovoru. Za to vrijeme zemlja aspirant često se tretira kao članica (Szayna, 2001:45-48).

Nakon završetka hladnog rata, NATO je kao politička i vojna međuvladina organizacija pokušala izgraditi novi sigurnosni okvir koji bi povećao stabilnost i sigurnost svih zemalja evroatlantske regije bez da se kreiraju nove razgranične linije. Na NATO se gleda kao na kamen temeljac sigurnog i stabilnog okruženja u Evropi. Savez podrazumijeva sigurnost kao širi koncept koji uključuje političke, ekonomske i odbrambene komponente. NATO sebe smatra čisto odbrambenim savezom čija je osnovna misija pružanje kolektivne odbrane svojim članicama i očuvanje mira u evroatlantskom prostoru (Organizacija Sjevernoatlantskog ugovora, 1995). Kao što je Rebecca R. Moore istakla, „Zaista, misija cijele i slobodne Evrope odražava jedan evoluirajući koncept sigurnosti utemeljen znatnom vjerom u umirujući učinak zajedničkih demokratskih institucija i vrijednosti.” (Moore, 2007:2). Bivši vrhovni zapovjednik savezničkih snaga u Evropi, George A. Joulwan, 1997. godine je objasnio: „NATO je više

nego ikada politički savez, ali kao nekom ko dolazi iz vojske, to mi odgovara. Mi predstavljamo zajedničke ideale, a ne samo tenkove i vojnike. Želimo da se naše vrijednosti ukorijene u drugim zemljama jer je to najbolji znani način kako da spriječimo eskalaciju sukoba u rat" (Moore, 2007:2). Bosna i Hercegovina je bila prvo bojno polje za prakticiranje ove vrste misije. Drugim riječima, NATO je promijenio svoj identitet i izgradio novu strategiju u Bosni i Hercegovini.

Kako bi promovirao pozitivne političke promjene u novom svjetskom poretku nakon završetka hladnog rata, Thomas S. Szayna zaključio je, „trenutna NATO strategija nalikuje poslovičnoj šargarepi i štapu. Proširenje NATO-a nudi poticanje članstva (šargarepa) kao način za poticanje mirne transformacije i integracije u veću evropsku sigurnosnu zajednicu. Transformacija NATO-a, u organizaciju za sprečavanje i upravljanje sukobima, pruža komponentu prisile (štap) koja se može koristiti za ostvarivanje mira i odvraćanje od agresije u Evropi i oko nje.” (Szayna, 2001:9-10). Sve države kandidati za članstvo u NATO-u služe kao primjeri primjene pristupa ilustrovanom u strategiji „mrkva i štap“.

2.2 Vijeće evroatlanskog partnerstva

Kako bi pružio okvir za efikasnu suradnju sa obje zemlje koje su bile članice Varšavskog pakta i s novim državama nastalim nakon raspada Saveza sovjetskih socijalističkih republika (SSSR), NATO je kreirao Sjevernoatlantsko vijeće za saradnju (NACC) 1991. godine. (Simmons, 2007). Institucionalni okvir NACC-a bio je prvi pokušaj NATO-a da prevaziđe čisto vojne i diplomatske kontakte s državama bivšeg Varšavskog pakta i bivšeg SSSR-a te da razvije mehanizme čija bi glavna svrha bila jačanje odnosa savjetovanja i saradnje s ovim zemljama u pogledu ključnih političkih i sigurnosnih pitanja. (Yost, 1999:94). Ovo je bio prvi korak ka široj saradnji s bivšim protivnicima, koji je uključivao i uspostavljanje četiri nove institucije: Partnerstvo za mir (PfP); Stalno zajedničko vijeće NATO-Rusija; Komisija NATO-Ukrajina; i Vijeće evroatlanskog partnerstva (EAPC).

NACC je u maju 1997. godine zamijenjen EAPC-om (Brisel: NATO, 2002) i pokušaj je NATO-a da stvori efikasnije vijeće koje bi ponudilo operativnije partnerstvo od NACC-a (Bruxelles: NATO, 2008). Za zemlje koje nisu članice NATO-a, a koje ne žele biti članice NATO-a, ali žele doprinositi evroatlantskoj sigurnosti, EAPC pruža jedinstven politički okvir za postizanje tog cilja uz održavanje vlastite zasebne vanjske i sigurnosne politike. Jačanjem političkog dijaloga i praktične saradnje između saveznika i partnera, EAPC daje važan doprinos zajedničkom evroatlantskom sigurnosnom okruženju. S 26 saveznika i 23 partnera kao članice,

EAPC predstavlja forum od 49 država (Simmons, 2007). Osnivači EAPC-a, članice NACC-a i partneri PFP-a, izjavili su da bi njegovo uspostavljanje bilo „kvalitativni iskorak ka izdizanju na jedan novi nivo dinamike i višestrukoj političkoj i vojnoj saradnji koja je već postignuta u NACC-u i PFP-u“ te da bi to „snažno doprinijelo kooperativnim pristupima sigurnosti i činilo trajni dio evropske sigurnosne arhitekture“ (Yost, 1999:159).

2.3 Partnerstvo za mir

Kako bi poboljšao stabilnost i sigurnost u čitavoj Evropi, NATO je uveo Partnerstvo za mir (PFP) na sastanku samita Sjevernoatlantskog vijeća u Briselu u januaru 1994.⁸ Član 2. Okvirnog dokumenta Partnerstva za mir kaže da je „ovo partnerstvo uspostavljeno kao izraz zajedničkog uvjerenja da se stabilnost i sigurnost u evroatlantskom prostoru mogu postići samo saradnjom i zajedničkim djelovanjem.“ Prema Okvirnom dokumentu Partnerstva za mir, „zaštita i promocija temeljnih sloboda i ljudskih prava i zaštita slobode, pravde i mira putem demokratije zajedničke su vrijednosti koje su temeljne za Partnerstvo.“

Pored potvrđivanja ovih osnovnih načela, „države koje su se pretplatile na ovaj dokument podsjećaju da su opredijeljene za očuvanje demokratskih društava, njihovu slobodu od prisile i zastrašivanja i održavanje načela međunarodnog prava⁹.“ Ovi principi su uspostavili čvrste temelje za članice Partnerstva za mir da aktivno učestvuju u ovom partnerstvu i proaktivno grade bolji politički i sigurnosni okvir. EAPC pruža opći okvir za saradnju između NATO-a i zemalja partnera. Unatoč tome, PFP ima svoj zasebni strukturni okvir unutar EAPC-a i održava vlastite procedure. Saradnja između NATO-a i svake države u okviru PFP programa institucionalizirana je prvenstveno preko bilateralnih odnosa.¹⁰

Kao značajan dio ovog odnosa uspostavljen je Proces planiranja i revizije (PARP) koji je „osmišljen da pruža osnove za identificiranje i procjenu snaga i sposobnosti koji bi mogli biti dostupni za multinacionalnu obuku, vježbe i operacije u saradnji sa snagama Saveza¹¹.“ PARP je proces u kojem se zemlje, voljne da učestvuju, potiču na dobrovoljno davanje informacije o svojim tekućim reformama koje se odnose na odbrambena pitanja. Informacije se pružaju kao odgovor na „Istraživanje ukupne PFP interoperabilnosti“ koje NATO izdaje u jesen svake druge godine. Zemlje učesnice također pružaju opširan pregled svojih oružanih snaga kao i detaljne

⁸Priručnik NATO-a: *Partnerstvo za mir - Cilj i opseg*.

⁹Komunike Sjevernoatlantskog vijeća, *Partnerstvo za mir: Okvirni dokument*, (Bruxelles, NATO, januar 1994.); <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c940110b.htm> (pristupljeno 18. maja 2020.).

¹⁰Priručnik NATO-a: *Partnerstvo za mir - Cilj i opseg*.

¹¹Priručnik NATO-a: *Partnerstvo za Proces planiranja mira i revizije (PARP)* (Brisel: NATO, 2002);

informacije o snagama koje su spremne staviti na raspolaganje za saradnju u okviru PFP-a.¹² Nakon što svaka država učesnica dostavi potrebne informacije, NATO izrađuje *Procjenu planiranja i revizije s definiranim ciljevima partnerstva* kako bi razvio oružane snage da budu sposobne da učestvuju u zajedničkim i kombinovanim operacijama s NATO saveznicima. U konačnici, Alijansa i dotična zemlja partner moraju zajednički odobriti *Procjenu planiranja i revizije i Ciljeve interoperabilnosti*.¹³

PARP pruža značajne podsticaje u pripremi potencijalnih članica NATO-a za pristupanje. Mnoge države koje su uspjele prebroditi sve prepreke na putu ka članstvu u NATO-u koristile su PARP kao sredstvo za izgradnju modernih, efikasnih, kompatibilnih, mobilnih, profesionalnih, dobro opremljenih i demokratski odgovornih oružanih snaga. Predstavljen na samitu u Pragu u novembru 2002. godine, PARP je dizajniran tako da pruži „nove praktične mehanizme, poput individualnih akcionih planova za partnerstvo, koji će osigurati sveobuhvatan, prilagođen i diferenciran pristup partnerstvu i koji omogućavaju podršku reformskim naporima partnera“ (Deklaracija sa Praškog samita, 2002:127). Na samitu u Istanbulu u junu 2004. godine, NATO je pozvao zemlje partnere da se dogovore sa Savezom o individualnim akcionim planovima partnerstva (IPAP) koji „uključuju političke i ekonomske ciljeve reforme; preuzimaju i šire ciljeve PARP-a u reformi odbrane; uspostavljaju ciljeve za saradnju u drugim oblastima, kao što su planiranje civilnih vanrednih stanja i nauka; i, što je najvažnije, prijedlog zemljama partnerima da uspostave međuagencijski proces za zajedničko upravljanje tim ciljevima.“ (Simmons, 2007:38). IPAP-i promoviraju aktivni politički dijalog između partnera i NATO-a kako bi se razgovaralo o sigurnosnim i drugim pitanjima. IPAP-ovi se izrađuju na dvogodišnjoj osnovi, a NATO obično pruža pomoć i savjete o pitanjima koji se odnose na zemlju. Ove konsultacije mogu predstavljati ključni dio procesa IPAP-a sa određenom partnerskom zemljom. IPAP je osmišljen za partnerske zemlje koje još nisu spremne za sudjelovanje u Akcionom planu za članstvo, ali koje su izrazile spremnost za blisku saradnju s NATO-om. (Moore, 2007:60-61).

2.4 MAP akcioni plan za članstvo u NATO-u

Akcioni plan za članstvo (MAP) pokrenut je 1999. godine kao odgovor na lekcije naučene iz pristupanja Poljske, Mađarske i Češke Republike Alijansi. MAP je proces procjene strukturiran tako da pripremi države koje teže članstvu u NATO-u (Moore, 2007:60-61). Prema Jeffrey

¹²*Ibid*

¹³*Ibid*

Simmonsu s američkog Univerziteta za nacionalnu odbranu, MAP ima četiri ključne komponente (Simon, 2007:2):

- prilagođeni godišnji nacionalni plan (ANP) koji identifikuje ključne ciljeve koji obuhvaćaju političke/ekonomske, odbrambene/vojne resurse, sigurnost i pravne dimenzije (nazvane „poglavlja“ u rječniku MAP-a) članstva u Alijansi.
- mehanizam za povratne informacije putem kojeg članovi NAC-a i partner mogu zajedno procijeniti napredak
- klirinška kuća za koordinaciju sigurnosne pomoći članica NATO-a prema partneru
- poboljšano planiranje odbrane na nivou države koje utvrđuje i revizira dogovorene ciljeve planiranja.

U okviru procesa MAP-a, redovno se održavaju sastanci Sjevernoatlantskog vijeća (NAC) sa svim državama kandidatkinjama kako bi se razgovaralo o problemima i razvijali međusobno odobreni planovi. Tokom ovih sastanaka, civilni i vojni stručnjaci NATO-a dostupni su kako bi s predstavnicima zemlje aspiranta razgovarali o svim pitanjima vezanim za članstvo u NATO-u.¹⁴ Od svog osnivanja, proces MAP-a pozitivno je utjecao na rast međuministarske koordinacije unutar zemalja MAP-a i pojačao međunarodnu suradnju među tim zemljama. Istodobno pomažući zemljama aspirantima da mobiliziraju svoja društva na reformu i članstvo u NATO-u, „MAP [proces] postaje sve važnije sredstvo kojim vlade članice jačaju javnu podršku NATO-u, uključujući i parlamentarnu podršku za potrebne resurse¹⁵.“ Pomažući zemlje MAP-a u formalizaciji i provođenju internih reformi, proces MAP-a dao je značajan doprinos procesu proširenja NATO-a osiguravajući da nove članice NATO-a mogu doprinijeti kolektivnim operacijama odbrane i mira u savezu. Kao što Moore primjećuje, „Prema diplomatskim predstavnicima onih država pozvanih da se pridruže Savezu u Pragu krajem 2002. godine, MAP je poslužio da izdefiniira unutarnje političke rasprave o domaćoj i vanjskoj politici, pružajući poticaj reformističkim elementima njihovih društava. Jedan je to nazvao 'Biblijom' za članstvo u NATO-u i primijetio je da taj proces služi kao 'ogledalo' u odnosu na reformske napore njegove države.“(Moore, 2007:61).

Iako mnogi smatraju da je proces MAP-a „Biblija“ za članstvo u NATO, proces MAP-a ne bi se trebao smatrati jednostavnom listom kriterija za članstvo, jer „pozivi za pridruživanje Savezu

¹⁴NATO Teme: Akcioni plan za članstvo (MAP) (Brussels: NATO, 1999); <http://www.nato.int/issues/map/index.html>(pristupljeno 12. marta 2020.).

¹⁵Simon, Mapa puta ka pristupu NATO-u: Priprema za članstvo, str. 1.

zasnivati će se striktno na odluci Saveza o konsenzusu prema kojem dovođenje date državu u Savez doprinosi sigurnosti u Evropi.“(Szayna, 2002:2).

2.5 Ključna pitanja u procesu proširenja NATO saveza

Da bi odgovorili na pitanja „zašto“ i „kako“ u vezi s procesom proširenja NATO-a, Savez je u septembru 1995. godine objavio svoju Studiju o proširenju NATO-a. Principi artikulirani u ovoj studiji činili su osnovu NATO-ovog pristupa pozivanju novih članica. Međutim, i dalje postoje određeni izazovi u vezi s ovim procesom koji bi mogli značajno utjecati na perspektivu Bosne i Hercegovine u pogledu članstva u NATO-u. Da bi procijenili izgleda Bosne i Hercegovine za članstvo u NATO-u, analitičari prvo moraju uzeti u obzir činjenicu da je Bosna i Hercegovina slučajno igrala značajnu ulogu u oblikovanju procesa transformacije NATO-a te je sudjelovala u evoluciji nove uloge NATO-a. Ulozi u Bosni za budućnost Saveza ogromni su zbog, do sada velikih, ulaganja američkog i savezničkog političkog kapitala i kredibiliteta. Vrijedi ponovno spomenuti riječi Waltera Slocombea, tadašnjeg američkog podsekretara za politiku, koji je 1996. komentirao (Yost, 1998:227):

„Baš kao što se u BiH pokušava proučiti odnos NATO-Rusija, takva je i budućnost samog NATO-a. Upravo u Bosni šesnaest članica NATO-a, a svaka od njih daje svoj doprinos, šalju poruku da je NATO temelj na kojem će se graditi buduća sigurnost i stabilnost Evrope. Upravo u Bosni demonstriramo da se NATO može suočiti s novim izazovima.“

S obzirom na značajnu ulogu Bosne u transformaciji i proširenju NATO-a od početka devedesetih godina i visokim vojno-političkim ulozima u Bosni i cijeloj Evropi, razumno je zaključiti da će Bosna također biti značajan dio budućnosti Saveza. Neuspješni napori Ujedinjenih naroda (UN) i Evropske unije (EU) u upravljanju sukobima u Bosni 1991.-1995. godine snažno su utjecali da Savez bude podrška u težnji te zemlje za članstvom u NATO. Zapadni Balkan predstavlja krhku regiju koja bi mogla lahko eksplodirati u konflikt ukoliko situacija ne bude pod kontrolom. To se dogodilo početkom devedesetih, a međunarodna zajednica bila je potpuno nespremna. Proces proširenja NATO-a podržava osnovni cilj Saveza za unapređenje sigurnosti i proširenje stabilnosti na cijelom evroatlantskom području. Prihvatajući Bosnu i Hercegovinu, NATO bi poslao poruku da će stabilnost i sigurnost u ovoj zemlji i na cijelom evroatlantskom području biti poboljšane i čuvane pod kontrolom.

Proces proširenja NATO-a naišao je na različita pitanja i kritike. „Neki zapadni kritičari proširenja NATO-a tvrde da je zabrinutosti Rusije oko proširenja koje vodi ka snažnijem Savezu neutemeljena, tvrdeći da će dodavanje novih članica doprinijeti razbijanju kohezije

unutar Saveza/Alijanse“ (Yost, 1998:117). Mnogi stručnjaci su ustvrdili da bi proširenje moglo uništiti NATO: 1) uzrokovanjem gubitka usredotočenosti i kohezije i potkopavanjem sposobnosti Alijanse u postizanju konsenzusa i 2) ugrožavanjem odnosa između saveznika u korist i protiv proširenja (Morrison, 1995:40) Posljedice za NATO u pogledu dodavanja novih članica uveliko ovise o tome „koje su države primljene i koliko je država primljeno ... manje države bi vjerojatno bile manje utjecajne i spremnije da se pridruže konsenzusu u NATO-u o većini pitanja“ (Morrison, 1995:76). Bosna i Hercegovina nije velika država i ovaj princip bi bio u skladu s tim okolnostima. Dakle, argument da bi članstvo Bosne i Hercegovine doprinijelo uništavanju kohezije Saveza nije vjerodostojan ili uvjerljiv.

Prema Studiji o proširenju NATO-a, „proširenje treba... ojačati efikasnost i koheziju Saveza; i sačuvati političku i vojnu sposobnost Saveza za obavljanje njegovih temeljnih funkcija zajedničke odbrane, kao i za poduzimanje mirovnih i drugih novih misija¹⁶.“ Što se tiče odluka o tome ko će biti pozvan da se pridruži u NATO, „U konačnici, Saveznici će konsenzusom odlučiti da li će pozvati svaku novu članicu da se pridruži shodno svojoj prosudbi hoće li taj čin doprinijeti sigurnosti i stabilnosti u sjevernom atlantskom području u vrijeme kada takva odluka bude donesena¹⁷.“ Štaviše, prema *Studiji o proširenju NATO-a*, „sposobnost potencijalnih članica da vojno doprinesu kolektivnoj odbrani i novim misijama Saveza biće faktor u odlučivanju da li će ih se pozvati da uđu u savez¹⁸.“

Još jedna od istaknutijih rezervi koju su izrazili kritičari procesa proširenja NATO-a jeste „rizik od nepotrebnog sukoba s Rusijom.“ (Yost, 1998:117). Rusija je oduvijek bila protiv proširenja NATO-a. Moskva smatra proširenje NATO-a procesom koji je suprotan ruskim nacionalnim interesima. „Otkako su zemlje NATO-a počele ozbiljno razmatrati proširenje, ruski politički lideri širom političkog spektra, od prozapadnih demokrata preko centrista do komunista i ekstremnih nacionalista, žestoko su se protivili proširenju NATO-a.“ (Woehrel,1998:1). Intervjui sa stručnjacima NATO-a iz aprila 2020. sugeriraju da članstvo Bosne i Hercegovine u Savezu/Alijansi ne bi direktno izazvalo ruske interese. Bosna i Hercegovina nije zemlja bivšeg Varšavskog pakta niti je zemlja od strateškog interesa za Rusiju, s obzirom na njenu veličinu, vojni potencijal i prirodne resurse. Situacija Bosne i Hercegovine jeste u suprotnosti sa ruskim strateškim protivljenjem članstvu u NATO-u za bivše sovjetske republike, poput Ukrajine i Gruzije. Rizik od sukoba s Rusijom mogao bi jedino imati neizravne posljedice u

¹⁶Osnovni tekstovi NATO-a: *Studija o proširenju NATO-a*, stav 4.

¹⁷*Ibid.*, stav 7.

¹⁸*Ibid.*, stav 75.

smislu dinamike napretka Bosne i Hercegovine na njenom putu ka NATO-u.¹⁹ Na samitu u Bukureštu u aprilu 2008. članice NATO-a izjavile su sljedeće:

NATO pozdravlja evroatlantske težnje Ukrajine i Gruzije za članstvom u NATO-u. Danas smo se složili da će te zemlje postati članice NATO-a. MAP je sljedeći korak Ukrajine i Gruzije ka njihovom izravnom putu u članstvo. Danas smo jasno stavili do znanja da podržavamo aplikacije ovih zemalja za MAP (Deklaracija samita u Bukureštu, 2008: stav 23). Uprkos ogromnoj podršci za članstvo u NATO-u koje uživaju ove dvije zemlje, glavni razlog zašto ove dvije zemlje još nisu uključene u proces MAP-a jeste strateško protivljenje Rusije.

Prema Mir Shakil-ur-Rahmanu, pakistanskom komentatoru međunarodnih poslova, „Rusija sistem protivraketne odbrane zajedno sa proširenjem NATO-a smatra agresivnim činom SAD-a da preuzmu kontrolu nad strateškim dvorištem Moskve.²⁰“ Najbolji primjer neslaganja unutar Alijanse po pitanju pridruživanja ovih zemalja MAP-u dogodio se nakon što su ruske trupe 8. avgusta 2008. izvršile invaziju na Gruziju, kada je Rusija započela velike zračne napade širom Gruzije. Prema nekim posmatračima, razlog ove invazije leži u tome što NATO nije ponudio Gruziji Akcioni plan za članstvo (MAP) na samitu NATO-a u aprilu 2008. godine, dok je prema drugima insistiranje NATO-a da Gruzija s vremenom postane članica izazvala rusku agresiju. Sjevernoatlantsko vijeće (NAC) sastalo se na posebnoj sjednici ministara vanjskih poslova 19. avgusta 2008. i ponovo potvrdilo podršku Alijanse Gruziji. Da bi nadgledao odnos NATO-Gruzija, kao mehanizam za konsultacije, NAC je odlučio da, u saradnji s Gruzijom, oformi Komisiju NATO-Gruzija. Što se tiče odnosa s Rusijom, generalni sekretar NATO-a Jaap de Hoop Scheffer naglasio je: „Ne zatvaramo vrata“, ali „mi ... ne možemo nastaviti s uobičajenim poslovima. Sve dok se Rusija ne bude obavezala na principe za koje smo se dogovorili dačine osnovu našeg odnosa²¹“.

Posljedice procesa proširenja NATO-a na kohezivnost Alijanse/Saveza i potencijalni rizik sukoba s Rusijom ne bi trebale imati veliki utjecaj na put Bosne i Hercegovine ka članstvu u NATO-u. Glavni izazov za Bosnu i Hercegovinu i dalje je unutar same zemlje.

¹⁹Autorovi intervjui sa stručnjacima NATO-a u Briselu u maju 2020. godine.

²⁰Mir Šakil-ur-Rahman, „Rusija upozorava Gruziju protiv kandidature za NATO“, vijesnik INTERNATIONAL, 10. jula 2020.; http://www.thenews.com.pk/daily_detail.asp?id=123524(pristupljeno 27. maja 2020.).

²¹Jaap de Hoop Scheffer citiran u „NATO-ovi ministri vanjskih poslova ponavljaju svoju podršku Gruziji“, NATO News (2008); <http://www.nato.int/docu/update/2008/08-august/e0819a.html>(pristupljeno 25. maja 2020.).

III CRNA GORA

3.1 Put ka članstvu u NATO savez i geopolitička važnost Crne Gore

Crna Gora je pozvana na pokretanje pregovora o pristupanju u decembru 2015., a formalni poziv za ulazak u NATO primila je u maju 2016. Ovaj posljednji rezultat Politike otvorenih vrata uzet je kao čin prkosa ruskom protivljenju, što su također izjavili članovi Kongresa NATO-a tokom samita u Varšavi 2016. (Belkin, 2016.). Kao što je ranije naznačeno u uvodu, logika koja stoji iza poziva Crne Gore da se pridruži NATO-u ima veze s aneksijom Krima Rusiji koja dovodi u pitanje „temeljna načela evropskog poretka.” (European Council on Foreign Relations, 2014).

Razmatranje NATO-vog plana proširenja kroz Crnu Goru stvorilo je podjelu znanstvenih mišljenja. Kritičari koji razmišljaju o proširenju NATO-a na istok, posebno u odnosu na Crnu Goru, dovode u pitanje kako mala država poput Crne Gore može dati značajan doprinos kolektivnoj odbrambenoj organizaciji, posebno nakon što je njeno potencijalno članstvo dobilo toliko protivljenja Rusije (Farkas, 2015; Saideman, 2015; Sen, 2015).

Dalje, kritičari izražavaju zabrinutost zbog jednoglasnosti unutar samog NATO saveza. Države članice poput Njemačke i Francuske izrazile su određeni otpor prema proširenju NATO-a i izrazile zabrinutost zbog spremnosti Crne Gore da postane članica. Ta se zabrinutost uglavnom nalazi u liniji domaćih nemira izazvanih percepcijom Crnogoraca o NATO-u, vladavini zakona i neprekidnoj korupciji u državi (Nič, 2015; Hunter, 2015). Pristalice ulaska Crne Gore u NATO savez, s druge strane, prilično su optimističniji u pogledu spremnosti zemlje za punopravno članstvo. Damon Wilson, kao što je ranije predstavljeno, izjavio je da je Crna Gora provela važne reforme na svom putu ka članstvu u EU-i i NATO-u i pokazala veliku inicijativu vezanu uz druge probleme u svom vladinom sustavu (Sen, 2015). Bivši Generalni sekretar NATO-a Jaap De Hoop Scheffer u intervjuu je također izjavio da, iako države članice Saveza trebaju poštivati ruske nacrtane „crvene linije“ koje se sastoje od Gruzije i Ukrajine, to se ne može reći za Crnu Goru, jer je Crna Gora najmanje kompliciran slučaj među kandidatima (Tavberidze, 2018). Stoga, pristalice pokazuju više oduševljenja NATO-vim širenjem koje donosi stabilnost regiji Zapadnog Balkana što smatraju demonstracijom NATO-vog jedinstva protiv postojećih nestabilnosti u Evropi (Roberts, 2015).

Uz ove škole razmišljanja, izjave o konačnom cilju najnovijeg vala proširenja NATO-a dodaju drugačiji pogled na spremnost Crne Gore za članstvo. Visoki NATO-v dužnosnik, koji je želio ostati anonimn, izjavio je o diplomatama unutar NATO-a kako „oni žele da pokažu da se

NATO ne boji proširenja i da će Balkan zaključati u evroatlantsku strategiju i neće ih ostaviti u limbu.” (Kaminski, 2015). Drugi geografski pogled na proširenje NATO-a došao je od visokog člana Vijeća za politiku demokratizacije, Bodo Webera, koji pristupanje Crne Gore analizira kao strateški potez američke administracije „da zatvori geopolitički prostor za rusko uplitanje, sputa Putinovu maštu kojom može vratiti Rusiju u poziciju globalne sile.” (Abramovitz, 2017). Geografski položaj obalne zemlje pruža stratešku prednost naciji i njenim saveznicima jer nacija može iskoristiti svoj položaj kao bazu za vojne akcije protiv potencijalnih neprijatelja. Dakle, posebnosti fizičkog položaja Crne Gore najprije se moraju razraditi u svrhu ilustracije geografskih obilježja države.

Izvorno ime nacije na crnogorskom jeziku je Crna Gora, što znači Crna planina, a administrativni glavni grad zemlje je Podgorica, koja se nalazi na jugoistoku Crne Gore. Politička karta Crne Gore na Slici 1 ilustrira da se Republika Crna Gora nalazi na južnom dijelu evropskog kontinenta unutar zapadno-središnjeg dijela Balkanskog poluotoka. Kontinentalne granice zemlje dijele se s nekoliko bivših jugoslavenskih naroda; Bosna i Hercegovina na sjeverozapadu, Srbija na sjeveroistoku, Kosovo na istoku i Albanija na jugoistoku. Crna Gora također dijeli svoju južnu i jugozapadnu granicu s hrvatskom obalom do Jadranskog mora koja ima morsku granicu s Italijom. Ako zemlja nema luke na svom moru, geopolitički se značaj smanjuje jer država ne može imati pomorsku silu ili pomorsku trgovinsku moć. (Allcock, Poulsen i Lampe, 2018).

Slika 1: Politička mapa Crne Gore (izvor: mapsland.com)

Obala Crne Gore nalazi se između Hrvatske i Albanije na jugoistočnoj strani. Obalno područje okruženo je planinama Orjen, Lovćen i Rumija. Crna Gora posjeduje dvije bitne luke na obali Jadranskog mora: Bar i Kotor. Bar, koji je najbliži kraju Jadranskog mora i početku Sredozemnog mora, glavna je luka u Crnoj Gori. Kotor je, s druge strane, smješten u razućenom dijelu obale koji je bliži Hrvatskoj, u najvećoj uvali Jadranskog mora. (Ministarstvo vanjskih poslova Crne Gore, 2011).

Podaci uzeti od američke Središnje obavještajne agencije (CIA) „Svjetska knjiga činjenica – The World Factbook,, pokazuju da Crna Gora ima teritoriju od 13.812 kvadratnih kilometara, od čega je 13.452 kopno, a 360 kvadratnih kilometara su obalne vode. Ukupna jadranska obala Crne Gore iznosi 293,5 kilometara. Izvještaj rangira Crnu Goru kao 162. od 254 zemlje po ukupnom kopnenom i vodnom području i kategorizira geografske attribute Crne Gore kao „strateški položaj duž obale Jadrana.“ (CIA, 2018) U poređenju s ostalim evropskim zemljama, područje obuhvata Crne Gore nalazi se na 38. mjestu od 46. rangiranih mjesta, a slijede ih Kipar i Luksemburg (Statistics Times, 2014).

Uprkos popularnosti luka Kotor i Bar kao turističkih odredišta, Crna Gora ima tri pomorske baze smještene u ove dvije luke; Barska pomorska baza, baza „Pero Ćetković“ u Baru i baza Pristan u Herceg Novom koji je obalni grad na ulazu u Kotorski zaljev (Montenegrin Navy, 2018).

Demografski podaci dobiveni od Eurostata govore da se crnogorsko stanovništvo povećalo sa 614.624 u 2007. godini na 622.099 stanovnika u 2015. godini (Eurostat, 2016). Na međunarodnoj razini, u pogledu broja stanovnika, Crna Gora je zauzela 36. mjesto od 48 evropskih zemalja, a slijede je Luksemburg, Malta i Island. (Statistics Times, 2014). Gustoća naseljenosti najveća je u glavnom gradu Podgorici i obalnim područjima koja uključuju opštine Herceg Novi, Tivat, Kotor, Budva, Bar i Ulcinj. (Mijanovic i Barovic, 2015:179-392).

3.2 Vanjska politika države

Prvi pokazatelj koji treba utvrditi želi li Crna Gora agresivne vanjske politike ili mirno ponašanje jest ispitati način na koji je država stekla neovisnost od Srbije. Država je proglasila neovisnost dana 3. juna 2006. godine nakon održavanja referenduma dana 21. maja 2006. godine u okviru Ustavne povelje Državne zajednice Srbije i Crne Gore. U skladu s odredbama povelje kojom je utvrđen prag od 55% za potvrdu ishoda, 55,5% birača podržalo je neovisnost, a 44,5% glasalo protiv (European Commission Report, 2006). To je omogućilo Crnoj Gori da se legalno odvoji od Srbije. Činjenica da je Crna Gora stekla državnost na bitnim pravnim

osnovama, a ne da je pokrenula oružane sukobe i/ili građanski rat, važna je činjenica koju treba uzeti u obzir prilikom promatranja vladinog načina ponašanja.

Drugo, odmah nakon sticanja državnosti, koja je uspostavljena kao parlamentarna republika, Crna Gora je pokrenula svoju političku putanju ka članstvu u EU i NATO-u (Braun, 2016:1-7). To je omogućilo Crnoj Gori da oblikuje svoju novu upravnu i upravljačku strukturu u skladu sa standardima EU. Primjeri takvih standarda su Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) potpisan između EU i Crne Gore 2007. godine, službeni zahtjev Crne Gore za članstvo u EU 2008. godine, usvajanje novog izbornog zakona 2014. godine i pokretanje pregovora o pristupanju 2015. godine (European Commission – Press Releases, 2015). Dalje, što se tiče NATO-a, iste godine kada je Crna Gora stekla nezavisnost 2006. godine, zemlja je postala stranka NATO-ovog programa Partnerstvo za mir (PfP) koji je pojedinačna obveza pokretanja bilateralnih odnosa i suradnje s NATO-om.

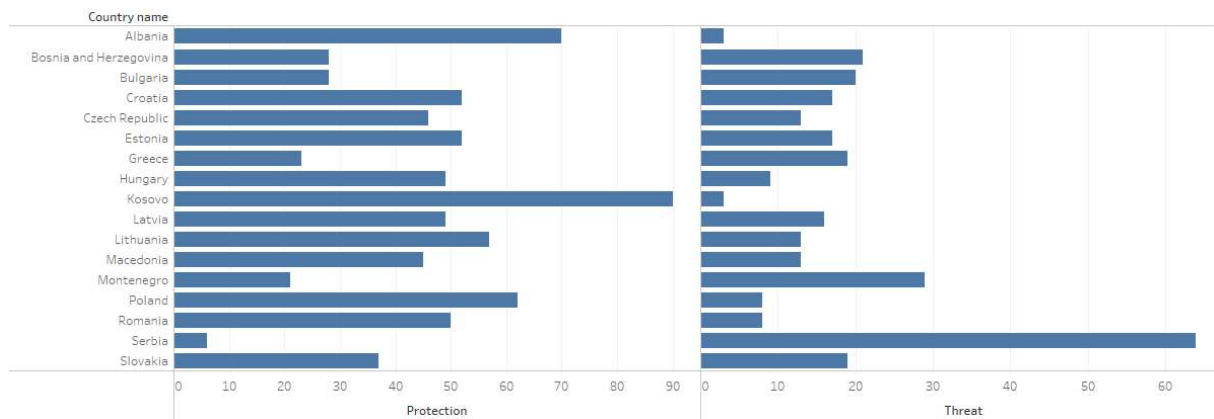
Treće, u okviru međunarodnih odnosa sa svojim susjednim državama, Crna Gora se pokazala kao konstruktivan element u doprinosu stabilizaciji zemalja Zapadnog Balkana. Od osamostaljenja Crna Gora je uspjela značajno smanjiti granične sporove sa svojim susjedima Kosovom i Hrvatskom (Dukanovic, 2016). Što se tiče promocije suradnje na regionalnoj razini sa svojim susjedima, Crna Gora je 2013. godine predložila inicijativu „Western Balkan Six“ (šestorka Zapadnog Balkana) koja bi okupila čelnike regije (Albanija, Bosna, Makedonija, Kosovo, Crna Gora i Srbija). Članovi ovog saveza željeli su se međusobno podržavati u naporima evropske integracije u okviru procesa stabilizacije i pridruživanja (European Union External Action, 2013). Crna Gora je također sudjelovala u nizu mirovnih sporazuma; RECOM i Igmanska inicijativa i uspjela je održati sveukupne dobre odnose sa susjednim državama. (European Union External Action, 2014). Iz ove perspektive jasno je da Crna Gora nije vodila agresivne ili uvredljive vanjske politike, već se umjesto toga, prioritetno opredijelila za osiguravanje članstva u EU i NATO-u za svoju budućnost.

Iako Crna Gora ima najmanje stanovnika na Balkanu, bila bi to druga najmanja država u NATO savezu, odmah poslije Islanda. Geografski položaj Crne Gore, s druge strane, predstavlja veoma važne političke i strateške koristi za NATO.

Prvo, pomniji pogled na kartu Zapadnog Balkana pokazuje da je Crna Gora jedina nacija na jadranskoj obali koja ne pripada međunarodnoj organizaciji koja promovira i osigurava svoju ekonomsku, političku, demokratsku ili nacionalnu sigurnost. Sve ostale nacije između razdoblja od 2006. godine do 2015. godine bile su ili članice NATO-a ili EU. Drugo, sjeverna i istočna granica Crne Gore bile su okružene zemljama koje nisu članice EU i NATO-a; Bosna i

Hercegovina i Srbija, sve države koje su najniže rangirane države po pitanju mira, prema Izvještaju o globalnom indeksu mira – Global Peace Index Report za 2015. godinu. Izvještaj iz 2015. godine izričito pokazuje da su Makedonija i Kosovo zemlje s najnižim rangom u regiji Balkana u pogledu stabilnosti; Kosovo je zauzelo 69. mjesto, a Makedonija 71. mjesto (Global Peace Index Report, 2015).

Iz geografske perspektive, položaj Crne Gore pruža neizmjernu priliku NATO-u da preuzme potpunu kontrolu nad regijom Jadranskog mora, uz uključivanje Otrantskog moreuza koji je vrata u Sredozemno more, i to dalje koristi za stabilizaciju zemalja koje nisu članice NATO-a a koje su susjedi njegovih saveznica. Dalje, nedostatak članstva Crne Gore u sigurnosnim zajednicama znači da su njene mornaričke baze u Kotoru i Baru, koje su među najvećim u Jadranskom moru a koje su igrale presudne uloge u razdoblju Republike Jugoslavije (Magas, 2003:74-83), otvorene za eksploataciju od strane drugih država. Tako bi NATO pristupanjem Crne Gore pružio mogućnost da se te luke iskoriste po potrebi za njegove operacije i raspoređivanje za njegova buduća nastojanja, a također da se zatvore vrata za svaki pokušaj potencijalne eksploatacije i korištenja od strane drugih vanjskih aktera/zemalja. Karakter crnogorske populacije ima zanimljiv aspekt za razmatranje s obzirom na njen etnički karakter i njenu percepciju NATO-a jer 75% ukupnog stanovništva je podjeljeno između Srba i Crnogoraca, a većina stanovništva podržala je Srpsku pravoslavnu crkvu. Pored toga, neki dijelovi Srpske crkve pokazali su duboku privrženost Srbiji i Rusiji do tačke u kojoj čak neovisnost Crne Gore iz 2006. godine smatraju privremenim projektom. (Buckley, Barker i Byrne, 2015). Snažan utjecaj Srpske pravoslavne crkve i prevlast dviju etničkih grupa u jednoj maloj zemlji, pokazali su podjelu i razliku u percepciji NATO-a unutar političkih institucija i parlamenta. Dok su Crnogorci koji su uglavnom podržavali prozapadnu Demokratsku partiju socijalista išli putanjom zemlje ka članstvu u NATO-u i EU-i, Srbi su pokazali proruskiji front koji bi mogao potencijalno naštetiti toj putanji (Recknagel, 2015). Prema podacima ankete koju je sproveo International Republican Institute - Međunarodni republikanski institut u 2017. godini (International Republican Institute, 2017), 54% crnogorske populacije smatra da Crna Gora ide u pogrešnom smjeru (prema Zapadu). Dalje, 41% snažno i 10% donekle su se protivili članstvu Crne Gore u NATO-u. Konačno, podaci intervjuja Gallupa u 2017. godini pokazuju da od 1000 Crnogoraca 21% ispitanika NATO vidi kao „zaštitu“, dok 29% Savez doživljava kao „prijetnju“ (Gallup.com, 2017).

Slika 2. Stajalište istočnoevropskih zemalja prema NATO-u 2016. (izvor: Gallup.com., 2017)

Retrospektivno, ova negativna percepcija povezana je s dva aspekta; sjećanje na bol od NATO-vog bombaškog napada u bivšoj Jugoslaviji 1999. godine za vrijeme rata na Kosovu i prethodno prikazanog kulturnog karaktera Crne Gore. Dakle, iako „izbjegavanje nesigurnosti“ i „udovoljavanje“ objašnjavaju nevoljkost Crnogoraca da postanu članicom NATO-a zbog neizvjesne sigurnosti, političke i ekonomske posljedice za budućnost zemlje, povijesni pogledi NATO-a sigurno su pridonijeli toj opoziciji.

Međutim, mala zemlja poput antiratnih preferencija Crne Gore ne pruža značajne koristi ni za EU-u ni za NATO. Dakle, može se ustvrditi da je geografski položaj Crne Gore, koji omogućava pristup Jadranskom moru i jačanje stabilnosti na Balkanu, mnogo korisniji za Savez i da je mirovno orijentirana vanjskopolitička tendencija vlade komplementarna značajka crnogorske geografske važnosti za NATO. To ostavlja značaj geografskom položaju Crne Gore kao primarnom faktoru koji Crnu Goru čini geopolitički značajnom (Tabela 1).

Tabela 1: Sažetak podataka za geopolitičke faktore	
Geopolitički faktori	Važne karakteristike
1 Geografski položaj	Pristup Jadranskom moru
	Jedina zemlja u jadranskoj regiji bez članstva u EU ili NATO-u
2 Fizičko usklađivanje	Dvije važne morske luke; Kotor i Bar
	Tri pomorske baze
3 Površina teritorije	Zemljište: 13.452 kvadratnih kilometara
	Obala: 293.5 kilometara
	Najmanja zemlja na Balkanu
4 Broj stanovnika	Populacija (2015.): 622.099

5	Karakter ljudi	Dvije glavne etničke grupe: Crnogorci i Srbi
		Dominantna Srpska pravoslavna crkva
		Visok nivo izbjegavanja nesigurnosti
		Visok nivo poštivanja vlade
6	Karakter vlade	Način vladanja: orijentisan na mir

3.3 Prijetnje Rusije iz geopolitičke perspektive

Tokom svog istraživanja autor je skenirao stotine medijskih izvora, članaka u časopisima i vanjskopolitičkih radova kako bi razumio geopolitičku važnost Crne Gore i kako je ona utjecala na NATO da službeno pozove Crnu Goru na pokretanje pregovora o pristupanju 2015 godine. Kao što je predstavljeno u pregledu literature, većina izvora je ukazivala na posljedice ruske agresivne vanjske politike na Ukrajinu i aneksije Krima 2014. godine. Drugim riječima, rastuća vojna prisutnost Rusije u Evropi očitovale je percepciju prijetnje i NATO-u i integritetu EU-e, a NATO je na tu percepciju djelovao pokretanjem službenog procesa pristupanja Crne Gore 2015. godine radi promoviranja Člana 10. Washingtonskog ugovora i pokazivanja Rusiji da se NATO neće zastrašiti ruskom retorikom protiv odnosa Crne Gore i NATO-a i njegovih vojnih akcija. Međutim, ovo istraživanje tvrdi da ova priča ima više od korištenja Crne Gore kao piona između tenzija između Rusije i NATO-a i da je prihvaćajući da je Rusija ratom u Ukrajini stvorila vojnu prijetnju Evropi, bilo i neposrednije percepcije prijetnje koja je direktno uključivala Crnu Goru. Dalje, na osnovu dobijenih podataka iz različitih medijskih izvora, ovo uključivanje Crne Gore imalo je bliske veze s pristupom države Sredozemnom moru, preko Jadranskog mora, i ruskom uključenošću u sirijski rat. Dakle, prije upuštanja u analizu NATO-vog balansirajućeg ponašanja, bitno je razumjeti odnos Rusije i Sirije u geopolitičkom kontekstu.

Rusko-sirijski odnosi postali su vrlo bliski kada je sirijski predsjednik Bashar al-Assad posjetio ruskog predsjednika Vladimira Putina 2005. godine u Moskvi (Katz, 2006:55-59). Od tada je Sirija jedan od najdosljednijih partnera Rusije na poluotoku Istočna Arabija. Razlozi su za to brojni poput činjenice da oba čelnika se protive općem konceptu američke hegemonije i američkoj intervenciji u Iraku, Sirija je bila relativno neovisnija od zapadnog svijeta (Kreutz, 2010), i što je još važnije, Sirija je Rusiji pružala izravan pristup Sredozemnom moru kroz pomorsku bazu Tartus. Zašto je ovaj pristup toliko bitan za Rusiju? Na klimatskoj razini, tokom zimskih mjeseci, sjeverna se mora smrzavaju i čine ruskim plovilima priličan izazov za plovidbu kroz led. Na logističkoj razini, da bi Rusija dosegla zemlje Južne Evrope, Afriku i

Bliski istok, Rusija ima dvije mogućnosti; ili koristiti turski moreuz preko Crnog mora, koji pruža kratki prolaz preko Bosfora i moreuza Dardanela koji vode izravno u Sredozemno more, ili napraviti dugu zaobilaznicu od Arktika do Sjevernoatlantskog okeana i ući u Sredozemno more kroz moreuz Gibraltara. Međutim, ovo dugo obilaženje znači Rusiji veće troškove kako bi se obuhvatile veće udaljenosti, više nafte i radnih sati. Konačno, na političkoj razini, održavanje svoje vojne prisutnosti u Sredozemnom moru, posebno u Tartusu, koji je u ovom trenutku mare nostrum za Rusiju, balansira njenu igru nulte sume sa zapadnim zemljama. (Ghiles, 2013:195).

Pristup toplim vodama oduvijek je bio historijski zadatak Rusije te je ona stoljećima pokušavala dobiti slobodan pristup toplijim vodama kako bi uspostavila jednostavne trgovačke rute sa zemljama istočnog Mediterana i Južne Europe (Chuma, 2016). Kada je Crno more tokom šesnaestog i sedamnaestog stoljeća bilo otomansko jezero, sultani su zatvorili Crno more i moreuze stranim ratnim brodovima i plovilima. Ta se strategija promijenila 1774. godine ugovorom Küçük Kaynarca, koji je Rusiji osigurao prolaz koji je tražila za svoje trgovačke brodove (Hurewitz, 1962:605-632). Kada je osnovana Republika Turska 1923. godine, promet trgovačkih i mornaričkih plovila reguliran je Lozanskim ugovorom; međutim, 1936. godine potpuna kontrola moreuza turskoj je vladi dodijeljena Montreux sporazumom. Josif Staljin snažno se protivio sporazumu izjavljujući da je „nemoguće prihvatiti situaciju u kojoj Turska ima ruku na grlu Rusije“ i zatražio je izmjene sporazuma kako bi Rusija mogla premjestiti svoje vojne brodove slobodno kroz moreuze. U zaključku, ove izmjene se nisu desile, a Turska je dobila ovlaštenje za kontrolu moreuza, zatvarajući ih ako je potrebno i militarizirajući ih radi sigurnosti. Potpuna turska autonomija na moreuzima značila je da je Rusija izgubila nesmetan pristup Sredozemnom moru i svojoj najpovoljnijoj pomorskoj trgovačkoj ruti (Hurewitz, 1962:605-632). Zbog toga je ruska pomorska baza Tartus, koja je jedina ruska pomorska baza izvan ruskog teritorija, postala izravni način osiguranja njene vojne prisutnosti umediteranskom području. Pristup toplijim vodama Rusija je pokušala postići u proteklih 200 godina. Također, prema Sibjen de Jongu (Johnson, 2015) iz Haškog centra za strateške studije (The Hague Center for Strategic Studies), Rusija nije marila je li predsjednik Assad ostao na vlasti ili ne, sve dok su geografski interesi Rusije sačuvani. Ti su interesi uključivali nastavak ruskog vojnog prisustva u istočnom dijelu Mediterana.

Započete akcije razmiještanja ruske mornarice na mediteranske obale u relativno maloj bazi Tartusa počele su 2012. u vezi s građanskim ratom u Siriji (Nikolsky, 2014:14-21) . Nastavljanjem krize i nedostatkom neposredne prijetnje od zapadne ili NATO-ve intervencije, broj ruskih ratnih brodova u Siriji počeo se povećavati. Međutim, mornarička baza Tartus bila

je manjih dimenzija i nije imala dovoljno prostora za smještaj sve većeg broja ruskih brodova. Ova razmatranja, osim neizvjesnosti hoće li sirijski predsjednik al-Assad povratiti kontrolu nad svojom zemljom, pružaju logičan razlog zašto je Rusija počela tražiti druga moguća mjesta za uspostavljanje dodatne mornaričke baze. Iz očitih razloga, ove lokacije ne mogu biti države NATO-a ili EU-e ili prozapadna država. Izrael bi se također trebao odbaciti zbog bliskih političkih odnosa sa SAD-om. Tako je Rusija 2013. godine prišla Egiptu kako bi uspostavila novu pomorsku bazu; međutim, projekt nije uspio financijski pomoći Egiptu (Staff, 2013). Sve navedeno je ostavilo Crnu Goru kao najrelevantniju opciju, zahvaljujući njenim sovjetskim vezama i maloj ekonomiji.

Zbog neizvjesnosti ishoda sirijskog građanskog rata i budućnosti ruskog Tartusa, 2013. godine Rusija je evakuirala Tartus, jedinu rusku bazu izvan svoje zemlje (Weir, 2013). Iako ruska vlada medijskim agencijama nije dostavila dostatno objašnjenje razloga za evakuaciju baze Tartus, trajne političke i vojne tenzije u regiji sugeriraju da bi vjerojatni razlozi za ovu akciju mogli biti zaštita ruskih vojnika, civila i tehničara od anti-sirijskih opozicija vlasti i promocija predstojećih ženevskih razgovora o stabilizaciji Sirije. Iste godine, ruska vlada počela je tražiti korištenje crnogorske luke Bar kao ruske pomorske baze u zamjenu za investicije vrijedne milijarde dolara (Petrovskaya, 2015). Da bi zadržala svoju vojnu prisutnost u Sredozemnom moru, Crna Gora je bila najvjerojatnija alternativa Rusiji. Crna Gora nije bila članica EU-e niti NATO-a, Crna Gora je imala visoku ekonomsku ovisnost o ruskim ulaganjima i minimalane vojne sposobnosti s ograničenim proračunom za brzi razvoj. Iako je crnogorska vlada odbila dopustiti vojno prisustvo Rusije u Crnoj Gori, favorizirajući svoj pozitivan napredak prema članstvu u NATO-u, ranjivost Crne Gore i njena otvorenost prema vanjskim utjecajima, posebno ruskom utjecaju na nacionalnu ekonomiju i politiku, stvorili su percepciju prijatnje za SAD, koja se ovdje može analizirati kroz četiri faktora.

U kontekstu agregirane moći, Rusija je nepobitno jedna od najznačajnijih sila u međunarodnom svjetskom poretku. Posjeduje najopsežniji nuklearni inventar na svijetu (Kile & Kristensen, 2017), te drži drugo mjesto unutar područja vojne moći s minimalnom razlikom u odnosu na SAD (Global Firepower, 2018). Prema Global Power Index-u, koji sadrži 55 različitih faktora, od broja vojnog osoblja i arsenala do raznolikosti oružja, američki indeks je bio 0,0818, dok je ruski indeks bio 0,0841 u 2018. godini. Ova rangiranja su također bila prilično slična u izvještajima za 2013. i 2014. godinu (Kosenkov, 2015). Stoga, s obzirom da što je veća snaga zemlje, veća je i prijatnja koju ona predstavlja, ruski vojni kapaciteti i njeni zahtjevi za instaliranjem tih kapaciteta u Crnoj Gori mogu se opravdano tretirati kao prijatnja evroatlantskom integritetu.

Drugi aspekt koji treba razmotriti je percepcija namjere, kao kod neizvjesnosti ruskih motiva kada su tražili korištenje Barske pomorske baze. Nedostaju informacije o tome kako je Rusija tačno planirala koristiti Barsku pomorsku bazu; međutim, čak i samo prisustvo ruskih ratnih brodova u Jadranskom moru, povrh ruskog postojećeg političkog kapitala u državi, sigurno bi pridonijelo percepciji prijetnje. Nadalje, s obzirom na rusku vojnu uključenost u sirijski rat od 2010. godine i erupciju ukrajinskog rata 2014. godine, zajedno s ruskom aneksijom Krima, NATO jednostavno nije mogao riskirati da Crna Gora postane sličan slučaj kao Sevastopolj na Krimu ili Tartus u Siriji usred regije okružene saveznicima NATO-a. Ruska vojna baza na obalama Jadranskog mora bi potencijalno mogla ugroziti evropsku sigurnost i evroatlantsku integraciju. Pored toga, iako ne postoji ugledni medijski izvor ili literatura koja bi dokazala tu ideju, stanice za UZP (ukapljeni zemni plin), u vlasništvu američkih, italijanskih i katarskih kompanija, na obalama Crne Gore i sjevernog dijela Jadranskog mogle bi se također shvatiti kao atraktivan mamac za Rusiju (Leick, 2005). Kad su u pitanju stanice za UZP i njihove plinovode, Jadransko more može igrati važnu potencijalnu ulogu za balkanske zemlje, jer postoji niz tekućih razvojnih projekata za UZP koji mogu potencijalno značajno smanjiti energetska ovisnost Balkana od Rusije (Milatovic i Sanfey, 2015). To su onda razlozi zašto je neizvjesnost vezana za buduće motive protivnika sastavni dio percepcije prijetnje. Tako su pristupanje Crne Gore NATO-u i smanjenje ruskog utjecaja u regiji bila najstrateškija rješenja protiv dvosmislenih politika Rusije u pogledu Crne Gore.

Treći faktor je ravnoteža napada i odbrane koja stvara osjećaj nesigurnosti za manje moćnu stranku. Ovdje je manje moćna stranka crnogorska vlada koja je pokušavala stvoriti političku ravnotežu između NATO-a i Rusije kako ne bi riskirala svoj put ka članstvu u NATO-u ili značajnim ulaganjima Rusije u tu zemlju (Jankovic S., 2014). NATO nije imao nikakvu pravnu osnovu da odvrati Rusiju od njenih vojnih ulaganja u Crnu Goru osim počinjanja formalnog procesa pridruživanja što je prije moguće i korištenje samog članstva kao odvratanja. Rusija je, s druge strane, vodila politiku blage moći u Crnoj Gori, politički utječući na Srbe i propagirajući akcije protiv NATO-a kako bi se spriječio integracijski proces Crne Gore, što je oslabilo crnogorsku vladu u svjetlu podijeljenih aspiracija (Dempsey J, 2014).

Četvrta komponenta prijetnje, geografska blizina, najviše priliči geopolitičkom kontekstu. Činjenica da Rusija teži uspostaviti nove pomorske baze u Sredozemnom moru odnosi se i na geografsku blizinu Rusije istočnim zemljama NATO-a i Crnoj Gori, kao i blizini Crne Gore Sredozemnom moru. Crna Gora se nalazi na važnom strateškom geografskom položaju, koji bi omogućio pomorski pristup balkanskim narodima i Otrantskom moreuzu i osigurao dvije kritične luke i za turističke i za vojne svrhe. Posjedovanje ove strateški važne lokacije bilo je

zanimljivo i za NATO i za Rusiju. Iz perspektive NATO-a, puna kontrola Jadranskog mora ne bi samo spriječila Rusiju u budućim pokušajima uspostave pomorske prisutnosti u Evropi, već bi također spriječila Rusiju da ostvari moć u regiji zapadnog Balkana. Iz perspektive Rusije, gubitak Crne Gore „neprijateljima“ zauvijek bi zatvorio vrata Otranta Rusiji.

Bilo je zanimljivo otkriti da je Rusija vodila takve pomorske politike otprilike u isto vrijeme kada se vodio rat u Siriji i Ukrajini. No, još je zanimljivije da su, kako je navedeno u pregledu literature, sve analize o obrazloženju i opravdanju NATO-vog poziva Crnoj Gori kao 29. članici u savezu u 2015. godine bile gotovo isključivo vezano za promociju NATO-ve Politike otvorenih vrata i njegovih veza ukrajinskom ratu.

Crnogorski premijer Duško Marković, izabran u 2016. godini, na sjednici o pitanjima i odgovorima izjavio je da država poput Crne Gore, koja nema značajan vojni doprinos toj organizaciji, može pružiti stratešku prednost NATO-u protiv njegovih protivnika (Shuster S, 2017). Dalje je objasnio da pošto je luka Bar važna za protivnike NATO-a, što znači i za Rusiju zbog tekućih sukoba u Siriji, Crna Gora bi mogla osigurati pobjedu NATO-u u njegovoj igri moći s Rusijom. Zanimljiv aspekt premijerovog priznanja ruskih pokušaja u luci Bar je vrijeme. Činjenica da je Rusija uputila prvi zahtjev 2013. godine i da su se pitanja i odgovori s premijerom dogodili 2017. godine, ukazuje na to da je Rusija u svojim zahtjevima bila više uporna nego što se to odražavalo u medijskim izvorima. To jača ozbiljnost prijetnje koju je Rusija upućivala NATO-u izravno preko Crne Gore.

Pored gore navedenog, dokaz da je ovaj element prijetnje shvaćen ozbiljno u NATO-u, posebno SAD-u, najbolje se može vidjeti iz govora američkog senatora Christophera Murphyja iz 2014. godine, predsjedavajućeg Pododbora senata za vanjske odnose za evropske poslove. U svom govoru on požuruje američku vladu da poveća svoje sudjelovanje u balkanskim zemljama budući da „Rusija sjedi na pragu, spremna je zauzeti naše mjesto.”(Govor US Senatora, 2014) Dok Senator hvali spremnost Crne Gore da postane punopravna članica NATO-a, on također izjavljuje da „Rusija vidi ovaj napadni jaz između NATO-a na Jadranu i nije odustala od pokušaja ulaska i ispunjavanja uloge zaštitnika Crne Gore. Rusija ne bi željela ništa drugo nego da ima posrednika usred NATO-ove balkanske ruke.” O pitanju ruske ponude da uspostavi vojnu bazu u Crnoj Gori u zamjenu za milijarde dolara, senator je također dotakao pitanja krhke i ovisne ekonomije Crne Gore od Rusije. S obzirom na to da se i Crna Gora oporavljala od posljedica nakon što je u to vrijeme nastupila kriza eura, ulaganje te razmjere bilo bi teško pono odbiti. Moramo shvatiti da, iako sada znamo da crnogorska vlada nije prihvatila rusku ponudu i umjesto toga je išla svojim putem ka članstvu u NATO-u, to je bilo između 2013. i 2014.

godine kada nije bilo službenog poziva od NATO-a ili nije bilo uvjeravanja u punopravno članstvo, Crna Gora je mogla prihvatiti ponudu i dopustiti Rusiji pristup Jadranskom moru. Konačno, u svjetlu percipirane prijetnje od Rusije, senator je zahtijevao od NATO-a da pozove Crnu Goru u savez kako bi se spriječio daljnje političko i ekonomsko uključenje Rusije u proces:

„Ne bismo se trebali bojati uznemirivanja Rusije zbog poziva NATO-a Crnoj Gori. NATO bi trebao što prije ponuditi članstvo Crnoj Gori. Rusija pokušava mutiti vode što je brže moguće unutar Crne Gore i mi ne bismo trebali samo pretpostaviti da će Crna Gora nastaviti prezrivo odbijati ruske sigurnosne ponude ako NATO nastavi odbijati Crnu Goru. Razlozi da se Crna Gora drži izvan saveza jednostavno više ne drže vodu. Da, zemlja ima dug put da pređe kada je u pitanju vladavina zakona i sloboda štampe. Ali ovo je nevjerovatno mlada nacija, a modernoj demokratiji treba vremena. I vrijedno je postaviti pitanje hoće li tamo stići brže kao dio NATO-vog ili Putinovog kišobrana“, Američki senator Christopher Murphy. (Govor US Senatora, 2014)

Različiti diskursi iz SAD-a i Crne Gore pokazuju da geografski položaj Crne Gore može utjecati na NATO-ovu vanjsku politiku i kako bi rusko „miješanje“ moglo stvoriti prijetnju iz NATO-ove percepcije. Iako ovdje nisu predstavljeni puni sadržaji izjava, njihovi brojni izrazi odražavaju sve četiri gore navedene komponente prijetnje. Dok senatorski govor posebno uključuje agregiranu moć i percepciju komponenata namjere, crnogorski premijer je bio više zabrinut za ravnotežu odbrane i napada i geografsku blizinu Rusije. Stalno rusko ulaganje u medije i nekretnine u cilju očuvanja svog utjecaja u Crnoj Gori naziva se agregiranom moći. Dakle, kako navode brojni ruski dužnosnici u pregledu literature, Rusija je prijetila Crnoj Gori u više navrata da će smanjiti izravna strana ulaganja u zemlju ako zemlja slijedi kroz članstvo u NATO-u. S druge strane, nesigurnost je primijetio senator Murphy koji je komentirao: „Uznemirujuće je, Crnoj Gori je teško zatvoriti oči pred ruskim novcem i utjecajem.“ Premijer Marković, s druge strane, bio je više zabrinut zbog geografske blizine Rusije i njezine prisutnosti u Siriji i Evropi i nedostatka sposobnosti Crne Gore da se odbrani. (Shuster, 2017)

3.4 Preduslovi NATO-ve Politike otvorenih vrata i odnos prema Crnoj Gori

Prvi preduslov NATO-ove Politike otvorenih vrata je geografski položaj države kandidata. Dakle, da bi se država prijavila za članstvo u NATO-u, država mora biti na evropskom kontinentu. S tog stajališta, kao što je ranije spomenuto Crna Gora je država Zapadnog Balkana koja se nalazi unutar granica evropskog kontinenta.

Drugi preduslov Politike otvorenih vrata precizira da se država kandidat za NATO savez mora pridržavati demokratskih vrijednosti. Uzimajući u obzir da je jedan od glavnih ciljeva proširenja NATO-a promocija stabilnosti i prosperiteta u Evropi, očekuje se da država kandidat također dijeli slične demokratske vrijednosti sa Savezom kako se navodi u Izvještaju NATO-a o proširenju iz 2016. godine. Demokratija je definirana kao funkcionirajući „demokratski politički sistem” (NATO Enlargement Fact Sheet, 2016). koji se može analizirati na temelju podataka dobivenih iz izvještaja Freedom House-a (FH) o Crnoj Gori iz 2018. godine (Freedom House, 2018a) Poseban razlog za odabir ove institucije je zbog njene specifične analize vladine provedbe političkih prava i njenog poštivanja građanskih sloboda, a obje su prikladne za analizu „demokratskog političkog sistema“.

Tabela 2: Demokratska hronologija Crne Gore (izvor: Freedom House, 2018.)

Godina	Ocjena slobode*	Građanske slobode**	Politička prava***
2006.	3,0	3	3
2007.	3,0	3	3
2008.	3,0	3	3
2009.	2,5	2	3
2010.	2,5	2	3
2011.	2,5	2	3
2012.	2,5	2	3
2013.	2,5	2	3
2014.	2,5	2	3
2015.	3,0	3	3
*1=Najbolje, 7=Najgore			
1 - 2.5 = Slobodno; 3 - 5 = Djelomično slobodno; 5.5 -7 = Neslobodno			

Izvještaji Freedom in the World-a od 2006. do 2015. godine pokazuju da je Crna Gora između 2006. i 2008. godine, prve tri godine nakon sticanja državnosti, ocijenjena djelomično slobodnom (Tabela 2). Počevši od 2009. godine, Crna Gora je uspjela povećati rejting na slobodnu, a trajalo je to do 2014 godine, dok u novije vrijeme, 2015. godine, možemo vidjeti da se ocjene ponovo smanjuju na djelomično slobodnu, i uprkos padu rejtinga, Crna Gora je dobila svoj službeni poziv od NATO-a iste godine da pokrene razgovore o punopravnom članstvu u savezu.

Sastavljanje izvještaja Freedom House-a između 2006. i 2008. godine objašnjava da je jedan od razloga za djelomično slobodnu ocjenu u ovom razdoblju bio zbog problema povezanih sa rasprostranjenom korupcijom na vladinoj razini, koja je uglavnom uključivala Mila Đukanovića, dugogodišnjeg čelnika Crne Gore, koji je 2008. godine nakon predsjedničkih izbora preuzeo položaj premijera. Drugi istaknuti razlog bio je pravosudni sistem i njegova ovisnost o političkim vlastima te postavljanje pitanja nepristranosti tužitelja i sudija u sistemu (Freedom House, 2009). Izvještaj Evropske komisije o napretku Crne Gore u EU-u iz 2008. godine također je dijelio slične zabrinutosti jer Crna Gora nije uspjela usvojiti i provesti posebne zakone u unaprijed utvrđenim rokovima. U istom su izvještaju predstavljena i zapažanja o političkom utjecaju u sistemu tužilaštva s obzirom da članove Tužilačkog vijeća bira crnogorski parlament. (European Commission Montenegro Progress Report, 2008).

Tabela 3: Indeks percepcije korupcije (CPI) -Crna Gora (izvor: Transparency International, 2018.)		
Godina	CPI ocjena*	Rangiranje svijetu/176država
2007.	3,3	84
2008.	3,4	85
2009.	3,9	69
2010.	3,7	69
2011.	4	66
2012.	4,1	75
2013.	4,4	67
2014.	4,2	76
2015.	4,4	61
* 0.0 = Visoka korupcija, 10.0 = Bez korupcije		

Tokom 2009. godine, Crna Gora je dobila dovoljno visoku ocjenu kao *slobodna* zbog povećanja poštovanja građanskih sloboda i napretka u borbi protiv korupcije u javnom sektoru; međutim, cjelokupna percepcija korupcije u javnom sektoru i dalje je visoka. Ova percepcija korupcije bilo je jedno od glavnih spornih pitanja u vezi s Crnom Gorom. Crnogorski izvještaj o borbi protiv korupcije iz 2014. godine navodi da je, iako je Crna Gora usvojila brojne politike i zakone za borbu protiv ovog pitanja, njihova primjena, posebno u javnom sektoru, bila znatno slaba

(Jankovic, 2014). Prijavljeno je da su najzahtjevnija područja na kojima se politička korupcija najviše uočila bila u izbornim procesima, finansiranju političkih stranaka i zloupotrebi državne vlasti. Navedeni nalazi usklađeni su s podacima Svjetske banke. Prema pokazateljima upravljanja u svijetu Svjetske banke (World Bank's Worldwide Governance Indicators), kontrola korupcije u Crnoj Gori porasla je s 40% u 2006. godini na 54% u 2015. godini. (World Bank, 2018b) U navedenoj godini, indeks slobode Crne Gore opao je sa *slobodnog* na *djelomično slobodni*, uprkos naporima vlade da poduzme konstruktivne korake na putu države ka članstvu u EU-i i NATO-u.

Ovaj pad također je u korelaciji s erupcijom protesta protiv crnogorske vlade u 2015. godini. Ovi protesti, koje je organizirala dominantno srpska proruska opozicija pod nazivom Demokratski front, prvenstveno su bili usmjereni na vanjsku politiku i cjelokupnu upravu bivšeg premijera Mila Đukanovića zahtijevajući njegovu ostavku (Komnenic, 2015). Tokom protesta, bivši premijer je optužio Demokratski front za pokušaj sabotiranja pristupanja Crne Gore NATO-u i pokušaj zaustavljanja procesa poziva NATO-a putem ovih demonstracija (Marovic, 2016). S druge strane, policijske snage optužene su za zloupotrebu svoje moći i korištenje pretjerane sile protiv prosvjednika suzavcem i grubom silom što je imalo široku pokrivenost u nacionalnim i međunarodnim medijskim kanalima. Otud, zbog reakcija vlade na proteste i demonstracije, ocjena prava udruženja i organizacija smanjila se i uzrokovala da se Crna Gora vrati u *djelomično slobodnu* zonu.

Dakle, lokalno demokratsko upravljanje, zajedno s nepromijenjenim razmjerom nacionalne demokratske uprave i blago pogoršanom neovisnošću medija, prevagnulo je na skali upravljanja Crnom Gorom prema autoritarizmu. NATO-ova Politika otvorenih vrata zahtijeva da zemlja pristupnica mora biti demokratska država, i iako je reakcija crnogorske vlade protiv protestanata opozicionih stranaka prouzrokovala da se rangiranje demokratije Crne Gore smanji na nesigurniji položaj, ne možemo tvrditi da Crna Goranije demokratija. Naprotiv, trebalo bi uzeti u obzir da je Crna Gora izborna demokratija, s mješovitim parlamentarnim i predsjedničkim sistemom i da se bavila visokom razinom korupcije, političkom podjelom, snažnim državnim autoritetom i sveprisutnim kršenjima vladavine zakona, određenih sloboda i slobode medija (tabela 4).

Tabela 4: Nacije u tranzitnim ocjenama i prosječnim rezultatima (Crna Gora) (izvor: Marović, 2015.)

NIT Edicija	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Izborni proces	3,50	3,50	3,25	3,25	3,25	3,25	3,25	3,25	3,50	3,50	3,50
Civilno društvo	3,00	3,00	2,75	2,75	2,75	2,75	2,75	2,75	2,75	2,75	2,75
Nezavisni mediji	3,25	3,50	3,75	3,75	4,00	4,25	4,25	4,25	4,25	4,50	4,50
Nacionalno demokratsko upravljanje	4,50	4,50	4,25	4,25	4,25	4,25	4,25	4,25	4,25	4,25	4,25
Lokalno demokratsko upravljanje	3,50	3,25	3,25	3,25	3,25	3,25	3,25	3,25	3,25	3,25	3,50
Pravosudni okvir i nezavisnost	4,25	4,25	4,00	4,25	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00
Korupcija	5,25	5,50	5,25	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00
Ocjena demokratije*	3,89	3,93	3,79	3,79	3,79	3,82	3,82	3,82	3,86	3,89	3,93
*Ocjena demokratije: 1= Najveći nivo demokratsko napretka 7= Najniži nivo demokratskog napretka											

3.5 Reforma odbrane

Posljednji preduslov Politike otvorenih vrata zahtijeva spremnost vlade podnositelja da se priključi NATO-vim operacijama i doprinese kolektivnoj odbrambenoj organizaciji. Dakle, analiza ovog preduvjeta sadrži način na koji je Crna Gora pokazala svoju spremnost za NATO savez, što uključuje pretpristupne zahtjeve koje je Crna Gora ispunila i NATO-ve operacije u kojima je Crna Gora učestvovala. Drugi dio razmatra vojne kapacitete Crne Gore da pokaže u kojoj mjeri zemlja može dati doprinos Savezu.

Da bi se nacija pridružila NATO-u, vlada u početku mora poduzeti institucionalizirane korake koji dokazuju svoju predanost toj organizaciji. Nakon što se država dokaže dostojnom punopravnog članstva, NATO proširuje poziv zemlji da pokrene službene razgovore o pristupanju. Ostatak procesa prati NATO putem monitoringa provedbe upravnih i vojnih reformi vlade aspiranta i na kraju potpisivanje Pristupnog protokola s kandidatom (NATO Foreign Ministers, 2015).

Postala je uobičajena praksa od 1990-ih da zemlje aspiranti sudjeluju u NATO-vom programu Pfp, sudjeluju u mehanizmima suradnje koji dolaze zajedno s Pfp-om, a zatim potpisuju prilagođeni Akcioni plan za članstvo koji očito pruža pristup punopravnom članstvu u NATO-u. Program Pfp je bilateralno razumijevanje između pojedinih zemalja pristupnica i NATO-a. Program omogućava evroatlantskim partnerima izgradnju odnosa suradnje s NATO-m koji im dalje omogućava da razviju svoj odbrambeni sistem i infrastrukturu, uključujući vojnu obuku i suradnju na naučnim i ekološkim pitanjima prema NATO standardima kako bi zemlja aspirant na kraju mogla postati članica NATO-a (NATO Pfp, 2017). Nakon pokretanja prvih dijaloga s NATO-m putem Partnerstva za mir, država kandidat odabire jedan od dokumenata o bilateralnoj suradnji koji daje okvir podciljeva i ciljeva suradnje: Individualni program partnerstva i suradnje (IPCP), Individualni akcioni plan partnerstva (IPAP) ili Godišnji nacionalni program (ANP) (NATO Enlargement Fact Sheet, 2016). Ukratko, IPCP je najstandardniji dokument koji je u potpunosti modularan i prilagodljiv. Temelji se na interesima i ciljevima zemlje aspiranta i NATO-a. IPAP zahtijeva dublju suradnju između kandidata i NATO-a na političkoj razini. U stalnoj interakciji s timom NATO-a, vlada slijedi demokratiju i sigurnost kroz domaće i institucionalne reforme.

I na kraju, ANP je najzahtjevniji dokument od ova tri, koji se sastoji od vrlo sveobuhvatnog niza reformi o demokratiji, sigurnosti i odbrani (NATO Pfp, 2017).

Dok se prvi korak sastojao od odabira alata koji postavlja ton suradnje s NATO-m i razvija vladine institucije zemlje aspiranta, drugi korak je više u aktivnom uključivanju u NATO-ve operacije. NATO nudi niz alata kandidatima kako bi im pomogao da razviju odbrambene sposobnosti koje bi im omogućile sudjelovanje u NATO-vim operacijama. Neki od ovih alata uključuju Proces plana i revizije (PARP), Koncept operativnih sposobnosti (OCC), Program vojne obuke i vježbi (MTEP) i Političko-vojni okvir (PMF). Ukratko, PARP razvija sposobnosti vojnih snaga i stavlja ih na raspolaganje za obuku i operacije NATO-a. OCC je rigorozniji program koji se koristi za obuku kopnenog, pomorskog i zračnog vojnog osoblja i osigurava njegovu spremnost za raspoređivanje u NATO-u. MTEP je petogodišnji plan za obuku s NATO-m. Konačno, PMF je skup smjernica i političkih savjeta koji se trebaju poštivati kada zemlja odluči sudjelovati u operaciji koju vodi NATO (NATO Pfp, 2017).

Važno je shvatiti da NATO putem svih ovih programa i alata pruža širok spektar mogućnosti i fleksibilnosti za zemlje aspirante da odrede prioritete u svojim područjima suradnje, svojim aktivnostima i svojim ciljevima. Kada zemlja postane sudionik programa Partnerstvo za mir, NATO predstavlja oko 24 različita područja suradnje i više od 1.400 pojedinačnih aktivnosti

koje zemlja može izabrati i razviti svoju prilagođenu putanju (Pond S., 2004). Kada zemlja odabere svoje aktivnosti, predstavi ih članicama NATO-a u prezentacijskom dokumentu i sastavlja se dvogodišnji IPP koji identificira podciljeve i ciljeve države aspiranta. IPAP je korak naprijed od IPP-a za daljnju integraciju na razini sigurnosti/odbrane. Kada se zemlje obavežu na ovaj napredni alat, osiguravaju svoju priliku za Akcioni plan za članstvo (MAP). MAP je primarni alat za članstvo u NATO-u. To je prilagođeni program partnerskih aktivnosti za savjetovanje, pomoć i podršku zemlji aspirantu. PARP je, s druge strane, primarni alat interoperabilnosti koji identificira zahtjeve za sposobnostima i doprinos zemlje operacijama pod vodstvom NATO-a (Pond S., 2004).

Crnogorska putanja po mjeri počela je 2006. godine njenim sudjelovanjem u programu Partnerstva za mir na samitu u Rigi i Vijeću evroatlantskog partnerstva (Vučković V., Vučinić B. i Đorđević V., 2016:602-625). Od trenutka kada je Crna Gora 2006. godine stekla neovisnost i državnost do poziva NATO-a 2015. godine, crnogorska vlada pokazala je značajnu predanost evroatlantskim integracijama. Zemlja je riješila većinu tekućih sporova sa susjednim državama i promovirala značajnu količinu regionalne stabilnosti koja je državu učinila „prvakom“ u provedbi reformi i ispunjavanju zahtjeva NATO-a (Lilyanova, 2016).

Tokom samita u Bukureštu u 2008. godini, dužnosnici NATO-a pokrenuli su proces intenziviranih dijaloga (ID) s Crnom Gorom, inicirajući i sudjelovanja Crne Gore u IPAP-u (NATO News, 2008). Crnogorska vlada je identificirala svoja ključna područja suradnje kao reforme odbrambenog i sigurnosnog sektora, planiranje civilnih izvanrednih stanja i znanstvenu suradnju u vezi sa sigurnošću (Lilyanova, 2016). U rekordnom roku, Crna Gora je uspjela dovršiti svoj IPAP za 2009. godinu i ID 2010. godine, a zbog svog povoljnog napretka, Crna Gora je pozvana da se pridruži MAP-u 2009. godine te je prvi ciklus implementacije MAP-a počeo 2010. godine. Ovaj ciklus je omogućio da Crna Gora predstavi ključne izazove s kojim se NATO trebao suočiti (NATO Archive, 2017). IPP, promijenjen u IPCP 2012. godine, i PARP, integriran je u okvir MAP-a (Vučković V., Vučinić B. i Đorđević V., 2016:602-625).

Crna Gora se 2009. godine također pridružila Jadranskoj povelji za NATO, udruženju kojeg su u početku osnovale bivše zemlje aspiranti Albanija, Makedonija i Hrvatska, pod vodstvom i pomoći SAD-a 2003. godine kako bi pomogle zemljama kandidatima na njihovom putu u članstvo u NATO-u. Jadranska povelja bila je sredstvo osiguranja nastavka NATO-ve Politike otvorenih vrata i integracije evroatlantskih zemalja prema demokratskim načelima NATO-a, što je bilo moguće samo uz sudjelovanje SAD-a (Grdešić, 2005:104-122). Između 2009. i 2015. godine, Crna Gora je radila na svom MAP-u kako bi implementirala

preostale programe i mehanizme u svojim administrativnim i odbrambenim/sigurnosnim sistemima. Napredak suradnje s NATO-om predstavljen je kroz izvještaje ANP-a. (Ministarstvo vanjskih poslova Crne Gore, 2018). U petom i posljednjem izvještaju ANP-a predstavljena su četiri pitanja koja je crnogorska vlada navela kao područja poboljšanja: vladavina zakona, sigurnost, odbrana i javna podrška članstvu Crne Gore u NATO-u. Kao što je prethodno prikazano, stavovi Crnogoraca o tom pitanju prilično su podijeljeni. Međutim, vladina volja i ambicija da preuzme proces pridruživanja ostale su netaknute, što je vidljivo s vladinim uvođenjem Rezolucije parlamenta 2015. godine o podršci i opredjeljenosti Crne Gore integraciji u NATO (CdM, 2015).

Iako je očigledna spremnost crnogorske vlasti da postane dio NATO-a, doprinos koji donosi Savezu još jedan je aspekt koji se treba razmotriti. Polazeći od financijskog aspekta doprinosa Crne Gore, Tabela 5 pokazuje da su vojni i odbrambeni troškovi Crne Gore u stalnom padu. Dakle, uzevši u obzir da je NATO utvrdio da se 2% njegovog godišnjeg BDP-a troši na odbranu i sigurnost za njegove članice, Crna Gora je daleko ispod tog postotka s 1,3% troškova u 2015. godini, što je također niže od prosjeka evropskog postotka troškova koji je oko 1,6% (Pryce P., 2015). S obzirom na prosjek BDP-a od četiri milijarde dolara i rashoda za odbranu od 57 miliona dolara, s brojem od 600.000 stanovnika, finansijski doprinos zemlje Savezu je bio prilično ograničen.

Drugi aspekt koji treba uzeti u obzir prilikom analize doprinosa Crne Gore NATO-u je vojni kapacitet zemlje. Iako indikator Štaba oružanih snaga u tabeli 5 čini ukupno 12.050 vojnika u 2015. godini, stvarni brojevi malo su različiti. Podaci Svjetske banke uključuju paravojne snage u obuci kumulativnih oružanih snaga, što u 2015. čini oko 10.100 vojnika. S druge strane, broj aktivnog vojnog osoblja iznosio je samo 2,080; 1.500 u vojsci, 350 u mornarici i 230 u vazduhoplovstvu.

Tabela 5: Zbirni podaci vojnog doprinosa Crne Gore

	BDP (trenutni US\$)*	Vojni izdaci (% BDP-a)**	Izdaci za odbranu (milioni US\$)***	Osoblje oružanih snaga (ukupno)****
2006.	\$2.696.020.574,583	2,312705735	Nije primjenjivo	16000
2007.	\$3.668.857.103,750	1,749695109	Nije primjenjivo	15000
2008.	\$4.545.674.527,611	1,872181256	Nije primjenjivo	15000

2009.	\$4.159.330.369,547	1,843757578	Nije primjenjivo	13227
2010.	\$4.139.192.052,980	1,814347747	74	13084
2011.	\$4.538.198.498,749	1,748969303	80	12180
2012.	\$4.087.724.527,817	1,656463855	68	12180
2013.	\$4.464.260.488,582	1,452260994	65	12180
2014.	\$4.587.928.884,171	1,472271497	69	12180
2015.	\$4.052.913.385,827	1,37049762	57	12050
* Izvor: Baza podataka Svjetske banke (2018a)				
** Izvor: Baza podataka Svjetske banke (2018c)				
*** Izvor: NATO-vo saopštenje za štampu (2017)				
**** Izvor: Baza podataka Svjetske banke (2018d)				

Međutim, i pored svoje male vojske, Crna Gora je pokazala značajnu predanost NATO-vim prekomorskim operacijama. Od 2010. godine, Crna Gora je raspoređivala vojnike u Afganistan, prvo u okviru Međunarodnih snaga za pomoć u Afganistanu (ISAF) od 2010. do 2014. godine, a potom s Misijom za odlučnu podršku u 2015. godini. Međutim, broj trupa koje je crnogorska vlada mogla poštediti bio je prilično minimalan. Za ISAF, dok je crnogorska vlada u početku raspoređivala oko 40 vojnika u Afganistan, taj se broj do kraja 2014. smanjio na 25 vojnika. (NATO and Afghanistan, 2017a). Za Misiju odlučne podrške u 2015. godine, vlada Crne Gore je rasporedila 17 vojnika u patrolnu stanicu (NATO and Afghanistan, 2017b).

Potpuna interoperabilnost između vojnih snaga Crne Gore s ostalim državama članicama bila je malo vjerovatna u tim okolnostima. Iako je vlada godinama radila na implementaciji IPAP-a i drugih programa u svojim sistemima odbrane i sigurnosti, crnogorske snage su i dalje bile značajno smanjene. Crnogorske zračne snage, kao primjer, gotovo da i nisu postojale. Crna Gora je naslijedila zračnu bazu Golubovci nakon odvajanja od Unije Srbije i Crne Gore, koja je posjedovala samo nekoliko mlaznjaka koji su bili prilično skupi za upotrebu, a vojna imovina u crnogorskoj mornarici nije bila ništa bolja od njenih zračnih snaga (Pryce, 2015). Prema izvještaju, koji je crnogorsko Ministarstvo odbrane dostavilo 2013. godine, Crna Gora je potrošila 15% BDP-a zemlje na obnovu i modernizaciju vojne imovine, od koje je većina naslijeđena iz bivših jugoslavenskih vremena (Ministarstvo odbrane Crne Gore, 2013). Stoga, sa svojim aktivnim vojnim osobljem čiji je broj bio 2.080, može se tvrditi da glavni razlog NATO-ove politike da pozove Crnu Goru nije bio važan doprinos kolektivnoj odbrambenoj organizaciji.

U svjetlu prikupljenih podataka, Crna Gora ispunjava NATO-ove preduvjete Politike otvorenih vrata u ograničenom kapacitetu, koji se sastoji od njenog geografskog položaja, pošto je evropska zemlja, i spremnosti za predanost. Slijedom navedenog, Crna Gora se 3. juna 2017. godine pridružila NATO-u i postala 29. članica Saveza, što predstavlja veliki korak naprijed prema prozapadnjačkom smjeru zemlje. Međutim, proces pridruživanja Savezu nije bio lišen kontroverze. Članstvo u NATO-u bilo je u središtu burnih političkih rasprava u zemlji, što je pokrenulo anti-NATO prosvjede. Slaba točka bila je podijeljeno javno mnijenje i pokušaji Rusije da sabotira proces, uključujući i neuspjeli državni udar u Crnoj Gori tokom izbora u oktobru 2016. godine.

Godinu dana kasnije, u junu 2018. godine, Generalni sekretar NATO-a Jens Stoltenberg pohvalio je Crnu Goru zbog njenog doprinosa evroatlantskoj sigurnosti, navodeći da je ta zemlja pomogla u promociji stabilnosti u regiji. U toku 2019. godine, crnogorski vojnici bili su angažovani u tri NATO misije, pa tako u misiji „Ojačanog prisustva“ u Letoniji bila su angažovana tri kontingenta sa 24 pripadnika Vojske. U misiji KFOR-a na Kosovu angažovani su jedan oficir i jedno civilno lice, dok su u Afganistanu u misiji „Odlučna podrška“ bila angažovana tri kontingenta Vojske, s ukupno 87 pripadnika.

Primarna svrha ovog istraživanja bila je analiza Crne Gore i njenih geopolitičkih obilježja kako bi se promatralo u kojoj su mjeri ova obilježja igrala ulogu u tenzijama između NATO-a i Rusije. Dalje, istraživanje je također imalo za cilj da nađe dokaze o ruskoj prijetnji koja je uzrokovana ne samo ruskom aneksijom Krima, već i drugim fenomenom koji je utjecao na NATO da proširi poziv Crnoj Gori 2015. godine. Razlog za ovu tvrdnju bio je taj da se usprkos ograničenoj vojnoj sposobnosti, maloj populaciji, nestabilnoj ekonomiji, polovini građanske opozicije i padu demokratije, Crna Gora još uvijek smatrala prikladnim kandidatom za NATO. To je dovelo do pitanja postoje li i druga razmatranja za NATO-ov interes za Crnu Goru i otkrio je da je politički ključni geografski položaj Crne Gore možda najvažniji razlog NATO-vog prihvaćanja Crne Gore. Primarni rezultati pokazali su zaista da je NATO-u važnost geografskog položaja Crne Gore dvostruka. Prvo, kao državi Zapadnog Balkana s bliskim povijesnim, političkim i ekonomskim vezama s Rusijom, pristupanje Crne Gore NATO-u bilo je izravna poruka Rusiji da NATO neće odvrćati ili stavljati veto na treće strane. Drugo, za Rusiju je Crna Gora bila najprikladnija i posljednja tvrđava za uspostavljanje vojne suradnje s njenom vladom, što bi bilo najnepoželjnije za NATO-va nastojanja da stabilnost i integritet stavi pod okrilje NATO-vog kišobrana.

IV BOSNA I HERCEGOVINA

4.1 Historijski osvrt Bosne i Hercegovine na putu prema NATO Savezu

Složena historija Bosne traje više od hiljadu godina. Prvo preživjelo pominjanje Bosne kao teritorije nalazi se u političko-geografskom priručniku koji je 958. godine napisao bizantski car Konstantin Porphyrogenitus.¹²² Bosna je prvi put nastala kao samostalna država 1180. godine. Ovu srednjovjekovnu bosansku državu odlikovala su tri moćna vladara: Ban Kulin, ban Stjepan Kotromanic i kralj Stjepan Tvrtko.¹²³ Kao posljedica uspona osmanske vlasti, Bosnu je osvojila turska vojska 1463. godine i pod osmanskom vlašću ostaje skoro pet stoljeća. Na Berlinskom kongresu 1878. godine odlučeno je da Austro-Ugarska okupira i upravlja Bosnom i Hercegovinom, „iako je još uvijek teoretski bila u vazalnom odnosu pod Osmanlijama“¹²⁴ Bosna je ostala pod austro-ugarskom vlašću sve do 1914. godine, kada je u Sarajevu otpočeo I svjetski rat (Prvi svjetski rat) atentatom na austrougarskog nadvojvodu Franza Ferdinanda. Nakon prvog svjetskog rata Bosna je postala dio Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca do januara 1929. godine, kadamje kralj Aleksandar ukinuo ustav i promijenio naziv zemlje u Jugoslavija. U jeku Drugog svjetskog rata, uprkos činjenici da su jugoslavenski lideri pokušali da sprovedu pomirljivu politiku prema Njemačkoj, na Jugoslaviju je izvršena invazija 6. aprila 1941. Nakon jedanaest dana jugoslovenska vojska je kapitulirala pred visokom njemačkom komandom.¹⁵⁵ U novembru 1943. godine, u vrijeme osnivačke sjednice Teritorijalnog antifašističkog vijeća za narodno oslobođenje Bosne i Hercegovine (ZAVNOBIH), Bosni i Hercegovini je obećano da će imati zaseban status unutar Jugoslavije kao „zemlja Srba, Hrvata i Muslimana – 'njihova zajednička i nedjeljiva domovina' - nad kojom nijedna nacionalna grupa nije imala isključiva prava.“²² (Malcolm, 1994:10-13; Velikonja, 2003:183).

Nakon Drugog svjetskog rata Bosna i Hercegovina je bila jedna od šest republika u jugoslovenskoj federaciji. Nakon odluke naroda Bosne i Hercegovine o uspostavljanju nezavisne države, koja je donesena nacionalnim plebiscitom u martu 1992. godine, Jugoslavenska narodna armija koju su vodili Srbi započela je opsadu Sarajeva koristeći snajpere s teleskopskim nišanima za ubijanje civila čak i dok su stanovnici Sarajeva stajali u redu za hranu i vodu (Maya Shatzmiller, 2002:98). Ovu agresiju bi mogle okarakterizirati dvije važne

²²Ban Kulin vladao je od 1180. do 1204., ban Stefan Kotromanić od 1322. do 1353. godine, a kralj Stefan Tvrtko od 1353. do 1391. Pod vlašću bana Stefana Kotromanića Bosna se proširila i na kneževinu Hum (Hercegovina); a pod vlašću kralja Stefana Tvrtka Bosna se proširila dalje prema jugu i obuhvatila veliki dio dalmatinske obale. Ovo je Bosnu učinilo najmoćnijom državom na zapadnom Balkanu u to vrijeme. Vidjeti također Noel Malcolm, *Bosna: Kratka historija* (New York: New York University Press, 1994), str. 13.

činjenice koje, prema mađarskom analitičaru Andrasu Riedlmayeru, „nisu imale nikakve veze s vojnim ciljevima: masovno protjerivanje civila otjeranih iz njihovih domova, pljačkanih, silovanih i ubijenih zbog 'pogrešnog' etničkog porijekla i religija; i namjerno ciljanje i uništavanje kulturnih, vjerskih i istorijskih znamenitosti od strane nacionalističkih ekstremista.” (Maya Shatzmiller, 2002:98)

Nakon mnogih zločina, uključujući i akcije koje su autoritativni promatrači osudili kao genocid, duga noćna mora u Bosni i Hercegovini formalno je prestala potpisivanjem Dejtonskog sporazuma u novembru 1995. Ovaj sporazum zaustavio je rat, ali je „utvrđeno ono što je opisano kao 'jedno od najsloženijih i najrasipnijih sistema vlasti ikad napravljen' (Traynor, 2005)”. I dok još uvijek traje borba za izgradnju funkcionalne države, Bosna i Hercegovina je postigla napredak na mnogim poljima koja se odnose na proces stabilizacije i obnove. Jedno od njenih najvećih dostignuća jeste reforma odbrane. Ova reforma je bila jedan od glavnih preduvjeta da Bosna i Hercegovina započne svoju integraciju u evroatlantske organizacije. Proces integracije uključuje članstvo u Pfp-u, što se općenito smatra prvim korakom ka evroatlantskoj i evropskoj integraciji.

Predsjedništvo Bosne i Hercegovine je prvi put izrazilo cilj članstva u evropskim i evroatlantskim sigurnosnim institucijama u junu 2001. godine, tokom posjete generalnog sekretara NATO-a Lorda Robertsona. Lord Robertson istakao je mnoge reforme koje su potrebne za Bosnu i Hercegovinu, kao što su „usvajanje zakona o državnoj odbrani, državna komanda nad oružanim snagama, demokratski i parlamentarni nadzor nad oružanim snagama, formiranje Ministarstva odbrane [Bosne i Hercegovine] (MoD), transparentni vojni budžeti, zajednički standardi opremanja i obuke, jačanje institucija na državnom nivou i ispunjavanje obaveza prema MKSJ-u (Međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju) prema Dejtonskom mirovnom sporazumu (Staples, 2004:34). Nakon silnih napora uložениh u nekoliko godina, i uprkos tome što nije uspjela dobiti poziv za pridruživanje Pfp-u na samitu u Istanbulu 2004. godine, Bosna i Hercegovina je pozvana da se pridruži Pfp-u na samitu u Rigi, 29. novembra 2006. godine (Deklaracija iz Rige, NATO saopštenje za javnost, 2006:150). U periodu neposredno nakon ulaska u program Pfp-a, Bosna i Hercegovina je pokazala svoju opredijeljenost za ispunjenje ciljeva programa Pfp-a. S tim u vezi, aktivnosti koje je Bosna i Hercegovina završila do početka 2008. godine prikazane su u Tabeli 6.

Tabela 6. Posvećenost Bosne i Hercegovine ciljevima Pfp-a - NATO Individualni akcioni plan partnerstva - Prezencijski dokument (Prema: 133)

Dokument za prezentaciju u BiH za Pfp je kreiran i dostavljen. BiH je kreirala Individualni program partnerstva (BiH IPP) kojeg je prihvatio i odobrio NAC i BiH. Potpisan je i ovjeren NATO sporazum o bezbjednosti. Nacionalna agencija za sigurnost osnovana je radi provođenja odredbi Sporazuma o sigurnosti u cilju razmjene povjerljivih podataka između NATO-a i BiH.

U BiH je uspostavljen komunikacijski sistem ePRIME (Partnerski sistem za informiranje, upravljanje i razmjenu u stvarnom vremenu). BiH se pridružila Programu planiranja i revizije (PARP); Identificiran je 31 cilj partnerstva BiH s NATO-om u vezi s PARP-om. Sporazum o statusu snaga Pfp-a (Pfp SOFA) i njegovi Dodatni protokoli potpisani su i ratificirani. Uspostavljen je Koordinacijski tim NATO-a na nivou Vijeća ministara BiH.

Provedena je procedura imenovanja šefa Misije BiH pri NATO-u. Započeti su postupci za otvaranje Misije BiH pri sjedištu NATO-a u Briselu. Pripremljen je drugi bosanskohercegovački IPP (Program pojedinačnog partnerstva za Bosnu i Hercegovinu) za 2008.-2009. Krajem 2007. godine Predsjedništvo BiH zatražilo je unapređenje saradnje između NATO-a i BiH na nivou IPAP-a (Individualni akcioni plan partnerstva).

NATO je odobrio institucionalizaciju saradnje s BiH na nivou IPAP-a.

Te su napore pozdravile zemlje NATO-a, koje su potaknule ambiciozne i sadržajne Akcione planove za unapređenje evroatlantskih težnji Bosne i Hercegovine i koje će pružati pomoć u reformskim naporima prema tom cilju. Na samitu u Bukureštu 3. aprila 2008. godine, članice NATO-a odlučile su pozvati Bosnu i Hercegovinu na početak intenziviranog dijaloga (ID) koji će uključivati rasprave o političkim, vojnim, finansijskim i sigurnosnim pitanjima (Bukureštanska deklaracija, NATO saopštenje za javnost, 2008:49). Ovo je bio još jedan iskorak Bosne i Hercegovine ka članstvu u NATO-u, nakon kojeg u maju 2008. godine BiH ratificira Sporazum o statusu snaga (Status of Forces Agreement - SOFA), a u septembru usvaja svoj prvi Individualni partnerski akcioni plan (Individual Partnership Action Plan - IPAP) za period 2008.-2010 godine. Bosna i Hercegovina zvanično u oktobru 2009. godine podnosi zahtjev za Akcioni plan za članstvo (Membership Action Plan - MAP) i raspoređuje pripadnike u Snage međunarodne sigurnosne pomoći pod vodstvom NATO (International Security Assistance Force - ISAF) u Afganistanu.

Na sastanku u Tallinu u aprilu 2010. godine Sjevernoatlantsko vijeće (North Atlantic Council - NAC) na nivou ministara vanjskih poslova odlučilo je da primi BiH u MAP. Na osnovu ove odluke NAC je ovlašten da prihvati prvi Godišnji nacionalni program u okviru MAP (Annual National Programme ANP) BiH onda kada BiH ispuni uslov knjiženja nepokretne perspektive vojne imovine kao državne imovine koju bi koristilo Ministarstvo odbrane BiH. U februaru 2011. godine BiH usvaja svoj drugi IPAP za period 2011-2013 godine. Vijeće ministara BiH u martu 2014. godine usvaja treći dvogodišnji IPAP za period 2014-2016, dok u 19. novembra 2015. godine Predsjedništvo BiH usvaja Zaključak kojim potvrđuje spremnost potpunog ispunjenja uvjeta za aktiviranje MAP.

Također, Predsjedništvo BiH je na 31. redovnoj sjednici, održanoj 24. novembra 2016. godine usvojilo dokument „Pregled odbrane“ (Defense Review) te „Plan razvoja i modernizacije OS BiH 2017-2027.“, koji je sastavni dio „Pregleda odbrane“ i vezan je za buduća finansijska ulaganja u odbrambeni sektor. Cilj Pregleda odbrane je definiranje osnova vizije i dugoročnog razvoja Oružanih snaga BiH te planiranje daljnjih aktivnosti u sektoru odbrane usmjerene na izgradnju modernih, kvalitetno opremljenih i obučanih oružanih snaga koje će biti u stanju da odgovore različitim zahtjevima i potrebama. U decembru 2017. godine Sjevernotalansko vijeće (NAC) usvojilo IPAP 2017-2019 za BiH, čime je zvanično otpočeo peti ciklus saradnje između NATO i BiH.

Sjevernotalansko vijeće i Bosna i Hercegovina su 15. marta 2018. godine održali sastanak NAC + BiH, gdje su Bosnu i Hercegovinu predstavljali ministar vanjskih poslova Igor Crnadak i ministrica odbrane BiH Marina Pendeš. Prije obraćanja NAC-u, ministri su održali kratki susret sa zamjenicom generalnog sekretara Rose Gottomoeller, a povod sastanka i obraćanja je bila prezentacija aktivnosti koju je BiH uradila po pitanju registracije nepokretne vojne imovine te ispunjenja Tallinskog uvjeta s akcentom na politički koncenzus vladajućih političkih aktera u zemlji po pitanju aktivacije MAP-a, što može imati pozitivne odjeke na preporuke u Open Door Policy izještaju koji će uključivati i odnose NATO sa Bosnom i Hercegovinom, a za čiju pripremu je NATO zadužio svoje međunarodno osoblje.²³

Predsjedništvo BiH je na 46. redovnoj sjednici održanoj 19. aprila 2018. godine donijelo odluku o odobravanju donacije finansijskih sredstava u svrhu pomoći održavanja Nacionalnih odbrambenih i sigurnosnih snaga Afganistana (ANDSF) u periodu od 2020. do 2024. godine u ukupnom iznosu od 40.000 EUR, za svaku godinu po 8.000 EUR. Tokom sastanka ministara vanjskih poslova NATO-a (Sjevernoatlantski savjet - NAC) u Briselu u decembru 2018. godine generalni sekretar NATO-a Jens Stoltenberg pozvao je Bosnu i Hercegovinu da pripremi i podnese svoj prvi godišnji nacionalni program (ANP 2018-2019), što je predstavljalo pozitivan signal u razvoju odnosa BiH i NATO-a.

U novembru 2019. godini Predsjedništvo Bosne i Hercegovine je na 44. vanrednoj sjednici donijelo odluku da će u NATO sjedište u Briselu dostaviti dokument „Program reformi Bosne i Hercegovine“, što je i učinjeno 24. decembra 2019. godine kada je ambasador Stalne Misije BiH pri NATO u Briselu Mitar Kujundžić zvanično predao dokument „Program reformi BiH“, zamjeniku pomoćnika generalnog sekretara NATO-a gospodinu Jamesu Apparthurai.²⁴

²³ Autorov intervju sa službenicima Ministarstva vanjskih poslova BiH u aprilu 2020. godine

²⁴ Autorov intervju sa službenicima Ministarstva vanjskih poslova BiH u aprilu 2020. godine

4.2 Reforma odbrane

4.2.1 Civilni vojni odnosi

U intervjuu 2004. godine, Visoki predstavnik/Specijalni predstavnik Evropske unije (HR/EUSR) u Bosni i Hercegovini, Paddy Ashdown (Centar za europske sigurnosne studije, 2005:83), izjavio je:

„Ako postoji ijedno pitanje oko kojeg su složni svi pripadnici od strane svih etničkih grupa, svih političkih stranka i svakog kutka zemlje, onda je Evropa krajnja destinacija Bosne i Hercegovine“, tako da u cijelom društvu postoji jasno razumijevanje da je „jedina moguća budućnost ove zemlje kroz integraciju u evroatlantske strukture.“

Ovo zajedničko razumijevanje stvorilo je dovoljno preduvjeta za uspješne odbrambene reforme u Bosni i Hercegovini. Reforma odbrane bila je „jedan od prioriternih ciljeva i za članice NATO-a i za partnerske zemlje u zajednici Evroatlantskog vijeća za partnerstvo/Partnerstvo za mir“ (EAPC/PfP)“ (Istvan i Winkler, 2002:189). Kao što je pomenuto u dokumentu o predstavljanju Partnerstva za mir, „reforma sistema odbrane, kao izuzetno važan element državne strukture Bosne i Hercegovine, fokusira se na dva ključna pitanja: 1) uspostavljanje jedinstvenog sistema odbrane pod efikasnom komandom i kontrolom funkcionalnih državnih institucija, i 2) restrukturiranje Oružanih snaga kako bi se omogućila provedba legitimnih odbrambenih ciljeva Bosne i Hercegovine i njenih vanjskopolitičkih težnji u pogledu sigurnosti, posebno kolektivne odbrane i sigurnosti.“ (Bosna i Hercegovina - Partnerstvo za mir - Prezentacijski dokument, 2006:6) Nakon što je uloženo mnogo napora u samo nekoliko kratkih godina, u Bosni i Hercegovini se pojavila jedinstvena odbrambena jedinica i jedna vojna sila.

Bosna i Hercegovina je nastala iz Dejtonskog mirovnog sporazuma, a karakterizira je slaba centralna država s dva relativno jaka entiteta: Federacija Bosne i Hercegovine (FBiH) i Republika Srpska (RS). Bosna i Hercegovina stoga ima neobično složenu državnu strukturu, uključujući kompliciranu odbrambenu strukturu. Na kraju rata 1995. godine, Bosna i Hercegovina je formalno imala dvije vojske: Armiju FBiH i Vojsku RS-a. U stvarnosti, vojska FBiH bila je duboko podijeljena po etničkim linijama, tako da su ove dvije vojske zapravo predstavljale tri vojske: jednu bošnjačku, jednu hrvatsku (kao komponente Vojske FBiH) i jednu srpsku (Vojsku RS). To je rezultiralo da postoje dva odvojena odbrambena sistema za dva entiteta koji obuhvataju državu Bosnu i Hercegovinu. (Merijn Hartog, 2005:2) Dakle, centralna država nije imala efikasnu kontrolu nad vojskom, bilo da se radi o zapovjedništvu i

kontroli ili nadzoru, jer su odvojene vojne snage bile organizirane i pod komandom na nivou FBiH i na nivou RS-a, kao dva službena entiteta države Bosne i Hercegovine. James R. Locher III, tada dopredsjedavajući Komisije za reformu odbrane Bosne i Hercegovine, i Michael Donley, tadašnji posebni savjetnik Komisije za reformu odbrane, napomenuli su da je komunističko nasljeđe obuhvaćalo visokopolitizirane komandne elemente, slabu civilnu kontrolu ispod šefa države, gotovo nikakvu povezanost ili komunikaciju između ministarstava obrane i generalštaba, nedostatak transparentnosti u budžetu i administraciji i slab parlamentarni nadzor. Poslijeratno okruženje obilježeno je fragmentiranim političkim autoritetom i nedostatkom povjerenja.

Najbolji pokazatelj tako slabih civilnih vojnih odnosa u Bosni i Hercegovini u to vrijeme bio je ilegalni izvoz oružja Republike Srpske u Irak u augustu 2002. godine, javnosti poznatije kao afera Orao. (Heinz Vetschera i Matthieu Damian, 2006) Javna i međunarodna svijest o tako lošoj državnoj kontroli nad vojskom na entitetskom nivou bila je jednostavno neprihvatljiva. Paddy Ashdown je, govoreći o aferi Orao 21. februara 2003., napomenuo: „Ovaj skandal ... ide u samo srce neadekvatne kontrole Oružanih snaga i vojno-industrijskog kompleksa. Moramo procijeniti stepen i opseg sistematskog neuspjeha [i] poduzeti radnje koje će dati odgovor na ove probleme.“ (Komisija za reformu odbrane, OSCE, 2003:4)

Ovaj skandal ukazao je na činjenicu da savremeni pravni, organizacioni i institucionalni aranžmani za upravljanje i nadzor oružanih snaga Bosne i Hercegovine nisu bili adekvatni. Suštinski prioritet reforme bilo je usvajanje pravnog okvira kako bi se „ojačalo zapovjedništvo i kontrola na državnom nivou te uspostava potpunog demokratskog civilnog nadzora i kontrole nad svim oružanim snagama i odbrambenim strukturama.“ (Komisija za reformu odbrane, OSCE, 2003:4) Dana 9. maja 2003. godine, Visoki predstavnik osnovao je Komisiju za reformu odbrane (DRC) kako bi preporučio konkretne reforme odbrambenog sistema u Bosni i Hercegovini. Rad DRC-a rezultirao je donošenjem Zakona o odbrani Bosne i Hercegovine 1. decembra 2003. Ovaj zakon jasno je kodificirao zapovjedništvo i kontrolu nad oružanim snagama na državnom nivou, kreirao Ministarstvo obrane Bosne i Hercegovine i uspostavio mehanizme za parlamentarnu kontrolu i nadzor nad oružanim snagama u Bosni i Hercegovini. (Staples, 2004:36) To je rezultiralo i stvaranjem „Zajedničkog odbora za odbrambenu i sigurnosnu politiku i praćenje rada odbrambenih i sigurnosnih struktura na nivou BiH“ u Parlamentarnoj skupštini BiH. (Haupt i Saracino, 2003:59) To je bio početni korak ka efikasnoj konsolidaciji civilnih vojnih odnosa na način da su se uspostavili temelji demokratskog nadzora i kontrole nad oružanim snagama. Ovo je tekući proces koji progresivno postaje efikasniji.

4.2.2 Vojna reforma

U periodu između maja i septembra 2003. godine, nakon dugog perioda postizanja konsenzusa i pregovora, DRC je postigla jednoglasni dogovor o izvještaju na 293 stranice kojim je utvrđen put prema napretku. (Locher i Donley, 2004) U Izvještaju Puta ka partnerstvu za mir predložena je nova odbrambena struktura Oružanih snaga Bosne i Hercegovine. U njoj razlikujemo dva komandna lanca: operativni i upravni. Operativni lanac zapovjedništva odgovoran je za zapošljavanje vojnih snaga, dok su u okviru administrativnog lanca zapovjedništva dva entitetska ministarstva obrane odgovorna za organiziranje, popunjavanje, opremanje i obuku entitetskih vojski. Ovu je strukturu podržao novi Zakon o obrani Bosne i Hercegovine, iako je to bio samo posredni korak u dugoročnijoj viziji konsolidacije entitetskih snaga u jedinstvenom nacionalnom vojnom establišmentu.

U neslužbenom dokumentu s referentnim mjerilima koji je izdalo Sjevernoatlantsko vijeće, osim zakonodavnih mjerila, bilo je i mjerila za osoblje, institucije, restrukturiranje budžeta kao i mjerila koja se ne odnose na DRC. Novi državni ministar obrane Nikola Radovanović i dva njegova zamjenika stupili su na dužnost 15. marta 2004. Promjena strukture oružanih snaga zahtijeva smanjenje snaga kako bi se postigla optimalna veličina za političke i ekonomske stvarnosti u Bosni i Hercegovini. Na kraju rata 1995. godine započeo je proces smanjenja broja s ciljem smanjenja broja muškaraca pod oružjem u to vrijeme (250.000 vojnih lica). Do 1998. godine taj broj se smanjio na 35.000, a u 2002. ukupno je bilo 19.800. Godine 2004., Predsjedništvo Bosne i Hercegovine donijelo je odluku o veličini i strukturi Oružanih snaga Bosne i Hercegovine.²⁵ Prema ovoj odluci, dvije entitetske oružane snage zajedno bi bile ograničene na ukupno 12.000 vojnika (8.000 vojnika za Armiju FBiH i 4.000 vojnika za Vojsku RS). Štaviše, broj regruta je u početku smanjen na 12.600 (8.400 u Vojsci FBiH i 4.200 u Vojsci RS), a snage rezervista postavljene su na broj od 60.000 pripadnika (40.000 u Vojsci FBiH i 20.000 u Vojsci RS) (Vetschera i Damian, 2006:35). Ovo predstavlja smanjenje za 95 posto u periodu manjem od deset godina, odnosno za 66 posto u periodu manjem od tri godine. Kao što je James Staples napomenuo, „u modernom vremenu, ovo je bez premca“. (Staples, 2004:37)

Prema izvještaju DRC-a koji se temelji na međunarodnim procjenama, potrošnja Bosne i Hercegovine na odbranu bila je veća od one u drugim evropskim zemljama slične veličine, što je primjetno s obzirom na ograničenu ekonomiju Bosne i Hercegovine. Nemogućnost da priušti vojni establišment takve glomaznosti bio je glavni razlog za smanjenje oružanih snaga, a rješavanje neriješenih kadrovskih pitanja bio je glavni prioritet reforme. Bez značajnih reformi

²⁵Odluka Predsjedništva BiH, broj 01-414-06/04, od 24. marta 2004. godine.

u obrambenom sistemu, Bosna i Hercegovina bi ostala nesposobna da ispuni zahtjeve za članstvo u PfP-u. Među referentnim mjerama koje se ne odnose na DRC za PfP bila je nedjeljiva saradnja s MKSJ-om, što je bio dugogodišnji preduvjet za prijem Bosne i Hercegovine u evropske i euroatlantske strukture. Dana 18. juna 2004. godine, Nikola Radovanović, ministar odbrane Bosne i Hercegovine, napomenuo je da je „glavna prepreka BiH da se pridruži PfP-u nedostatak saradnje sa Haškim tribunalom.“(Staples, 2004:37)

Da bi bile uspješne, sve reforme zahtijevaju efikasan postupak provedbe. DRC je posvetio značajnu pažnju provedbi i preporučio uspostavljanje Ureda za upravljanje tranzicijom, koji bi imao zadatak nadgledati, pomagati i podržati proces implementacije reforme odbrane. (Komisija za reformu odbrane, OSCE, 2003:6) Reforma odbrane morala se nastaviti kako bi se uspostavio moderan i pristupačan odbrambeni sistem. Do sredine 2004. reforma odbrane već je znatno napredovala izvan „Daytonske agende“. Tokom 2004. i 2005. reforma odbrane u Bosni i Hercegovini, prema nekim posmatračima, bila je „prisilni proces“. Lokalne dužnosnike prisilio je NATO, jer su početkom 2004. blokirali reformu odbrane. Lokalni dužnosnici nisu imenovali kvalificirane kandidate za najviše položaje i nisu osigurali sredstva za institucije na državnoj razini. Pored toga, entitetski parlamenti nisu djelovali da usklade svoje zakone s novim nacionalnim zakonima države (International Crisis Group, 2007).

Procesi reforme odbrane na Zapadnom Balkanu i u drugim dijelovima evroatlantske regije obično se vode, promatraju i pod utjecajem su međunarodnih organizacija. Reformu odbrane u Bosni i Hercegovini NATO je posmatrao kao dopredsjedavajući DRC-a. U ljeto 2005. godine entiteti su se složili da objedine svoje oružane snage i ministarstva odbrane i usvoje potrebne ustavne amandmane. Krajem 2005. godine parlamenti su usvojili predložene zakone koji se odnose na prenos svih odbrambenih odgovornosti i osoblja sa oba entiteta na centralnu državu (International Crisis Group, 2007).

U 2006. godini, reforma odbrane nastavlja napredovati nakon usvajanja Zakona o odbrani u decembru 2005. godine, koji je odražavao preporuke Komisije za reformu odbrane da bi se ispunio cilj stvaranja jedinstvene vojne sile (Defense Reform Commission 2005 Report). U januaru 2006. svi zadaci i osoblje koji se odnose na odbranu preneseni su na državno ministarstvu obrane. Predsjedništvo BiH u junu 2006. godine usvaja odluku o konačnoj veličini, strukturi i raspoređivanju oružanih snaga (Freedom House Report, 2007). Reorganizacija je prekinuta u januaru 2006. godine, a oružane snage sve vode kao dobrovoljne snage. Od jula 2006. godine odobrena struktura Oružanih snaga Bosne i Hercegovine broji 10.000 profesionalnih vojnika, 5.000 aktivnih rezervnih pripadnika i 1.000 civila. (Bosnia and Herzegovina - NATO Individual Partnership Action Plan - Presentation Document, 2016:28)

Tokom 2011. godine, slijedom katastrofalne finansijske situacije u Bosni i Hercegovini, broj od 11.000 pripadnika je smanjen na ukupno 10.012 odobrenih radnih mjesta, a stvarna popunjenost OS BiH trenutno je 8.930 profesionalnih vojnika (Defense Reform Commission 2005 Report).

Struktura vojnih snaga Bosne i Hercegovine sastoji se od dvije komande: Operativna komanda i Komanda za podršku, koje su podređene načelniku Zajedničkog štaba. Pod operativnom komandom/zapovjedništvom nalaze se tri pješadijske brigade, brigada ratnog zrakoplovstva i protuzračne odbrane i brigada taktičke podrške. Pod komandom za podršku nalaze se tri podređene potkomande: komanda za upravljanje osobljem, komanda za obuku i doktrinu i zapovjedništvo logistike. Prema Ustavu Bosne i Hercegovine, zapovjednik oružanih snaga čine sva tri člana kolektivnog Predsjedništva Bosne i Hercegovine, koji, po zakonu, zajedno vrše funkciju glavnokomandujućeg zapovjednika.

Slika 3. Šema lanca komandovanja i kontrole Oružanim snagama BiH (izvor: <https://atlantskainicijativa.org/oruane-snage-bih/>)

S obzirom na komandnu odgovornost od vrha prema najnižem nivou, unutar usvojene zapovjedne strukture u odbrambenom sistemu Bosne i Hercegovine, komandni lanac prelazi sa Predsjedništva Bosne i Hercegovine preko ministra obrane do načelnika Zajedničkog štaba i do zapovjednika potkomande za operativno zapovjedništvo i podršku, a zatim na zapovjednike potčinjenih stožera i jedinica (Izvještaj Komisije za reformu odbrane, 2005:191). Dosadašnji uspjeh reforme odbrane u Bosni i Hercegovini pružio je sve potrebne preduvjete za njezinu provedbu, konsolidaciju postojeće kadrovske i materijalne infrastrukture te modernizaciju svih kapaciteta u bliskoj budućnosti kako bi se oni prilagodili NATO standardima.

Nakon sedmogodišnjeg zastoja, Predsjedništvo BiH u 2016. godini je na 31. redovnoj sjednici usvojilo „Pregled odbrane“ i „Plan razvoja i modernizacije Oružanih snaga BiH 2017.-2027.“. Ovu odluku podržala je i Ambasada SAD-a u BiH koja je istakla kako je „Pregled odbrane živi dokument koji se može ponovo razmatrati i revidirati u skladu sa željama vlasti BiH da nastave aktivnosti, među ostalim, na smanjenju prekomjernih zaliha municije, te obučavanju vojnika za pomaganje prilikom elementarnih nepogoda u BiH i misijama u inostranstvu, kako bi na kraju postaje modernizirane snage sopsobne za partnerstvo s drugim narodima.“ Pored toga, Amerikanci su upozorili da pravi posao tek počinje u organizaciji provođenja Plana, te su posebno istakli smanjivanje broja perspektivne nepokretne vojne imovine. „Apeliramo na lidere u BiH da u narednoj godini rade na sljedećim koracima u knjiženju vojne imovine, uključujući i Han Pijesak, u skladu sa sudskom odlukom te nastave tražiti prilike za saradnju sa NATO saveznicima u okviru priprema za aktivaciju Akcijskog plana za članstvo.“²⁶ Pregledom odbrane i Planom modernizacije najavljuje se smanjenje broja vojnika, dočasnika i časnika sa 10.000 na 9.200, kao i aktivne rezerve sa 5.000 na 4.600 pripadnika te jačanje logistike pješadijskih brigadira i smanjenje perspektivnih vojnih lokacija sa dosadašnje 63 na 57. Usvajanjem novih strateških dokumenata, formalni broj vojnika će se smanjiti, ali ako gledamo stvarnu zaposlenost pripadnika u OS BiH to znači povećanje od još 270 profesionalnih vojnika.

4.2.3 Planovi za budućnost

I pored činjenice da je određeni element odbrambenog ustroja Bosne i Hercegovine naslijeđen iz prethodnog komunističkog režima i činjenici da se zemlja još uvijek bori s otvorenim ranama proizvedenim u tri i pol godine rata u periodu od 1992. do 1995. godine, ova država još uvijek uspijeva ispuniti gotovo sva NATO-ova očekivanja. Postignuća u reformi odbrane su izvanredna. Prema riječima zapovjednika Glavnog štaba NATO-a u Sarajevu, general-majora američke vojske Richarda Wightmana, „Reforma odbrane i dalje ostaje jedan od ključnih

²⁶<https://obris.org/regija/bih-dobila-pregled-obrane-i-plan-modernizacije-os/>(pristupljeno 3. augusta 2020)

reformskih uspjeha u BiH [Bosni i Hercegovini] i nastavlja biti primjer onoga što se može postići kada postoji jedinstvo, saradnja i dijalog među svim narodima²⁷.“ Reforma odbrane u Bosni i Hercegovini je u fazi provođenja. Do sada je reforma odbrane bila više fokusirana na strukturne (ili „hardverske“) promjene u sistemu nego na promjene kulture i mentaliteta (ili „softvera“). Kao bivši student Pomorske postdiplomske škole potpukovnik mađarske vojske Janoš Szonyegi, istakao je da, u uspostavljenoj demokratiji, sa snažnom tradicijom civilne kontrole oružanih snaga, proces reforme odbrane može se ograničiti na „promjenu *hardvera*“, poput restrukturiranja ili profesionalizacije. U postkomunističkim društvima, međutim, najveći izazov je „promjena *softvera*“, naime, cjelokupne kulture i mentaliteta odbrambenog establišmenta (Szonyegi, 2007:92).

Bosna i Hercegovina je zemlja kojoj je obnovljeni „softver“ zaista potreban da bi bila spremna za budućnost. To je proces za koji je potrebna znatna raspodjela vremena, truda i resursa.

Prema procjeni *Jane's organization*, Oružane snage Bosne i Hercegovine trenutno nisu sposobne ni za jednu konvencionalnu borbenu operaciju. Bez obzira na mnoga dosadašnja postignuća, tranzicija u ujedinjeni vojni establišment dovršena je samo na papiru. Vojska je i dalje organizirana prema zasebnim doktrinama i ostaje politički podijeljena, različito opremljena i operativno neusklađena i nekoordinirana. Zbog ovih nedostataka, situacija u Oružanim snagama ne može se popraviti u dogledno vrijeme, s obzirom na nizak nivo finansiranja i široko rasprostranjeno javno mnijenje Oružanih snaga kao niskog prioriteta. Jane's smatra Bosnu i Hercegovinu „duboko podijeljenom nacijom, s ozbiljnim posljedicama za oružane snage.“ (Jane's, 2005) Među pozitivnim trendovima koji dodatno mogu potaknuti transformaciju Oružanih snaga Bosne i Hercegovine jesu i mogućnosti pružene ulaskom u PfP i ID.

Navedena želja oružanih snaga da značajnije učestvuju u multinacionalnim operacijama trebalo bi da pojača taj trend. Jane's smatra da „naporan rad potreban za pripremu zahtjevnih operacija UN-a, EU-a, NATO-a ili koalicije može poboljšati nacionalni identitet i odbiti tendencije u potrazi za regionalnom ili etničkom autentičnosti (Szonyegi, 2007:92).“ Kao što je napomenuo general bojnik američke vojske Richard Wightman, tadašnji zapovjednik NATO štaba Sarajevo, Reforma odbrane podrazumijeva i obveze koje je BiH [Bosna i Hercegovina] preuzela, kao i preuzete obaveze u okviru Pfp-a, uključujući reformske ciljeve u procesu

²⁷Wightman citiran od strane Antonija Prlenda, „General Wightman: Reforma odbrane BiH je uspjeh“, *Southeastern European Times* (8. augusta 2020.); http://balkantimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/articles/2008/08/18/reportage-01(pristupljeno 21. februara 2020.).

planiranja i revizije (PARP), kao i šire sigurnosne i političke obaveze koje će BiH preuzeti tokom razvoja individualnog akcionog plana partnerstva (IPAP).²⁸

Bosna i Hercegovina planira uspostaviti vojne sisteme obrazovanja koji će biti organizirani na način da stvaraju visokoobrazovano i obučeno osoblje koje je u stanju govoriti istim jezikom kao i trenutne zemlje članice NATO-a (Centar za europske sigurnosne studije, 2005:17). Pokrenuti su razni obrazovni programi, međutim loši kriteriji za izbor kvalificiranog osoblja za te programe doveli su do ne baš optimalnih rezultata. U izboru osoblja za studije u inostranstvu, jezičke vještine često su bile važnije od tehničkih kvalifikacija za uspjeh u programu. Diplomanti ovih nastavnih kurseva zaposleni su na pozicijama koje nisu u potpunosti iskoristile njihovu novu obuku i kvalifikacije. Profesionalni službenici svjesni su nužnosti zapošljavanja novog osoblja i kadeta, kao i činjenice da ne postoji odgovarajući sistem planiranja i karijere kadrova. Procjene profesionalnih vojnih oficira u Oružanim snagama Bosne i Hercegovine ukazuju na to da će trebati da prođe jedan određeni vremenski period prije nego što organizacija u cjelini bude u stanju izvršavati zadatke koji stoje pred Oružanim snagama Bosne i Hercegovine.²⁹

Da bi poboljšala i dala svoj doprinos cjelokupnom sistemu obrazovanja i obuke NATO/PfP, Bosna i Hercegovina je uz pokroviteljstvo Ujedinjenog Kraljevstva 10. novembra 2003. godine osnovala Centar za obuku mirovnih operacija (PSOTC) u Butmiru, u blizini Sarajeva (Cukali, 2003). Ovaj je centar zvanično dobio status Centra PfP-a za obuku u novembru 2007. godine. (Bosnia and Herzegovina - NATO Individual Partnership Action Plan - Presentation Document, 2016:17) Bosna i Hercegovina želi detaljnije razvijati stručnost i profesionalizam Oružanih snaga Bosne i Hercegovine kroz saradnju s Baltičkim odbrambenim koledžom (BALTDEFCOL), Centrom za sigurnosne studije George C. Marshall, NATO školom u Oberammergauu, Ženevskim centrom za Sigurnosnu politiku i NATO odbrambenim koledžom u Rimu. Bosna i Hercegovina će i dalje slati studente u druge institucije koje su također dale veliki doprinos profesionalnom razvoju i specijalizovanoj obuci u zemljama kao što su Kina, Hrvatska, Francuska, Njemačka, Grčka, Mađarska, Italija, Japan, Malezija, Norveška, Rumunija, Srbija, Slovenija, Švicarska, Turska i Ujedinjeno Kraljevstvo. Sjedinjene Američke Države, putem programa stranog vojnog finansiranja (FMF), programa međunarodnog vojnog obrazovanja i osposobljavanja (IMET) i programa zajedničkog kontakt tima (JCTP), doprinose značajnoj vojnoj pomoći Oružanim snagama Bosne i Hercegovine i ostat će, čemu se možemo

²⁸Wightman citiran od strane Antonija Prlenda, „General Wightman: Reforma odbrane BiH je uspjeh“, *Southeastern European Times* (8. augusta 2020.) (pristupljeno 21. februara 2020.)

²⁹Autorovi intervjui s predstavnicima Ministarstva odbrane i Oružanih snaga Bosne i Hercegovine u Sarajevu u maju 2020. godine.

nadati, ključni strateški partner Sarajeva (Bijela knjiga odbrane Bosne i Hercegovine, 2005:18-19). Bosna i Hercegovina se zalaže za razvoj i implementaciju sistema koji će se temeljiti na postojećem civilnom obrazovnom sistemu u kombinaciji s osnovnom vojnom obukom u vojnim jedinicama.³⁰

Nezadovoljavajuća dobna struktura osoblja u oružanim snagama Bosne i Hercegovine, gdje ima više starijih nego mlađih oficira na određenim pozicijama, slična je postojećoj situaciji u Crnoj Gori „izokrenutoj kadrovske piramidi s previše poglavica i bez Indijanaca (a malo ih dolazi).“ Ovi strukturni nedostaci pokazali su se kao glavni razlozi niske efikasnosti u organizaciji. Da bi ispunila svoju misiju, vojna organizacija mora imati odgovarajući udio profesionalnih činova na svim nivoima. To jeste razlog zbog kojeg se upravljanje ljudskim resursima smatra ključnim zahtjevom za buduću efikasnost. Iskustvo sa zemljama u tranziciji pokazalo je da je odlučnost rukovodstva presudna, jer je osoblje u velikim organizacijama poput ministarstava obrane i vojnih službi otporno na bilo kakve promjene (Centar za europske sigurnosne studije, 2005:53).

Sistem bi trebao osigurati okvir kojim će se izbor osoblja kvalificiranog za napredovanje u više činove vršiti prema njihovim sposobnostima i obrazovnim postignućima. Učinkovit sistem trebao bi svim pojedincima jasno dati do znanja šta se od njih očekuje i što trebaju učiniti kako bi razvili svoje vještine u cilju napredovanja u karijeri.

Principi etničke zastupljenosti kompliciraju sistem upravljanja osobljem u Oružanim snagama Bosne i Hercegovine. Određene položaje moraju zauzimati kadrovi određenih nacionalnosti bez obzira na to što su kvalifikacije za određene dužnosti upitne za neke od njih. Prekomjerno oslanjanje na principe etničke zastupljenosti rezultiralo je sve oskudnijim jedinicama u strukturi oružanih snaga. Određene etničke grupe nisu bile u stanju da obezbijede dovoljan broj osoblja. Ovaj problem je pogoršan tim više što postoji potreba za uravnoteženom zastupljenosti različitih etničkih grupa na visokim vojnim položajima na različitim nivoima komandi. U okviru procesa upravljanja ljudskim resursima u Bosni i Hercegovini moraju se razvijati efikasni mehanizmi kako bi se omogućilo funkcionalno upravljanje osobljem u društvu čiji je multietnički sastav još uvijek pod stresom principa etničke zastupljenosti.

Što se tiče vojne infrastrukture, planira se smanjiti broj skladišta oružja i skladišta municije u Bosni i Hercegovini. Lokacije koje neće imati odbrambenu ulogu bit će prenesene na civilne vlasti za buduću upotrebu. U planu je rješavanje statusa odbrambene imovine bez perspektivnog interesa i statusa privremeno zadržane nepokretnosti, zajedno s mjerama za smanjenje broja

³⁰Bosna i Hercegovina - NATO Individualni akcioni plan partnerstva - Prezentacijski dokument, str. 27.

lokacija u skladu s Odlukom Predsjedništva Bosne i Hercegovine. Konsolidacija vojne infrastrukture smatra se ključnim elementom koji doprinosi operativnoj spremnosti Oružanih snaga Bosne i Hercegovine i bit će analiziran u Reviziji odbrane.

Desetogodišnji Plan modernizacije predviđa nabavke helikoptera i borbenih oklopnih vozila za potrebe OS BiH, ali i razne vrste motornih vozila za prevoz ljudi, materijalnih sredstava i hrane. Pored navedenog, planira se prelazak s vučnog na samohodno topništvo, opremanje prenosivim protuoklopnim i protuzračnim raketnim sistemom te nabavke opreme za pomoć civilnim strukturama i za borbu protiv terorizma. Međutim, kako modernizacija prvenstveno zavisi o raspoloživosti finansijskih sredstava, Pregled odbrane predviđa povećanje budžetskih sredstava u skladu sa porastom BDP-a i porastom naplate PDV-a, a sve u cilju postizanja deklarisanog NATO cilja od 2% izdvojenih sredstava za odbranu. Od 2016. godine pokrenuto je 5 kapitalnih projekata, koji su u velikoj mjeri unaprijedili kapacitete sposobnosti OS BiH, a to su: 1. osiguravanje operativnosti motornih vozila za period 2016-2018 – 21,2 miliona KM; 2. nabavka opreme za izvršenje zadaća pomoći civilnim insitucijama pri prirodnim i drugim katastrofama u periodu 2016-2020 – oko 8.8 miliona KM; 3. razvijanje i nabavka novih uniformi u periodu 2017-2019 – oko 29 miliona KM; 4. školovanje časnika za potrebe zrakoplovstva u periodu 2016-2024 – oko 7,8 miliona KM i 5. osiguravanje operativnosti helikoptera za period 2016-2025 – 30 miliona KM.³¹Pored svega navedenog, predviđena je i modernizacija sistema zapovijedanja i nadzora, te unutrašnja reorganizacija sistematizacije jedinica, kao npr., uvođenje po jedne mehanizirane satnije na svaku bojnu svih pješadijskih brigada. Što se tiče ispunjenja civilnih zadaća, planirana je dislokacija inžinjerskih i logističkih vodova iz matičnih jedinica i njihovo dodavanje brigadama, što je u javnosti izazvalo dosta kritika jer se označilo kao navodni pokušaj „podjele Oružanih snaga“. Konkretno, jedina multietnička jedinica, dosadašnja Brigada taktičke podrške, ostaje bez Vojnobavještajnog bataljona, Bataljona vojne policije i Bataljona veze, koji bi u skladu sa novim nadležnostima trebali biti u nadležnosti Operativnog zapovjedništva. Iz Ministarstva odbrane BiH su odbacili navede tvrdnje, te naglasili da se tu ne radi o gašenju brigade već o unapređenju sistema novim ustrojstvom. Tokom 2016. godine nastavljena je uknjižba perspektivne vojne imovine, pa je slijedom toga na području Federacije BiH uknjiženo njih 24, a 18 je u postupku uknjižbe. Pored toga, intenzivno se radilo na rješavanju statusa 21 neperspektivne lokacije te su kao takve proglašene: kasarna u Foči, Kalinoviku i Ugljeviku.

Što se tiče rješavanja viškova naoružanja u 2016. godini uništeno je 1.637 tona strjeljiva i minsko-eksplozivnih sredstava, dok je Vladi Iraka donirano 573 tone streljiva i minsko-

³¹<https://obris.org/regija/bih-dobila-pregled-obrane-i-plan-modernizacije-os/>(pristupljeno 3. augusta 2020)

eksplozivnih sredstava. Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je u skladu sa Zakonom o Vijeću ministara Bosne i Hercegovine, na 69. sjednici održanoj dana 12.11.2013. godine, donijelo Odluku o imenovanju Koordinacionog odbora za kontrolu malog i lakog naoružanja u Bosni i Hercegovini (u daljem tekstu: KO SALW), čiji je zadatak planiranje, koordinacija, usmjerenje i nadzor aktivnosti za implementaciju Strategije za kontrolu malog oružja i lakog naoružanja u Bosni i Hercegovini (2016-2020).

U postupku donošenja podzakonskih akata propisanih Zakonom o obilježavanju malog oružja, lakog naoružanja i pripadajuće municije imenovana je interresorna radna grupa. Radna grupa je tokom 2018. godine održala nekoliko sastanaka na kojima su sačinjeni i usvojeni, u skladu s članom 23. Zakona o obilježavanju malog oružja, lakog naoružanja i pripadajuće municije, sljedeći provedbeni propisi: Pravilnik o postupcima i metodama obilježavanja oružja i municije, a čija primjena je započela s 01.01.2019. godine i Uputstvo o uslovima za dobijanje ovlaštenja za obilježavanje oružja i municije. Tokom 2018. godine, KO SALW je 1. decembra 2018. godine u saradnji sa svim policijskim agencijama u BiH izvršio uništavanja 2.500 komada oružja i dijelova oružja uz podršku Evropske komisije, UNDP-a i Regionalnog centra za kontrolu malog i lakog oružja (SEESAC). Pomenuto oružje je u toku 2018. godine prikupljeno iz sudova i policijskih agencija u Bosni i Hercegovini. Obzirom da je u 2016. godini uništeno 2.500 komada oružja i dijelova oružja, u 2017. godini je uništeno 10.801 komada i dijelova oružja i u 2018. godini 2.500 komada, ukupno je u periodu važenja ove Strategije i Akcijskog plana do kraja 2018. godine uništeno 15.801 komad oružja i dijelova oružja. Ovaj broj predstavlja izuzetan rezultat u odnosu na protekle godine.³²

U toku 2018. godine Oružane snage Bosne i Hercegovine su nastavile aktivnosti na rješavanju viškova malog oružja i lakog naoružanja koje su u posjedu Oružanih snaga Bosne i Hercegovine te je ukupno uništeno (spaljivanje, delaboracija, detonacija) 2.140,56 tona municije različite vrste i kalibara. Veliku podršku u demilitarizaciji municije, kao i infrastrukturnom uređenju skladišta MO i OS BiH pružaju i međunarodne organizacije (UNDP, OSCE) kroz projekte EUSTAR, EXPLODE+ i SAFE UP. Također, tokom 2018. godine u TROM Doboj je instalirana i u punu funkciju stavljena laboratorija za ispitivanje stabilnosti pogonskih goriva u municiji. U laboratoriji se koriste dvije metode ispitivanja stabilizatora goriva u municiji i to vakumska metoda i metoda tankoslojne hromatografije visokih performansi. Stavljanjem u funkciju navedene laboratorije, OS BiH mogu detektovati sva nestabilna goriva u municiji, čime se pokreće aktivnost demilitarizacije predmetnih sredstava po hitnom postupku, sve u cilju stvaranja sigurnog okruženja i povećanja sigurnosti na lokacijama skladištenja MiMES. U

³²<http://msb.gov.ba/PDF/27092019.pdf> (pristupljeno 13. Avgusta 2020. godine)

2019. godini nastavljaju se aktivnosti na obilježavanju malog oružja i lakog naoružanja i demilitarizaciji municije nesigurne za skladištenje.

U razdoblju od 2006. godine do 2018. godine, sukladno Planu operacija sa SiMES-om OS BiH, izvršena je demilitarizacija/uništavanje 20.306 tona, neispravnog i opasnog za daljeskladištenje, streljiva i minsko-eksplozivnih sredstava te demilitarizacija 30.081 komada 20 malog oružja i lakog naoružanja, a sve iz kategorije viškova SiMES-a za Ministarstvo obrane Bosne i Hercegovine i Oružane snage Bosne i Hercegovine.³³

Bosna i Hercegovina je snažno opredijeljena za punopravno članstvo u NATO-u. Da bi ispunila svoju obavezu, Bosna i Hercegovina ima obavezu poboljšati svoju koordinaciju s NATO-om. Proces reforme odbrane u Bosni i Hercegovini u stvarnosti je pokrenut i vođen od strane vanjskih aktera - prije svega NATO-a. Savez je poslužio kao pokretačka snaga, ali je također izazvao vrtoglavicu na strani Bosne i Hercegovine, zbog mnoštva novih zahtjeva NATO-a. Prema zvaničnicima u Ministarstvu odbrane Bosne i Hercegovine, ova činjenica utjecala je i na odnos osoblja NATO-a i osoblja Ministarstva odbrane u Sarajevu. Neki pripadnici NATO-a zauzeli su nadređeni položaj u svojim odnosima s osobljem u Ministarstvu odbrane Bosne i Hercegovine, a to je ponekad izazvalo trenje u saradnji.³⁴

Nadalje, za ispunjavanje mnogih obaveza u vezi s različitim programima NATO-a potrebna je veća inicijativa cijelog društva Bosne i Hercegovine. U skladu s Odlukom Predsjedništva Bosne i Hercegovine o jačanju saradnje s NATO-om na nivou IPAP-a radi poboljšanja međuministarske saradnje s NATO-om, u septembru 2007. godine u Sarajevu je osnovan NATO Koordinacijski tim Vijeća ministara BiH (NCT). U 2008. godini, Bosna i Hercegovina uspostavila je misiju pri sjedištu NATO-a u Briselu i tim za vezu u Čeliji za koordinaciju partnerstva (PCC) u Monsu.³⁵

Općenito, specifični zadaci u srednjoročnom periodu uključivat će potpunu provedbu dogovorene strukture snaga u skladu s odlukom Predsjedništva Bosne i Hercegovine koja definira trenutnu veličinu i strukturu oružanih snaga zemlje. Drugim riječima, implementacija bi trebala uključivati dobro razrađene planove, politike i doktrinu kao temelj za uspostavljanje glavnih preduvjeta za razvoj jedinica koje su adekvatno opremljene, obučene i podržane od cijelog spektra odbrambenih operativnih sistema kao što su upravljanje osobljem i resursima: planiranje, programiranje i budžetiranje; obrazovanje i obuka; te nabavke i stjecanja. Svi ovi

³³ Izvještaj o radu Koordinacionog odbora za kontrolu malog i lakog naoružanja u Bosni i Hercegovini za 2018. godinu Koordinacioni odbor za kontrolu malog i lakog naoružanja Bosni i Hercegovini, mart 2019.

³⁴ Autorovi intervjui s predstavnicima Ministarstva odbrane Bosne i Hercegovine u Sarajevu u februaru 2020. godine.

³⁵ Autorov intervju sa zaposlenicima Ministarstva vanjskih poslova

koraci će biti praćeni efektivnim prijenosom pokretne imovine i primjenom svih zahtjeva vezanih za skladištenje oružja i municije. Za ove izazovne zadatke bit će potrebne odlučne radnje za njihovu potpunu provedbu.

4.3 Vanjska politika države

Vanjska politika Bosne i Hercegovine usmjerena je ka očuvanju i unaprjeđenju trajnog mira, sigurnosti i stabilnog demokratskog i sveukupnog državnog razvoja i doprinosu međunarodnom miru i sigurnosti. Radi sprovođenja ovog opredjeljenja, Predsjedništvo BiH je 2003. godine dokumentom „Opšti pravci i prioriteti za provođenje vanjske politike BiH“ definisalo približavanje Evropskoj uniji i NATO kao strateške ciljeve BiH.

Isto tako i u dokumentu „Strategija vanjske politike Bosne i Hercegovine 2018.-2023.“, navedeno je da nastavak provođenja aktivnosti u odnosu na NATO ostaje prioritet institucija Bosne i Hercegovine. Prioritetne aktivnosti biće prvenstveno usmjerene ka aktivaciji i provođenju MAP-a. Aktivacija MAP-a, za koju postoji širok politički konsenzus u Bosni i Hercegovini, omogućava da svi subjekti odbrane u Bosni i Hercegovini (u okviru vlastite ustavne i zakonske nadležnosti) nastave s provođenjem aktivnosti u odnosu na NATO, koje su utvrđene Zakonom o odbrani Bosne i Hercegovine.

Formalni kriteriji za članstvo u NATO-u su prvobitno opisani u *Studiji o proširenju NATO-a* iz 1995. godine. Prema ovom dokumentu, kriteriji uključuju mogućnost i spremnost za vojni doprinos savezu. *Dokument o prezentaciji Bosne i Hercegovine - Partnerstvo za mir* - ponovio je politiku vlade da su „pripadnici i jedinice Oružanih snaga Bosne i Hercegovine dali svoj doprinos i nastavit će aktivno doprinositi u međunarodnim mirovnim misijama, u skladu sa zahtjevima međunarodne zajednice, njenim vlastitim ljudskim i tehničkim resursima i odlukama relevantnih institucija Bosne i Hercegovine¹⁸³.“

Vlada Bosne i Hercegovine razumije da, kako bi se pridružila NATO savezu, država mora izraziti želju i spremnost za sudjelovanje u mirovnim operacijama koje vodi NATO. Bosna i Hercegovina planira razviti i uspostaviti Koncept operativnih sposobnosti Oružanih snaga Bosne i Hercegovine (OCC)³⁶³⁷, što će biti značajan izazov praćen cjelokupnim procesom reforme odbrane koji je već u toku. Stvaranje svih potrebnih preduvjeta za obuku i opremanje imenovanih jedinica u skladu sa zahtjevima i standardima NATO-a jeste kratkoročni prioritet. Bosna i Hercegovina je imenovala jedinicu EOD (uklanjanje eksplozivnih sredstava) i

³⁶Bijela knjiga odbrane Bosne i Hercegovine, str. 11.

³⁷Bosna i Hercegovina - Partnerstvo za mir - Prezentacijski dokument, str. 5.

pješadijske jedinice za sudjelovanje u vježbama pod rukovodstvom NATO-a i vježbama koje nisu pod rukovodstvom NATO-a kao i operacijama upravljanja krizama.

Od juna 2005. godine, jedinica EOD-a uspješno je dovršila pet šestomjesečnih rotacija, sudjelujući u operaciji Iračka sloboda u Iraku. Pored jedinice EOD-a, 27. augusta 2008. godine Bosna i Hercegovina je na održiv način rasporedila pješadijski vod. Misija jedinice je obezbjeđivanje vojne baze „Victoria“ u Iraku.³⁸ Oficiri Bosne i Hercegovine također učestvuju u posmatračkim misijama UN-a u Etiopiji-Eritreji (UNMEE) i Kongu (MONUC). Pored vojnih oficira, pripadnici policijskih struktura u Bosni i Hercegovini sudjelovali su u misijama UN-a u Liberiji (UNMIL), Haitiju (MINUSTAH), Sudanu (UNMIS) i Cipru (UNFICYP), a jedan bh diplomata je postavljen za šefa OSCE (Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi) Misije u Turkmenistanu.³⁹ Zemlja aktivno učestvuje u misiji koju vodi NATO u Afganistanu i saraduje sa saveznicima i drugim partnerskim zemljama u mnogim drugim oblastima.

U prvoj misiji 2010. godine, Pješadijska jedinica OS BiH uputila je 45 pripadnika koji su bili u sastavu Danskog kontingenta. U jedinici misije podrške miru u Afganistanu 2016. godine je učestvovalo 45 pripadnika, od kojih su i tri žene, što je dokaz da Oružane snage u BiH daju svoj doprinos sigurnosti u svijetu. Tokom 2018. godine, Kontigent Oružanih snaga Bosne i Hercegovine (OSBiH) od 53 vojnika upućen je u misiju „Odlučna podrška“ u Islamskoj Republici Afganistan.

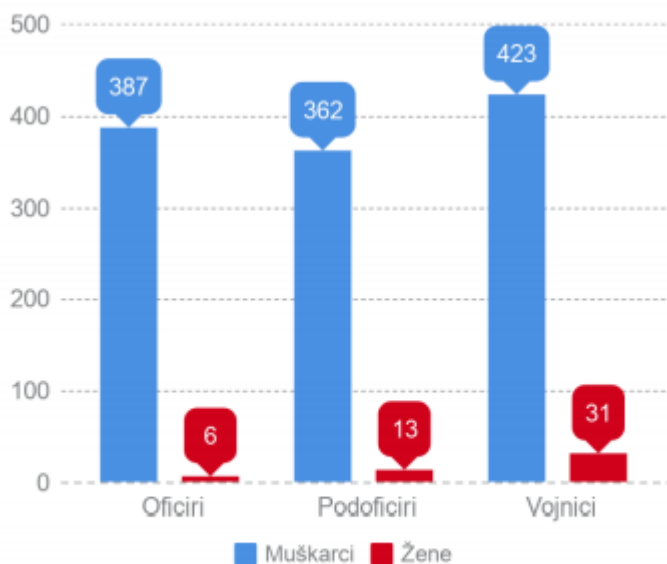
Prilikom provođenja procedure za donošenje odluka za upućivanje, vrši se kvalitetna analiza međunarodnog strateškog konteksta te njegove dinamike i promjena. Unutrašnji kontekst karakteriše dobro postavljen zakonski okvir i kvalitetno uspostavljene procedure za upućivanje naših pripadnika u mirovne operacije. Na bazi toga i kvalitetnih priprema i obuke naših pripadnika uspješno smo učestvovali u mirovnim operacijama i do sada nismo imali većih problema tokom angažovanja.⁴⁰

Kroz učešće u međunarodnim mirovnim misijama unaprijedili smo ukupne sposobnosti naših OS, usavršili procedure te dobili mogućnost za profesionalno usavršavanje naših pripadnika koji su bili razmješteni u misijama. Pored toga, dobili smo i benefite u smislu poboljšanja organizacione strukture OS BiH, kakav je bio primjer EOD sastava, koji su povratkom iz misije u Iraku zadržani kao stalni kapacitet i time ostali na raspolaganju za mirovne misije i zadatke u zemlji.

³⁸ „Vijesti: Pešadijska jedinica BiH u Iraku“, Ministarstvo odbrane Bosne i Hercegovine; <http://www.mod.gov.ba/bos/news.php?id=510>(pristupljeno 18. februara 2020.).

³⁹Bosna i Hercegovina - NATO Individualni akcioni plan za partnerstvo - Prezencacijski dokument, str. 27-28.

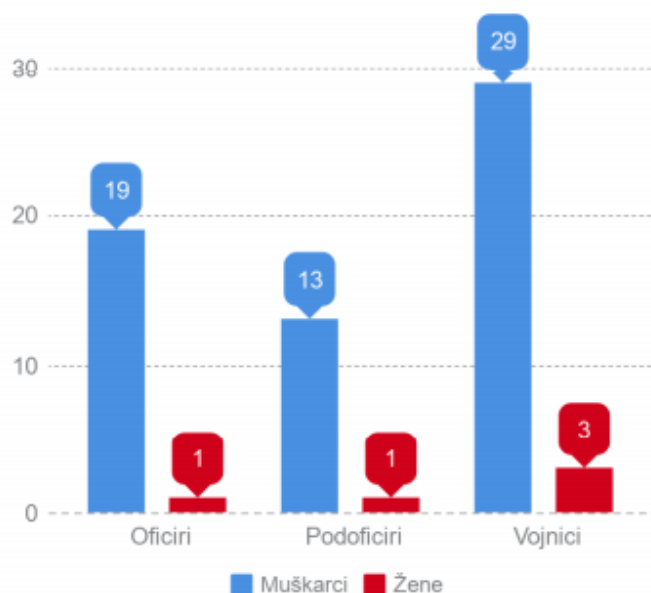
⁴⁰Autorov intervju sa službenicima Ministarstva odbrane BiH obavljani 29. maja 2020. godine

Spolna struktura oficira, podoficira i vojnika MO i OS BiH u mirovnim misijama

Slika 4: izvor: http://css.ba/wp-content/uploads/2013/11/STEP_bhs_web.pdf

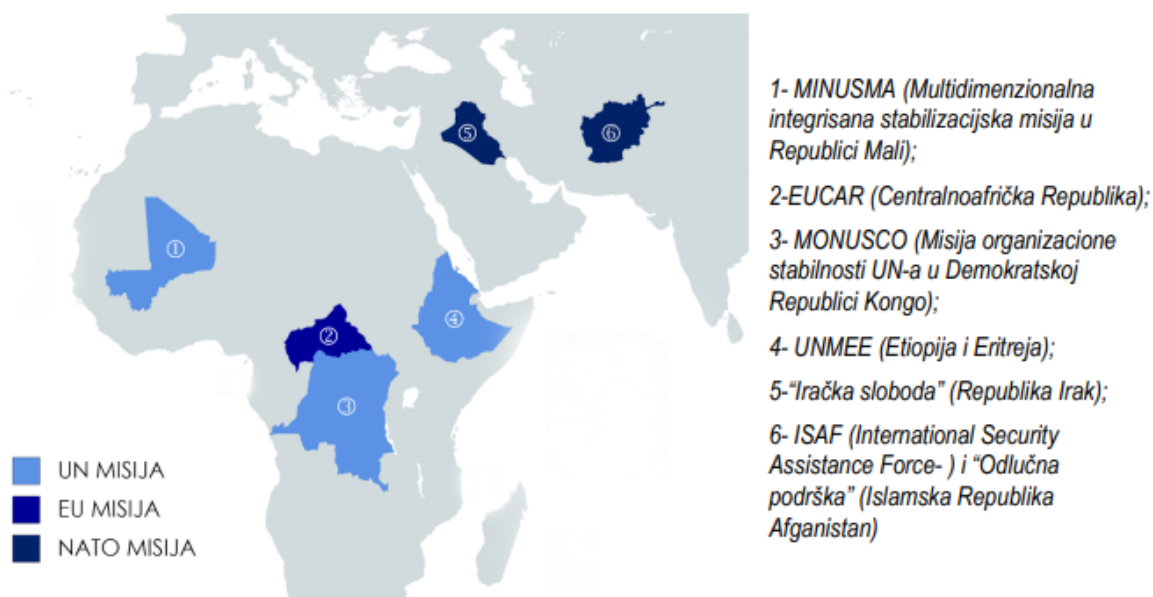
Ovi angažmani podigli su profesionalne sposobnosti OS, ali i znatno povećali vidljivost države u vrlo važnim segmentima regionalnih i međunarodnih odnosa. Na osnovu svega s ponosom gledamo na dosadašnje i optimizmom na buduće učešće Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u mirovnim operacijama.⁴¹

Spolna struktura pripadnika MO i OS BiH koji su trenutno raspoređeni u mirovnim misijama

Slika 5: izvor: http://css.ba/wp-content/uploads/2013/11/STEP_bhs_web.pdf

⁴¹Autorov intervju sa službenicima Ministarstva odbrane BiH obavljeni 29. maja 2020. godine

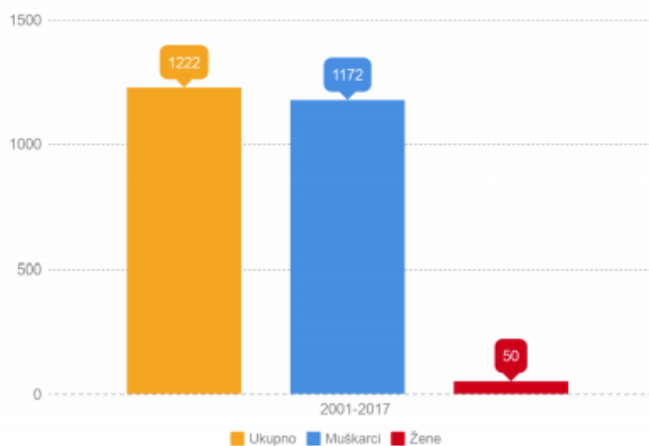
Pregled mirovnih misija u kojima su učestvovali predstavnici MO i OS BiH

Slika 6: izvor: http://css.ba/wp-content/uploads/2013/11/STEP_bhs_web.pdf

Učešće pripadnika iz BiH u operacijama podrške miru je ocijenjeno pozitivno i na njih se može gledati kao na jedan vid ambasadora. Njihovi izvanredni uspjesi su privukli pažnju svjetskih medija kroz različite događaje u misijama gdje su učestvovali i za svoj profesionalan i predan rad su nagrađeni priznanjima UN-a, NATO-a i lokalnih vlada.⁴²

Ukupno gledajući, u navedenim misijama su učestvovala 1222 pripadnika MO i OS BiH, od čega je bilo 50 žena ili u procentima izraženo 4%⁷.

Kao što se može vidjeti, žene pripadnice MO i OS BiH su također bile zastupljene u veoma malom procentu u dosadašnjim operacijama podrške miru i mirovnim misijama. Ipak, pozitivno je da su, i u tako malom broju, bile prisutne u kategorijama oficira, podoficira i vojnika. Tako na primjer, u ranije spomenutim misijama, bilo je raspoređeno 6 žena oficira, 13 žena podoficira i 31 vojnkinja.

Spolna struktura pripadnika MO i OS BiH koji su bili u mirovnim misijama

Slika 7: izvor: http://css.ba/wp-content/uploads/2013/11/STEP_bhs_web.pdf

⁴² "Bosna i Hercegovina u mirovnim misijama", Centar za sigurnosne studije BiH, mart 2018. godina

Odmah po pristupanju BiH Partnerstvu za mir (*Partnership for Peace - PfP*), što je formalizirano potpisivanjem Okvirnog dokumenta s NATO-m, 14.12.2006. godine, podnesen je Prezentacioni dokument koji čini osnovu oblikovanja napora BiH za unaprijeđenje odnosa s Alijansom. Trenutačni reformski procesi, uključujući probleme s nedostatkom i neadekvatnošću opreme, kao i nedostatak rasporedive/iskoristive logističke podrške, trenutno su glavni faktori koji ozbiljno ograničavaju operativne sposobnosti Oružanih snaga. No, kako se ti problemi rješavaju, Bosna i Hercegovina planira dodijeliti više jedinica za operacije izvan nacionalnog teritorija. Jedno od ograničenja koje vrši dodatni pritisak na ionako ograničena financijska sredstva jeste činjenica da se raspoređivanje u inostranstvo trenutno pokriva iz budžeta za odbranu. Bosna i Hercegovina bi trebala istražiti mogućnosti za financiranje raspoređivanja vojnih jedinica izvan nacionalnog teritorija iz budžeta koji nije budžet za odbranu. To bi ostavilo prostora da se dodjela financijskih sredstava vrši dosljednije u cilju poboljšanja obuke, opreme i modernizacije Oružanih snaga Bosne i Hercegovine.⁴³

Na osnovu prikupljenih informacija, može se vidjeti da BiH aktivno učestvuje u raznim međunarodnim operacijama izgradnje i očuvanja mira u svijetu, raspoređivanjem policijskog i vojnog osoblja. Tokom perioda od 2000.-2017. godine ukupno 1.498 pripadnika i pripadnica policijskih struktura i OS iz BiH je učestvovalo umirovnim misijama i operacijama podrške miru pod okriljem UN-a, NATO-a i EU-e.

4.4 Odnosi Bosne i Hercegovine sa susjednim zemljama

Kada gledamo u budućnost, prioritet stabilizacije predstavlja prevazilaženje teškog nasljeđa prošlosti i razvoj novog duha saradnje koji može odgovoriti na brojne izazove koji predstoje u perspektivi regiona, ali i svake države zasebno. Jačanje regionalnih veza kroz definisanje zajedničkih interesa i politika je uz evroatlanstke i evropske integracione procese ključ za postizanje trajne stabilnosti na Blakanu (Vučinić, 2017:122-123).

Odnosi Bosne i Hercegovine sa susjedima Hrvatskom, Crnom Gorom i Srbijom bili su prilično stabilni od potpisivanja Dejtonskog sporazuma 1995. godine. Prema vanjskoj politici Bosne i Hercegovine, poboljšanje saradnje sa susjednim zemljama, zasnovano na zajedničkim interesima i poštivanju suvereniteta, a teritorijalni integritet jedan je od njegovih najvećih prioriteta. U cilju unaprjeđenja vlastite vanjske politike, Bosna i Hercegovina namjerava pokrenuti niz aktivnosti na intenziviranju saradnje u svim oblastima od obostranog interesa. Neka od ključnih područja saradnje su ekonomska, kulturna, politička i sigurnosna pitanja, kao

⁴³Autorovi intervjui sa stručnjacima NATO-a u Briselu u aprilu 2020. godine.

i naporu na rješavanju pitanja koja se odnose na demarkaciju granica sa susjednim zemljama. U cilju snažne saradnje s NATO-om, Bosna i Hercegovina se zalaže za konstruktivno djelovanje u cilju rješavanja svih konkretnih pitanja sa susjedima (Individualni akcioni plan za partnerstvo BiH NATO, 2010:6).

4.4.1 Odnosi sa Republikom Srbijom i saradnja u oblasti odbrane, sigurnosti i konteksta odnosa sa NATO-m

S obzirom na odnose između Bosne i Hercegovine i Srbije, postoji nekoliko pitanja koja mogu utjecati na izgled Bosne i Hercegovine za članstvo u NATO-u. Među najistaknutijim su moguće implikacije proglašenja nezavisnosti Kosova. Srbija i Bosna i Hercegovina složile su se da otvore pune diplomatske odnose 1996. godine (Wilkinson, 1996). Prema formalnim kriterijima podobnosti za članstvo u NATO-u, „države koje imaju etničke sporove ili spoljašnje teritorijalne sporove, uključujući iredentističke tvrdnje ili unutrašnje sporove oko nadležnosti, moraju te sporove rješavati mirnim putem znači u skladu s načelima OSCE-a (Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi). Rješavanje takvih sporova bio bi faktor u odlučivanju da li da pozovemo državu da se pridruži Savezu.“ (Organizacija Sjevernoatlantskog ugovora, 1995:6) Bosna i Hercegovina bi se trebala u potpunosti pridržavati ovog principa. Prema Općem okvirnom sporazumu za mir u Bosni i Hercegovini, Republici Bosni i Hercegovini, Republici Hrvatskoj i Saveznoj republici Jugoslaviji („Strane“), priznajući potrebu za sveobuhvatnim rješenjem kojim bi se okončao tragični sukob u regiji: „u potpunosti će poštivati suverenu jednakost jedna druge, rješavat će sporna pitanja mirnim sredstvima i uzdržat će se od bilo kakvih akcija, putem prijetnje ili upotrebe sile ili na bilo koji drugi način, protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti Bosne i Hercegovine ili bilo koje druge države.“ (Opšti okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini, 1995).

To, međutim, ne znači da su nestale teritorijalne težnje susjednih zemalja poput Srbije. Miloševićev izborni poraz 2000. godine ostavio je izbor svojim nasljednicima da li da iskoriste ruski veto na buduću status Kosova (i da dalje insistiraju na održavanju Republike Srpske kao zasebnog entiteta u Bosni, s potencijalnom opcijom da promovišu njenu nezavisnost ili da traže njenu aneksiju Srbiji) ili da riješe otvorena „nacionalna“ pitanja Srbije i okrenu zemlju ka evropskom i evroatlantskom pozivu (Serwer Daniel, 2007:5). Taj izbor Beograd još uvijek nije donio. Srbija se još uvijek bori s definiranjem svog političkog i strateškog smjera ka boljoj budućnosti i odnosa prema Republici Srpskoj i Kosovu. Pitanje statusa Republike Srpske, koje

neki pogrešno smatraju paralelnim sa statusom Kosova, u stvari se bitno razlikuje od pitanja na Kosovu. Pitanje Kosova proizvod je dugotrajnih pregovora na međunarodnom nivou, dok je stvaranje Republike Srpske rezultat Dejtonskog sporazuma i procesa kojim je Bosna i Hercegovina uspostavljena.

Saradnja u oblasti odbrane se razvija na osnovu Sporazuma o saradnji u oblasti odbrane između Savjeta ministara BiH i Vlade Republike Srbije, koji je potpisan 24. februara 2005. godine. Sporazum je stupio na snagu 27. juna 2006. godine. (Republika Srbija je, kao pravni nasljednik Državne zajednice Srbije i Crne Gore, preuzela sve obaveze iz međunarodnih Sporazuma)⁴⁴.

Na osnovu sporazuma, strane usaglašavaju i donose godišnje Planove bilateralne odbrambene saradnje, u kojima se preciziraju: mjesto, vrijeme i nosioci izvršenja pojedinih aktivnosti. Do sada, najbolji rezultati su postignuti u oblasti školovanja i obuke.

Plan bilateralne vojne saradnje između Ministarstva odbrane BiH i Ministarstva odbrane Republike Srbije će se potpisivati početkom svake kalendarske godine. U Beogradu je 12. marta 2010. godine potpisan Protokol između Ministarstva odbrane Republike Srbije i Ministarstva odbrane BiH o školovanju u vojnoobrazovnim ustanovama.

Vojna saradnja između BiH i Republike Srbije zadnjih nekoliko godina konstantno je u porastu i korisna je za unaprijeđenje oružanih snaga obje zemlje kao i za regionalnu bezbjednost i stabilnost, što doprinosi razvoju sveukupnih dobrosusjedskih odnosa.

Od 2009. do 2018. godine na Vojnoj akademiji (VA) Vojske Republike Srbije školovanje je završilo 49 pripadnika OS BiH. Trenutno se na školovanju na VA Vojske Srbije nalazi 8 oficira, pripadnika OS BiH i oko 60 kadeta. U Tehničko-remontnom zavodu Kragujevac redovno se obučava, na godišnjem nivou, 4-6 pripadnika OS BiH po pitanju delaboracije municije i uništavanja NMS-a.

Saradnja bezbjednosnih struktura dvije zemlje je zadovoljavajuća, a BiH i Republika Srbija već duži niz godina ostvaruju dobru saradnju između policijskih agencija. Bezbjednosne agencije dvije zemlje kroz bilateralnu i regionalnu saradnju rade na suzbijanju prekograničnog kriminala, koji nanosi štetu ekonomijama i budžetima obje države.

Republika Srbija je zvanično vojno neutralna, a saradnja BiH i Republike Srbije odvija se u okviru NATO programa Partnerstvo za mir. Kao partnerske zemlje NATO-a, obje zemlje učestvuju u zajedničkim aktivnostima, vojnog i civilnog karaktera:

- Ministarstvo odbrane i Oružane snage (OS) BiH učestvuju u zajedničkim vojnim vježbama

⁴⁴Autorov intervju sa službenicima Ministarstva vanjskih poslova BiH obavljen u aprilu 2020. godine

koje imaju za cilj obuku i unaprjeđenje operativnih sposobnosti komandi jedinica, kako zemlje domaćina tako i partnerskih zemalja u planiranju i izvršenju operacija podrške miru u multinacionalnom okruženju. Tokom izvođenja vježbi provjerava se primjenjivost doktrinarnih principa koji reguliraju i podržavaju kolektivnu obuku i proces planiranja vježbi, jačanje regionalne saradnje mira i stabilnosti, poboljšanje standarda i interoperabilnosti zajedničkim djelovanjem snaga regionalnih partnera.

- Ministarstvo bezbjednosti BiH i ostale nadležne strukture BiH učestvuju u zajedničkim vježbama i aktivnostima koje imaju za cilj podizanje sposobnosti za odgovore na prirodne katastrofe i ostale krizne situacije, kako pojedinačnih zemalja tako i zajedničkim djelovanjem regionalnih partnera i u multinacionalnom kontekstu.

4.4.2 Odnosi s Republikom Hrvatskom i saradnja u oblasti evroatlanskih integracija - NATO

Republika Hrvatska je priznala Bosnu i Hercegovinu 7. aprila 1992. godine. Diplomatski odnosi između Republike Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske uspostavljeni su 21. jula 1992. godine. Iako postoji niz otvorenih pitanja, bilateralna saradnja je dobra, formalizirana je brojnim bilateralnim ugovorima. Od 1992. godine potpisano je preko 140 međunarodnih ugovora ili drugih akata (izjave, aneksi, protokoli, memorandumi, ugovori, sporazumi). Održane su dvije zajedničke sjednice između Vijeća ministara Bosne i Hercegovine i Vlade Republike Hrvatske.⁴⁵

Plan bilateralne odbrambene saradnje između Ministarstva odbrane Bosne i Hercegovine i Ministarstva odbrane Republike Hrvatske za 2020. godinu potpisan je u Ministarstvu odbrane Republike Hrvatske, 21. februara 2020. godine. Plan bilateralne odbrambene saradnje za 2020. godinu sadrži više od 60 aktivnosti koje će se realizirati u Bosni i Hercegovini ili u Republici Hrvatskoj, a nastavak je višegodišnje uspješne saradnje ministarstava odbrane i oružanih snaga dviju država.

Hrvatska je tokom ranijih godina nastavila pružati podršku ulasku BiH u NATO i za pozitivnu ocjenu ostvarenog napretka, aktiviranju MAP-a za BiH. Saradnja je intenzivirana i u okviru predsjedavanja BiH Američko-jadranskom poveljom (AJP) kako na političkom nivou kroz niz konsultacija predstavnika Ambasade i MVEP RH, tako i na stručnom nivou – kroz seminare za prenos vlastitih iskustava iz pregovora sa EU-om.

⁴⁵Autorov intervju sa službenicima MVP BiH

U saradnji sa MVEP RH, te nakon što je Vlada Republike Hrvatske uspostavila Centar izvrsnosti za prenos vlastitih iskustava stečenih u pregovorima za članstvo u NATO-u i EU-ji na države regije, kroz redovne kontakte i koordinaciju sa DEI BiH, održan je niz seminara u BiH, kao i regionalnih seminara u Zagrebu u kojim su učestvovali i predstavnici nadležnih institucija iz BiH, a prema temama koje je BiH, kao partnerska zemlja, tražila od Republike Hrvatske.

Vijeće ministara BiH usvojilo je Individualni partnerski akcioni plan Bosna i Hercegovina – NATO 2014-2016 (IPAP), koji predstavlja jedan od najznačajnijih mehanizama partnerskih odnosa s NATO-om u procesu provođenja reformi za ispunjavanje uslova za prijem BiH u NATO. Također, posebno je značajna pomoć koju Hrvatska pruža BiH u školovanju kadrova OS BiH na HVU (Hrvatsko vojno učilište).

Ministarstvo odbrane BiH je zainteresovano da se ova saradnja nastavi, a naročito za školovanje u Centru za obuku HRZ i PZO (Hrvatsko ratno zrakoplovstvo i protuzračna odbrana) „Rudolf Perišin“ u Zadru, gdje je jedan kadet, pripadnik OS BiH, uspješno završio školovanje za pilota helikoptera. Izuzetno cijenimo namjere OS RH da razvijaju sposobnosti obuke pilota i tehničkog osoblja u skladu s najvišim standardima.

Jedan od prioriteta i aktivnosti RH kao članice NATO-a je podrška regiji Jugoistočne Europe, gdje osnaživanje suradnje država iz susjedstva i NATO-a Hrvatska podupire iz najmanje tri važna razloga: jačanje političkih odnosa zemalja regije i NATO-a uključuje provođenje reformi koje su izravno povezane s demokratizacijom i transparentnošću sustava oružanih snaga; jačanje suradnje država regije sa Savezom politički veže za sebe širi spektar reformi (manjine, ljudska prava, pravosuđe etc.), što je istovremeno povezano s kriterijima za članstvo u EU: upućenost na regionalnu suradnju smanjuje rizik od regionalnih napetosti.

4.4.3. Odnosi sa Crnom Gorom u vojnoj i bezbjednosnoj oblasti

Kada je riječ o odnosima Bosne i Hercegovine i Republike Crne Gore, ne postoje izuzetna pitanja koja bi mogla imati značajan uticaj na odnose između dvije države. Sarajevo podržava pokretanje postupaka na rasvjetljavanju granica između Bosne i Hercegovine i Republike Crne Gore. Bosna i Hercegovina je 21. juna 2006. godine zvanično priznala Republiku Crnu Goru, dok su diplomatski odnosi između dvije države uspostavljeni 14. septembra 2006. godine. U cilju potvrđivanja obostrane želje dviju zemalja za daljim unaprjeđenjem saradnje, Ambasada Republike Crne Gore u Sarajevu i Ambasada Bosne i Hercegovine u Podgorici otvorene su u

decembru 2007.⁴⁶ Bosna i Hercegovina i Crna Gora imaju dobre i prijateljske bilateralne odnose koji nisu opterećeni otvorenim pitanjima. Stvaranje i razvijanje atmosfere za razvoj i unaprjeđenje dobrosusjedskih odnosa na vrhu su agende spoljnopoličkih prioriteta obje države.

Crna Gora je postigla značajan napredak u procesima evroatlantskih integracija. Dinamika ispunjavanja obaveza iz Programa pristupanja EU-ji je vrlo dobra. Bosna i Hercegovina može računati na nastavak saradnje u razmjeni iskustava i rješavanju pitanja od obostrane i regionalne koristi.

Vojna saradnja BiH i Crne Gore je na zadovoljavajućem nivou. Bilateralna vojna saradnja dvije zemlje, koja je ocijenjena kao zaista dobra, može se podići na viši nivo:

- a. Prevažno se radi o civilno-vojnoj saradnji odnosno vojno-vojnoj saradnji tokom ljeta (imajući u vidu da su se obje zemlje suočavale s požarima svake godine te da se u toj oblasti može ostvariti napredak);
- b. Potreban je regionalni odgovor na krizne situacije (elementarne nepogode, npr.), ali i stvaranje uslova da isti bude brz i efikasan i
- c. Razmjena pripadnika oružanih snaga dvije zemlje u cilju edukacije (BiH ima svoj centar za mirovne misije, svoju školu za deminiranje, za učenje jezika odnosno ocjenjivanje, što je stavljeno na raspolaganje Ministarstvu odbrane Crne Gore).

BiH i Crna Gora saraduju i u okviru Američko-jadranske povelje, a od 13. decembra 2019. godine BiH je preuzela jednogodišnje predsjedavanje. Ukazano je da su aktuelna pandemija i njene posljedice dodatno pojačale neophodnost još tješnje saradnje članica i posmatrača A5. Već su započeti zajednički regionalni naponi na suzbijanju negativnih implikacija ove pojave, kao što je saradnja u okviru Centralnoevropske inicijative (CEI) kojom ove godine predsjedava Crna Gora.

U pogledu bezbjednosnih izazova je posebno naglašen značaj saradnje regiona na suzbijanju širenja dezinformacija, što je izazov koji je tokom pandemije dodatno dobio na značaju. Istaknuto je da se zajednički moramo oduprijeti dezinformacijama koje podrivaju demokratske vrijednosti u regionu, kredibilitet evropskih i evroatlantskih procesa Zapadnog Balkana. U tom svjetlu, zahvaljeno je na dragocjenoj pomoći koju SAD pružaju državama u regionu i Evropi, kao vidu demonstracije transatlantskog jedinstva i solidarnosti. Također, ukazano je i na značaj

⁴⁶Bosna i Hercegovina - NATO Individualni akcioni plan partnerstva - Prezentacijski dokument, str. 10.

podrške koju je pružila EU na suzbijanju posljedica COVID-19, što je još jedna potvrda evropske perspektive Zapadnog Balkana.

Sadašnja situacija zahtijeva snažnu međunarodnu saradnju i solidarnost, jer ova kriza se može prevazići jedino radeći zajedno i dijeleći svoja znanja i iskustva. Ova inicijativa predstavlja značajan forum za promovisanje evroatlantskih aspiracija država Zapadnog Balkana, kao i snažan instrument jačanja regionalne saradnje u domenu odbrane. S tim u vezi bi prioritet svih država članica ove inicijative trebala da bude bliska saradnja, zasnovana na temeljnim principima, vladavini zakona i dobrosusjedskim odnosima, čiji je cilj jačanje stabilnosti i bezbjednosti u regionu jugoistočne Evrope. Buduća saradnja u okviru Američko-jadranske povelje A5 polazi od toga da se od formiranja ovog foruma mnogo toga postigloćineći značajne korake u produbljivanju saradnje na svim nivoima te da je sada pravi trenutak za razmatranje novih modaliteta saradnje koji će ojačati ulogu i vidljivost ove inicijative na međunarodnoj sceni.

Saradnja bezbjednosnih struktura dvije zemlje je zadovoljavajuća. BiH i Crna Gora duži niz godina ostvaruju izuzetno dobru saradnju između policijskih organa. Granična policija BiH kontinuirano provodi saradnju s MUP-om Crne Gore, koja se prevashodno realizuje kroz održavanje zajedničkih sastanaka, provođenje zajedničkih mješovitih patrola uz zajedničku državnu granicu, saradnju u razmjeni informacija preko Zajedničkog centra za policijsku saradnju u Trebinju, te zajedničko i koordinirano provođenje operativnih akcija. Također, određene aktivnosti u smislu međunarodne operativne policijske saradnje su u vezi s aktuelnom „izbjegličkom krizom“ na području Jugoistočne Evrope.

Fokus budućih aktivnosti je da se intenzivira razmjena informacija između država kako bi se unaprijedila saradnja u oblastima od zajedničkog interesa za BiH i Crnu Goru. U pogledu migracija, BiH ostaje na stanovištu da je najbolji pristup jedinstven EU pristup i u tom pogledu pojedinačne zemlje trebale bi izbjegavati parcijalna rješenja. Treba naglasiti da BiH ovom pitanju pristupa s dva aspekta, humanitarnog i bezbjednosnog. BiH se suočava s velikim i pojačanim migracijskim pritiskom, i , u saradnji sa EU-jom, ulaže velike napore za adekvatan tretman i pružanja usluga migrantima. U isto vrijeme, BiH nastoji da ublaži posljedice velikog priliva migranata, kao što su krijumčarenje ljudi i druge vrste organiziranog kriminala.

V KOMPARACIJA BOSNE I HERCEGOVINE I CRNE GORE

5.1 Uvod

Ovo poglavlje nudi usporedbu studije slučaja Crne Gore i Bosne i Hercegovine. Sličnost u veličini njihovih teritorija i stanovništva te njihova zajednička povijest unutar istog geostrateškog prostora, glavni su razlozi zbog kojih je Crna Gora izabrana za komparativnu studiju slučaja kako bi se rasvijetlile okolnosti Bosne i Hercegovine. Crna Gora je i primjer uspješne susjedne zemlje koja je uspješno ispunila obaveze na putu ka članstvu u NATO-u te 2017. godine poslala članicom ovog Saveza. Ova činjenica daje dodatnu važnost ovoj komparativnoj analizi. Kako bi se definirali glavni izazovi za Bosnu i Hercegovinu u vezi s članstvom u NATO-u, ovo poglavlje istražuje glavne sličnosti i razlike između urađenog istraživanja za Crnu Goru i istraživanja za Bosnu i Hercegovinu. Ove dvije studije slučaja se uspoređuju na način da se evaluiraju dvije ključne varijable: reforma odbrane i vanjska politika ovih zemalja.

5.2 Reforma odbrane

5.2.1 Sličnosti

Obje zemlje su doživjele istu vrstu rata u istom vremenskom okviru i rat završile sa sličnim ratnim nasljeđima koja su imala gotovo identične, obično negativne, učinke na procese reforme odbrane u obje zemlje prije i za vrijeme njihove provedbe.

Mogućnost ulaska u članstvo EU-e i NATO-a bila je pokretačka snaga koja je motivirala obje zemlje da pokrenu i provedu reformu odbrane. U svakom slučaju, NATO je bio glavni promotor obrambene reforme, uglavnom kroz svoje mehanizme PfP i MAP u kojima obje zemlje preuzimaju aktivnu ulogu. Sudjelovanje u ovim programima od presudnog je značaja za ove zemlje i ima direktne posljedice na dinamiku/tempo reforme odbrane.

Oružane snage ovih zemalja oformljene su tokom rata iz kombinacije starog sistema Vojske Jugoslavije i autohtonog sistema koji se polako razvijao, a koji se temeljio na ograničenim ofanzivnim i teritorijalno zasnovanim sposobnostima samoodbrane. Ovakva porijekla negativno su utjecala na stvaranje novog i potpuno različitog odbrambenog sistema temeljenog na značajno drugačijoj vojnoj doktrini.

Kadrovska struktura obje oružane snage prvenstveno je rezultat lošeg sistema upravljanja osobljem i ratnog nasljeđa. I Crna Gora i Bosna i Hercegovina suočile su se s nedostacima u svojim vojnim establišmentima, poput „ostarjelih snaga“, nedostatka kvalifikovanog osoblja,

neadekvatnog raspoređivanja osoblja i izokrenute kadrovske piramide - to jest, nesrazmjernog broja visokih službenika u odnosu na ostalo osoblje. Za oba vojna establišmenta nastale su ogromne posljedice u pogledu dinamike/tempa reforme odbrane.

Oružani sistemi i oprema u obje zemlje su stari i nespojivi sa NATO standardima. Nekontrolirani uvoz vojne opreme i oružja tokom rata 1991.-1995. doveo je do različitih vrsta i modela pojedinih klasa oružja; a to je doprinijelo niskom nivou interoperabilnosti s NATO-om. Da bi razvile oružane snage sa dobro uravnoteženom budžetskom strukturom, obje zemlje su se borile da postignu finansijski okvir neophodan za održavanje mogućnosti koje zahtijevaju NATO standardi. Preporučena budžetska raspodjela, koja predviđa 50% budžeta za troškove osoblja, 30% za operativne troškove i 20% za opremu, još nije postignuta ni u jednoj zemlji, niti su Podgorica ili Sarajevo postigli preporučeno izdvajanje budžeta za odbranu od 2% od nacionalni bruto domaćeg proizvoda (BDP). Ministarstva odbrane obje zemlje se bore da pribave dovoljno sredstava i steknu široku političku podršku cijelog društva od faze provedbe procesa reforme odbrane.

5.2.2. Razlike

Različite unutarnje političke borbe unutar zemalja u postdejtonskoj eri dovele su do ranije konsolidacije crnogorske političke elite i ranijeg preusmjeravanja politike prema EU i NATO-u nego u Bosni i Hercegovini. U Bosni i Hercegovini su problemi s provođenjem Dejtonskog mirovnog sporazuma rezultirali sporom integracijom odbrambenih struktura Bosne i Hercegovine. To je glavni razlog zbog čega je reforma odbrane u Bosni i Hercegovini započela kasnije i zbog kojeg je dinamika/tempo reforme odbrane sporiji nego u Crnoj Gori.

Različite etničke strukture oružanih snaga u Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini dale su različite predispozicije koje se odnose na postizanje konsenzusa u pitanjima vezanim za obranu. Postizanje konsenzusa u Crnoj Gori, s njenom crnogorskom većinom, relativno je jednostavno i brzo. Bosna i Hercegovina, s dva entiteta, tri konstitutivne etničke skupine i četiri religije, zemlja je u kojoj je postizanje konsenzusa u odbrambenim pitanjima usko povezano s drugim političkim odlukama na državnom nivou i zaista predstavlja dug proces.

Upoređujući razliku u etničkoj zastupljenosti u crnogorskim oružanim snagama u kojima je etnički sastav relativno homogen, kod Oružanih snaga Bosne i Hercegovine vidljivo je da je ovo pitanje mnogo složenije. Prevelik naglasak na principima etničke zastupljenosti u BiH rezultirao je sve praznijom strukturom jedinica, jer pojedine etničke grupe nisu bile u stanju osigurati dovoljan broj osoblja. Nadalje, nužnost uravnotežene etničke zastupljenosti na zapovjednim pozicijama na svim nivoima dovodi do zaključka da su izazovi za upravljanje

ljudskim resursima u Bosni i Hercegovini osjetljiviji i složeniji od onih u Crnoj Gori. Ovi izazovi zahtijevaju odluke kojima će se postići uravnotežene etničke strukture, ali bez gubitka učinkovitosti u izvršavanju njihovih dužnosti.

Različiti nivoi međunarodne uključenosti vezane za ekspertizu u reformi odbrane u ove dvije zemlje utjecali su na reformske procese na različite načine. NATO je zajedno sa OSCE-om bio glavni pokretač reforme odbrane u Crnoj Gori. U Bosni i Hercegovini je uključenost međunarodnih organizacija bila intenzivnija. To je pokazatelj koliko je situacija u Bosni i Hercegovini bila složenija nego u Crnoj Gori. Štaviše, prisustvo snaga NATO-a (uključujući IFOR, Snage za implementaciju i SFOR, Stabilizacijske snage) i snaga Evropske unije (prije svega EUFOR, Evropske snage) pozitivno je utjecalo na integracijske procese unutar vojnih snaga u Bosni i Hercegovini prije i nakon pokretanja procesa reforme odbrane.

Razlike u ustavima ove dvije zemlje utjecale su na pitanja vojne imovine. Dok Crna Gora nije imala problema s pokretnom i nepokretnom vojnom imovinom, složen državni sistem u Bosni i Hercegovini, utemeljen u Dejtonskom sporazumu, odražavao se na problemima prenošenja pokretne i nepokretne vojne imovine s entitetskog na državni nivo. Ovi problemi imali su ogroman utjecaj na fazu provedbe procesa reforme odbrane u Bosni i Hercegovini i direktno utjecali na spremnost Oružanih snaga i dinamiku/tempo reforme odbrane u Bosni i Hercegovini.

5. 3. *Vanjske politike*

5.3.1. *Sličnosti*

Obje zemlje su pokazale sposobnost i spremnost da daju vojni doprinos Savezu/Alijansi kako bi ispunili kriterije podobnosti za članstvo u NATO-u. Crna Gora i Bosna i Hercegovina u potpunosti su posvećene dodjeljivanju jedinica za operacije izvan svog nacionalnog teritorija, ovisno o njihovim trenutnim mogućnostima i spremnosti. Posebno su posvećeni razvoju vojnih nišnih sposobnosti/mogućnosti kako bi doprinijeli sigurnosti evroatlantskog prostora.

Od potpisivanja Dejtonskog sporazuma 1995. godine, odnosi između Crne Gore i Bosne i Hercegovine i njihovih susjeda bili su prilično stabilni i vremenom su se poboljšavali. Bosna i Hercegovina i Crna Gora nemaju većih neriješenih problema sa svojim susjedima. U cilju jačanja saradnje s NATO-om, obje se zemlje zalažu za konstruktivno djelovanje kako bi riješile sva specifična/konkretna pitanja sa svojim susjedima kao i sva neriješena međusobna pitanja.

5.3.2. *Razlike*

Crna Gora je poduzela opsežnije napore u mirovnim misijama u odnosu na Bosnu i Hercegovinu. Isto tako, Crna Gora je aktivnije sudjelovala u operacijama pod vodstvom NATO-a. Savez više cijeni učešće u operacijama koje vodi NATO, nego bilo koji drugi doprinos kandidata za članstvo u NATO-u. Crna Gora namjerava postepeno povećavati svoje sudjelovanje u misijama pod vodstvom NATO-a, dok se Bosna i Hercegovina prvenstveno zalagala za potporu mirovnim operacijama pod vodstvom NATO-a. Bosna i Hercegovina je tek voljna sudjelovati u misiji koju NATO vodi u Afganistanu, ali to još uvijek nije u mogućnosti zbog svog angažmana u koalicijskoj misiji u Iraku i svoje preokupacije provedbenom fazom reforme odbrane.

Proglašenje nezavisnosti Kosova iz februara 2008. godine imalo je drugačiji uticaj na odnose između Bosne i Hercegovine i Srbije u poređenju s uticajem na odnose između Crne Gore i Srbije. Crna Gora je priznala Kosovo u cilju jačanja odnosa s većim državama Evropske unije, istovremeno ugrožavajući dobre odnose sa Srbijom. Međutim, Bosna i Hercegovina nije priznala Kosovo kao nezavisnu zemlju u cilju održavanja domaće stabilnosti i suprotstavljanja tendencijama Republike Srpske za odcjepljenjem od Bosne i Hercegovine. Te implikacije nezavisnosti Kosova na odnose Bosne i Hercegovine sa Srbijom osjetljivije su od implikacija na odnose Crne Gore i Srbije. Bavljenje ovim pitanjem nesumnjivo će dugoročno utjecati na odnose Bosne i Hercegovine i Srbije.

Ovo istraživanje je pokazalo da je Crna Gora uložila značajne napore u reformu odbrane i vanjsku politiku kako bi se pridružila NATO-u; međutim, također je očito da Crnogorske oružane snage još uvijek nisu spremne za angažovanje unutar čitavog spektra NATO misija. Odluka NATO-a da pozove Crnu Goru da se pridruži Savezu temelji se na procjeni da, iako Crna Gora vojno još nije spremna poduzimati sve misije, ona ima potencijal za veće doprinose u budućnosti. Čini se da je proglašenje nezavisnosti Kosova u februaru 2008. godine, u kombinaciji s političko-strateškom situacijom u regiji, na neki način pomoglo da se Crnoj Gori otvore vrata članstva u Alijansi, jer NATO saveznici žele promovirati regionalnu stabilnost. Sličan scenarij mogao bi se primijeniti i na Bosnu i Hercegovinu. Odnosno, političko-strateška situacija u regiji mogla bi odigrati u korist Bosne i Hercegovine.

VI ZAKLJUČAK

Usporedbom procesa reforme odbrane s vanjskom politikom Crne Gore i Bosne i Hercegovine zaključuje se da sličnosti i razlike između tih naroda/nacija daju važan uvid u najkritičnija područja u težnji zemlje za članstvom u NATO-u. Iskustva i pouke naučene u Crnoj Gori mogle bi se koristiti i u Bosni i Hercegovini. Sličnosti u procesima reforme odbrane potvrđuju da sve postkomunističke zemlje imaju zajedničke povijesne ostavštine kojima je potrebno vrijeme i adekvatne politike za prevazilaženje, dok razlike ističu područja koja se moraju pažljivije i temeljitije analizirati. Sličnosti i razlike u vanjskoj politici Crne Gore i Bosne i Hercegovine predstavljaju složenost savremenih međunarodnih odnosa u regiji koja zahtijeva i osjetljiv i sveobuhvatan pristup.

Bosna i Hercegovina je 1992. iskoristila priliku i izabrala da postane nezavisna zemlja u onome što je ostatak svijeta prepoznao kao hrabar i ispravan izbor, uzimajući u obzir dugu i složenu istoriju te zemlje. Nažalost, tokom 1990-ih, Bosna i Hercegovina je potonula u mračno razdoblje svoje povijesti kada se u srcu Evrope dogodio genocid. Da bi pružio odgovor na krizu na Balkanu, NATO je redefinirao vlastite svrhe i pomogao Bosni i Hercegovini da opstane. Bosna i Hercegovina prepoznala je u NATO-u priliku da izgradi vlastiti međunarodni položaj kao članica Saveza. U odabiru kursa za integraciju u NATO savez, Bosna i Hercegovina se susrela s mnogim izazovima i preprekama.

Učešćem u programu PfP (Partnerstvo za mir), Bosna i Hercegovina je pokrenula različite aktivnosti koje je vode naprijed. NATO i druge međunarodne organizacije dosljedno su glavni promotori i igraju vodeću ulogu u cjelokupnom procesu reformi. Vanjske međunarodne organizacije poticale su situaciju u kojoj se očekuje da napredak započne isključivo na njihovu inicijativu.

Kao posljedica ratnih zaostavština, Bosna i Hercegovina je naslijedila nedostatke kao što je „ostarjela sila“, nedostatak kvalificiranog osoblja, neadekvatno raspoređivanje osoblja i izokrenuta kadrovska piramida (nerazmjerni broj visokih službenika u odnosu na drugo osoblje), što predstavlja prepreku za članstvo u NATO. Kao sljedeći prioritet Bosna i Hercegovina mora uspostaviti sistem upravljanja ljudskim resursima (HRM), koji će uspostaviti efikasnu kadrovsku politiku kako bi kvalificirano osoblje dospjelo na odgovarajuće pozicije i time olakšao daljnji razvoj. Principi etničke zastupljenosti moraju se poštivati u okviru HRM-a, ali u mjeri u kojoj su zadovoljene odgovarajuće kvalifikacije za određene položaje bez da se ugrožavaju funkcionalne učinkovitosti Oružanih snaga.

Nedostatak standardiziranog sistema vojnog obrazovanja u Bosni i Hercegovini predstavlja značajnu prepreku zemlji na putu ka članstvu u NATO-u. Bosna i Hercegovina trenutno planira da se vojni obrazovni sistemi organizuju na način koji bi pružio visokoobrazovano i obučeno osoblje sposobno da govori službene jezike NATO-a - engleski i francuski. Da bi se uspostavio efikasan sistem vojnog obrazovanja, Bosna i Hercegovina mora razviti i primijeniti sistem zasnovan na postojećem civilnom obrazovnom sistemu u kombinaciji s osnovnom vojnom obukom. Bosna i Hercegovina također mora u potpunosti iskoristiti mogućnosti za profesionalni razvoj i specijaliziranu obuku u savezničkim zemljama, razne vojne programe koje nude Sjedinjene Države, te sistem obuke i obrazovanja NATO/PfP-a, uključujući Centar za obuku za operacije podrške miru (PSOTC) u Sarajevu.

Modernizacija opreme i sistema naoružanja u Oružanim snagama Bosne i Hercegovine jedan je od glavnih izazova za članstvo u NATO-u. Pristupačnost takve opreme jednoj zemlji i kompatibilnost s NATO standardima najvažniji su preduvjeti za njen budući razvoj. Postojeća oprema i oružje su uglavnom stari i nespojivi s NATO standardima. Nekontrolirani uvoz vojne opreme i oružja doveo je do različitih vrsta i modela pojedinih klasa oružja. Bosna i Hercegovina mora pronaći način da modernizira svoje oružane snage i poveća nivo interoperabilnosti s članicama NATO-a. Da bi postigla ovaj cilj, Bosna i Hercegovina mora aktivno iskoristiti svoje članstvo u NATO programu PfP (Partnerstvo za mir). Strateški pregled odbrane (SDR) Oružanih snaga Bosne i Hercegovine mora identificirati glavne izazove unutar trenutnog sistema upravljanja materijalima u odnosu na viziju željenih nišnih sposobnosti/mogućnosti koje Bosna i Hercegovina želi razvijati kako bi se pravilno usredotočila na vlastite buduće napore u nabavci i modernizaciji. Ti će se napori rješavati u sljedećem koraku, odnosno kreiranju Dugoročnog plana razvoja (LTDP) Oružanih snaga Bosne i Hercegovine. To zahtijeva raspodjelu finansijskih sredstava koju će država garantovati i provoditi kroz dobro uravnoteženu strukturu budžeta. Bosna i Hercegovina bi trebala istražiti mogućnosti za financiranje raspoređivanja vojnih jedinica izvan nacionalnog teritorija iz budžeta koji nije budžet za odbranu. Time bi se vladi omogućilo da osigura dosljednije finansiranje za unaprjeđenje obuke, opreme i modernizacije Oružanih snaga Bosne i Hercegovine.

Vojna imovina Bosne i Hercegovine predstavlja veliki izazov za zemlju. Ovu prepreku je potrebno savladati djelovanjem na najvišim nivoima u okviru inicijative Vijeća ministara Bosne i Hercegovine kako bi se definirale nadležnosti između entitetskog i državnog nivoa. Sistem odbrane u Bosni i Hercegovini organiziran je na državnom nivou i zbog toga država mora imati kontrolu nad vojnom imovinom kako bi obavljala svoju ulogu.

Učešće u mirovnim misijama pod vodstvom NATO-a i dalje je glavni prioritet kako bi se pokazala sposobnost i spremnost Bosne i Hercegovine da pruža svoj vojni doprinos u cilju sigurnosti u evroatlantskom području. LTDP mora predstavljati viziju određenih nišnih sposobnosti koje će Bosna i Hercegovina razvijati. Bosna i Hercegovina mora biti u stanju postići nivo spremnosti tako da će 8% (800 osoba) aktivne kopnene komponente biti raspoređeno ili spremno za raspoređivanje u međunarodne vojne operacije, dok će 40% (4.000 osoba) posjedovati sposobnost da učestvuju u operacijama izvan teritorije Bosne i Hercegovine. Bosna i Hercegovina bi trebala biti sposobna razvijati jedinice pogodne za sudjelovanje u operacijama koje predvodi NATO, kao što su: pješadijski vod, inženjerski vod za razminiranje, vod za uklanjanje eksplozivnih naprava (EOD), vod vojne policije, vod za posebne operacije, nuklearno-biološki-hemijski vod (NBC) za dekontaminacijske mjere, medicinski timovi i posada s transportnim helikopterom. Za postizanje ovog cilja, učešće u mirovnim misijama pod vodstvom NATO-a mora biti najveći prioritet u misiji koja je postavljena pred Oružanim snagama Bosne i Hercegovine.

Nakon završetka hladnog rata, NATO je prepoznao priliku da se transformiše kako bi izgradio novu sigurnosnu strukturu za rješavanje nastalih prijetnji. Suočeni s novim prijetnjama u okruženju nakon hladnog rata i svjesni novih uloga koje NATO savez mora poduzeti da bi postigao svoje ciljeve, saveznici su uspostavili institucije kao što su Partnerstvo za mir, Vijeće NATO-Rusija, Komisija NATO-Ukrajina i Vijeće evroatlantskog partnerstva. Pored toga, proces proširenja NATO-a odigrao je značajnu ulogu u poboljšanju postojeće strukture sigurnosti u evroatlantskoj regiji. NATO je duboko uključen u noviju historiju Bosne i Hercegovine i ostaje čvrsto opredijeljen za podršku Bosni i Hercegovini u njenim težnjama i napretku ka članstvu u NATO-u.

Duboka unutrašnja kriza u Srbiji od proglašenja nezavisnosti Kosova u februaru 2008. godine imala je značajan uticaj na situaciju u Bosni i Hercegovini, uprkos izjavama mnogih međunarodnih zvaničnika da je Dejtonski sporazum najjači garant političkog i teritorijalnog integriteta Bosne. Nezavisnost Kosova i mogući pokušaji odcjepljenja Republike Srpske mogu usporiti proces proširenja NATO-a na ovom dijelu Balkana.

Reforma odbrane jedan je od najvažnijih koraka ka članstvu u NATO-u. Dosadašnji rezultati u Bosni i Hercegovini bili su izvanredni; međutim, Oružanim snagama Bosne i Hercegovine još uvijek su potrebna ogromna poboljšanja kako bi se ispunili NATO standardi. Uzimajući u obzir svoju ograničenu vojnu imovinu, Bosna i Hercegovina se mora odlučiti na području specijalizacije koju može pružiti Savezu i njegovim partnerima kao svoj nišni doprinos

svjetskom miru i sigurnosti. Odnosi Bosne i Hercegovine i njenih susjednih zemalja - Hrvatske, Crne Gore i Srbije - smatraju se prilično stabilnim, ali još uvijek ima prostora da se stvari poboljšaju.

Opredijeljenost Bosne i Hercegovine je rješavanje otvorenih pitanja sa susjedima kroz konstruktivan i kontinuirani dijalog, uz poštovanje načela vanjske politike BiH, kao i načela koja su sastavni dio međunarodnog prava.

Održavanje i unaprijeđivanje odnosa sa susjednim zemljama će i ubuduće biti izazov za Bosnu i Hercegovinu. Istorija Balkana pokazuje da je stabilnost u ovom dijelu svijeta uvijek krhka i potrebno joj je konstantno podržavanje. Unutrašnja pitanja u Bosni i Hercegovini obično su povezana s vanjskim utjecajima i kao takva moraju se otkloniti. Bosna i Hercegovina se mora izuzetno pozabaviti priznanjem Kosova kao nezavisne države. Iako Bosna i Hercegovina ima mnogo manji utjecaj od Srbije u rješavanju ovog pitanja, Bosna i Hercegovina još uvijek mora ulagati značajne napore na poboljšanju odnosa sa susjednim zemljama i utjecaju na ključna područja koja zahtijevaju saradnju - ekonomsku, kulturnu i političku. S obzirom na snažnu saradnju NATO-a koja dolazi iznutra, Bosna i Hercegovina se mora zalagati za konstruktivno djelovanje na rješavanju određenih pitanja sa susjedima.

Da bi osigurala svoju buduću sigurnost, Bosna i Hercegovina teži ka članstvu u NATO. Namjerava da bude ne samo korisnik/potrošač sigurnosti, nego i pružatelj sigurnosti za svoje saveznike. Zbog historije i specifičnog regionalnog konteksta u odnosu sa susjedima, Bosna i Hercegovina se suočava s mnogim preprekama. Iako je Bosna i Hercegovina i dalje uključena u proces stabilizacije i obnove, Sarajevo pokušava pronaći najbolji mogući način za ostvarenje cilja članstva u NATO. Ova teza analizira glavne prepreke na putu ka članstvu u NATO, identificira načine prevazilaženja istih i nudi neke preporuke za buduću politiku. Nadamo se da će ova teza biti korisna kreatorima politika, koji moraju promovirati fokusirane i ujedinjene nacionalne napore i kreirati sinergiju kako bi se pomoglo Bosni i Hercegovini da uspješno ostvari članstvo u NATO-u i tako osigura bolju budućnost zemlje i cijele Evrope.

SKRAĆENICE

ANP	Annual National Program – Godišnji nacionalni program
CIA	Central Intelligence Agency – Centralna obavještajna agencija
DF	Demokratski front
EU	Evropska unija
FH	Freedom House
GDP	Gross Domestic Product – Bruto domaći proizvod
ID	Intenzivirani dijalozi
IPAP	Individual Partnership Action Plan – Individualni akcioni plan partnerstva
IPCP	Individual Partnership and Cooperation Program – Individualni program partnerstva i saradnje
IPP	Individual Partnership Program - Individualni program partnerstva
ISAF	International Assistance Force in Afghanistan – Međunarodne snage za pomoć Afganistanu
LNG	Liquefied Natural Gas – Ukapljeni zemni plin
MAP	Membership Action Plan – Akcioni plan za članstvo
MONSTAT	Statistical Office of Montenegro – Uprava za statistiku Crne Gore
MTEP	Military Training and Exercise Program - Program vojne obuke i vježbi
NATO	North Atlantic Treaty Organization – Sjevernoatlantski savez
OCC	Operational Capabilities Concept – Koncept operativnih sposobnosti
PARP	Planning and Review Process – Proces plana i revizije
PFP	Partnership for Peace – Partnerstvo za mir
PMF	Political-Military Framework – Političko-vojni okvir
RIAC	Russian International Affairs Council – Rusko vijeće za međunarodne poslove
SAA	Stabilization and Association Agreement – Sporazum o stabilizaciji i udruživanju

INTERVJUI

Autor je obavio provođenje intervjua sa zvaničnicima u državnih institucijama, kako slijedi:

- dr. Muhamed Smajić, Sekretar Ministarstva odbrane BiH;
- Denis Selimović, stručni saradnik u Ministarstvu odbrane Bosne i Hercegovine;
- Momir Brajić, šef Odsjeka za NATO i PFP MVP BiH;
- Mitar Kujundžić, ambasador Bosne i Hercegovine u Stalnoj Misiji BiH pri NATO-u u Briselu;
- Almir Šahović, pomoćnik ministra u Ministarstvu vanjskih poslova Bosne i Hercegovine.

POPIS SLIKA I TABELA

1. Slika 1: Politička mapa Crne Gore (izvor: mapsland.com)
2. Slika 2: Stajalište istočnoevropskih zemalja prema NATO-u (izvor: Gallup.com., 2017.)
3. Slika 3. Šema lanca komandovanja i kontrole Oružanim snagama BiH (izvor: <https://atlantskainicijativa.org/oruane-snage-bih/>)
4. Slika 4: izvor: http://css.ba/wp-content/uploads/2013/11/STEP_bhs_web.pdf
5. Slika 5: izvor: http://css.ba/wp-content/uploads/2013/11/STEP_bhs_web.pdf
6. Slika 6: izvor: http://css.ba/wp-content/uploads/2013/11/STEP_bhs_web.pdf
7. Slika 7: izvor: http://css.ba/wp-content/uploads/2013/11/STEP_bhs_web.pdf
8. Tabela 1: Sažetak podataka za geopolitičke faktore
9. Tabela 2: Demokratska hronologija Crne Gore (izvor: Freedom House, 2018.)
10. Tabela 3: Indeks percepcije korupcije-Crna Gora (izvor: Transparency International, 2018)
11. Tabela 4: Nacije u tranzitnim ocjenama i prosječnim rezultatima (izvor: Marović, 2015.)
12. Tabela 5: Zbirni podaci vojnog doprinosa Crne Gore * Izvor: Baza podataka Svjetske banke (2018a) ** Izvor: Baza podataka Svjetske banke (2018c) *** Izvor: NATO-vo saopštenje za štampu (2017) **** Izvor: Baza podataka Svjetske banke (2018d)
13. Tabela 6. Posvećenost Bosne i Hercegovine ciljevima PFP-a (Prema: 133)

LITERATURA

Knjige

1. Boro Vučinić (2017), "*Bezbjednosne integracije Zapadnog Balkana*", CID, str. 122 i 123.
2. Nichol Jim, *Rusko-gruzijski sukob u Južnoj Osetiji: kontekst i posljedice za američke interese* (Washington: Kongresna istraživačka služba, 2008).
3. Noel Malcolm, *Bosna: Kratka istorija* (New York University Press, 1994), str.10, str. 13.
4. Wolff, A. (2015), "*The Future of NATO Enlargement After The Ukraine Crisis*". *International Affairs*, str. 1103-1121.
5. Braun, A. (2016), "Road to Europe: Politics of Montenegro between 2006 and 2016". *International Relations Quarterly*, 7(3), str. 1-7.
6. Yost, D. S. (1998). *NATO transformed: the alliance's new roles in international security*. United States Inst of Peace Press. str. 94, 117, 159, 227.

Dokumenti

1. Bijela knjiga odbrane Bosne i Hercegovine, str. 11.
2. Bosna i Hercegovina - NATO Individualni akcioni plan partnerstva - Prezentacijski dokument (Ministarstvo odbrane Bosne i Hercegovine, 2008.), str. 4, 6, 9, 10, 17, 27, 28.
3. Bosna i Hercegovina - Partnerstvo za mir - Prezentacijski dokument, str. 5.
4. Dukanovic, D. (2016), "(Post)electoral Reflections on Western Balkan Relations". In M.Simurdic (ed.) *Western Balkans: Between geography and geopolitics* (Foreign Policy Papers 01/2016), Belgrade, Fridrih Ebert Stiftung.
5. Ghilès, F. (2013). *Russia in Syria and the shape of the Middle East.*, str. 195.
6. Grdešić, I. (2005), *US-Adriatic Charter of Partnership: Securing the NATO Open Door*

- Policy. Politička misao: časopis za politologiju, str. 104-122.
7. Gyarmati Istvan i Winkler Theodor, Reforma obrane nakon hladnog rata: Naučene lekcije u Evropi i Sjedinjenim Državama, 1. izd. (Washington, D.C: Brassey's, 2002), str. 189.
 8. Haupt Christian i Saracino Daniel,(2003) „Reforma odbrane u BiH i SCG: Moguće dijeljenje iskustava i potencijal za dalju saradnju" u Boonstri, Inicijativa za reformu odbrane u Bosni i Hercegovini / Srbiji i Crnoj Gori, projekt DRINA, str.59.
 9. Hurewitz, C. J. (1962). “Russia and the Turkish Straits: A Revaluation of the Origins of the Problem”. World Politics, 14(4): str. 605-632.
 10. Izvještaj o radu Koordinacionog odbora za kontrolu malog i lakog naoružanja u Bosni i Hercegovini za 2018. godinu Koordinacioni odbor za kontrolu malog i lakog naoružanja Bosni i Hercegovini, mart 2019.
 11. James Staples, „Reforma odbrane i Partnerstvo za mir u Bosni i Hercegovini“, časopis RUSI 149, br. 4 (2004.), str. 34-37.
 12. Katz, N. M. (2006). “Putin’s Foreign Policy toward Syria”, Middle East Review of International Affairs, 10(1), str. 55-59.
 13. Kim Julie, Balkanska saradnja na pitanjima ratnih zločina (Washington: Kongresna istraživačka služba, 2008.), str. 3-4.
 14. Kramer, M. (2009). “The Myth of a No-NATO-Enlargement Pledge to Russia”. The Washington Quarterly, str. 39-61.
 15. Kreutz, A. (2010). “Syria: Russia’s Best Asset in the Middle East”, Russie.Nei.Visions, no. 55. Paris, IFRI, Russia/NIS Centre.
 16. Magas, D. (2003). “NATO and the Recent Geopolitical Situation in the Adriatic Sea Area”, "After You Voted" How Would You Play NATO? Proceedings of the 2nd International NATO Conference at the University of Pécs, Pécs 2003, str. 74-83.
 17. Maya Shatzmiller, Islam i Bosna: Rezolucija sukoba i vanjska politika u multietničkim državama (Montréal: McGill-Queen's University Press, 2002), str. 98-99.
 18. Mijanovic, D. & Barovic, G. (2015). “Density of Population and Spatial Distribution of Rural Population in the Coastal Region of Montenegro”, str. 179-392.
 19. Mitja Velikonja, Vjerska podjela i politička netrpeljivost u Bosni i Hercegovini, 1. izd. (College Station: Texas A&M University Press, 2003), str. 183.
 20. Ministarstvo odbrane Crne Gore (2013). Strategic Defense Review of Montenegro
 21. Moore Rebecca R., Nova misija NATO-a: Projektiranje stabilnosti u svijetu poslije hladnog rata (Westport: Praeger Security International, 2007), str. 2, 40, 60-61
 22. Nikolsky, A. (2014). “Russian naval presence in the Eastern Mediterranean and the problem of projected naval basing”. Moscow Defence Brief, 2(40), str. 14–21.
 23. Odluka Predsjedništva BiH, broj 01-414-06/04, od 24. marta 2004. godine.
 24. Osnovni tekstovi NATO-a: Studija o proširenju NATO-a, stav 4.
 25. Priručnik NATO-a: Alijanse u međunarodnoj sigurnosti, (2006), str. 94, 159.

Internet izvori

1. Abramowitz, Z. (2017). Debate: Should NATO Expand To Protect Montenegro?. Above theLaw (pristupljeno 4. marta 2020.),<www.abovethelaw.com/2017/03/debate-should-

- [natoexpand-to-protect-montenegro/](#)>.
2. Allcock, J., Poulsen, T., & Lampe, J. (2018). Montenegro | History, Population, Map, & Facts. Encyclopedia Britannica (pristupljeno 4. marta 2020.), <<https://www.britannica.com/place/Montenegro>>.
 3. Centar za europske sigurnosne studije, Kandidati sa zapadnog Balkana za članstvo u NATO-u i partnerstvo, izd. David Greenwood (2005), str. 17, 53, 83 (pristupljeno 11. juna 2020.), <<http://www.cess.org/publications/harmoniepapers/pdfs/HarmPap.18.colour.pdf>>
 4. Balkaneu.com. (2013). Government refuses Russia's request to set up a military base in Montenegro (pristupljeno 9. marta 2020.), <<http://www.balkaneu.com/governmentrefuses-russias-request-set-military-base-montenegro/>>.
 5. Bijela knjiga odbrane Bosne i Hercegovine (Sarajevo: Ministarstvo odbrane Bosne i Hercegovine, 2005.), str. 18-19 (pristupljeno 13. augusta 2020.); <<http://www.mod.gov.ba/eng/eng-whitebook.html>>.
 6. Bosanski srpski nacionalisti prijete secesijom, Rojters, 12. februara 2020. (pristupljeno 19. aprila 2020.), <http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2008/02/15/feature-01>.
 7. Boskovic, M. (2015). Why Montenegro's protests are unlikely to spell the end for Milo
 8. Emmott, R., & Siebold, S. (2015). NATO invites Montenegro to join alliance, defying Russia. U.S (pristupljeno 10. marta 2020.), <<https://www.reuters.com/article/us-natomontenegro/nato-invites-montenegro-to-join-alliance-defyingrussiaidUSKBN0TL0J620151202>>.
 9. Bosnia and Herzegovina - NATO Individual Partnership Action Plan - Presentation Document, (2016) (pristupljeno 3. augusta 2020.), <<https://obris.org/regija/bih-dobila-pregled-obrane-i-plan-modernizacije-os/>>. str. 7, 28
 10. Buckley, N., Barker, A., & Byrne, A. (2015). Russia fumes over Nato invitation to Montenegro. Ft.com (pristupljeno 9. marta 2020.), <<https://www.ft.com/content/91f99dbc-990d-11e5-95c7-d47aa298f769>>.
 11. Bukureštanska deklaracija, saopštenje NATO-a (2008) 049 (pristupljeno 18. maja 2020.), <<http://www.nato.int/docu/pr/2008/p08-049e.html>>.
 12. CdM. (2015). Knezevic played siren sound in Parliament, Krivokapic: The DF MP has a show –CdM (pristupljeno 10. marta 2020.), <<https://www.cdm.me/english/knezevic-played-sirensound-in-parliament-krivokapic-the-df-mp-has-a-show/>>.
 13. CIA.gov. (2018). The World Factbook — Central Intelligence Agency (pristupljeno 5.03.2020.), <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mj.html>>.
 14. Cukali Besnik, „SFOR - Centar za obuku operacija podrške miru“, NATO(2003) (pristupljeno 13.07.20), <<http://www.nato.int/sfor/indexinf/articles/031211a/t0312a.htm>>.
 15. Defense Reform Commission 2005 Report, AFBIH: A Single Military Force for the 21st Century (Sarajevo: Ministry of Defense of Bosnia and Herzegovina, 2005) (pristupljeno 12. marta 2020.), <<http://www.mod.gov.ba/eng/dwn/2005DRCReport-English.pdf>>.
 16. Deklaracija iz Rige, NATO-ovo saopštenje za javnost (2006) str. 150 (pristupljeno 15. maja 2020.), <<http://www.nato.int/docu/pr/2006/p06-150e.htm>>.
 17. Deklaracija sa Praškog samita, 21. novembar 2002., stav 10., Saopštenje NATO-a (2002),

- str. 127 (pristupljeno 18. maja 2020.), <<http://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-127e.htm>>.
18. Deklaracija sa samita u Bukureštu, 3. aprila 2008., stav 23., Saopštenje NATO-a (2008) 049 (pristupljeno 18. maja 2020.), <<http://www.nato.int/docu/pr/2008/p08-049e.html>>.
 19. Dempsey, J. (2014). The Western Balkans Are Becoming Russia's New Playground, (pristupljeno 9. marta 2020.), <<http://carnegieeurope.eu/strategiceurope/?fa=57301>>.
 20. European Commission. (2006). Montenegro 2006 Progress Report, SEC (2006) 1388 (pristupljeno 9. marta 2020.), <<http://www.refworld.org/docid/4562c9474.html>>.
 21. European Commission. (2008). Montenegro 2008 Progress Report. Commission Staff Working Document. SEC (2008) 2696 (pristupljeno 10. marta 2020.), <https://www.ecoi.net/en/file/local/1318411/1227_1229348579_montenegro.pdf>.
 22. European Commission – Press Releases. (2015). Key findings of the 2015 report on Montenegro.
 23. European Council on Foreign Relations. (2014). Ten global consequences of the Ukraine crisis (pristupljeno 18. februara 2020.), <www.ecfr.eu/article/commentarytentglobalconsequencesofukraine272/>.
 24. European Union External Action. (2013). Montenegro 2013 Progress Report (pristupljeno 9. marta 2020.), <https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/montenegro_2013.pdf>.
 25. European Union External Action. (2014). Montenegro 2014 Progress Report (pristupljeno 9. marta 2020.), <https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/20141008-montenegro-progressreport_en.pdf>.
 26. Eurostat. (2016). Candidate countries and potential candidates: population – demography.
 27. Appsso.eurostat.ec.europa.eu (pristupljeno 5. marta 2020.), <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=cpc_psdemo&lang=en>.
 28. Farkas, E. (2015). Montenegro Will Join NATO — and That Matters. Defense One (pristupljeno 18. februara 2020.), <www.defenseone.com/ideas/2015/12/montenegro-will-join-nato-and-matters/124733/>.
 29. Freedom House Report, Nations in Transit 2007 - Bosnia and Herzegovina, 2007) (pristupljeno 12. marta 2020.), <http://www.freedomhouse.hu/images/fdh_galleries/NIT2007/bosnia_line%20edited_office%20reviewed.pdf>
 30. Freedom House. (2009). Freedom in the World 2009: Montenegro (pristupljeno 9. marta 2020.), <<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2009/montenegro>>.
 31. Freedom House. (2018a). Montenegro (pristupljeno 9. marta 2020.), <<https://freedomhouse.org/country/montenegro>>.
 32. Gallup.com. (2017). Most NATO Members in Eastern Europe See It as Protection (pristupljeno 9. marta 2020.), <<http://news.gallup.com/poll/203819/nato-members-eastern-europeprotection.aspx>>.
 33. Chuma, J. (2016). The Mediterranean: Driving Russia's Strategic Decisions Since 1676 (pristupljeno 9. marta 2020.), <<http://cimsec.org/mediterranean-driving-russias-strategic-decisions-since1676/30070>>.
 34. Global Firepower. (2018). 2018 Military Strength Ranking (pristupljeno 9. marta 2020.), <<https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp>>.
 35. Global Peace Index Report. (2015). Measuring Peace, Its Causes and Its Economic Value.

- Institute for Economics & Peace (pristupljeno 9. marta 2020.), <http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2015/06/Global-Peace-Index-Report2015_0.pdf>.
36. Gordon, M. (1999). Russia Remains Uneasy Over NATO's Expansion. Nytimes.com (pristupljeno 8. marta 2020.), <<https://www.nytimes.com/1999/03/14/world/russia-remains-uneasyover-nato-s-expansion.html>>.
 37. Hartog Merijn, „Odbrambene reforme i težnje Partnerstva za mir u Bosni i Hercegovini i Srbiji i Crnoj Gori“, u Jos Boonstra, izd., Inicijativa za reformu odbrane u Bosni i Hercegovini / Srbiji i Crnoj Gori, projekt DRINA (Groningen, Nizozemska: Centar za evropske sigurnosne studije, 2005), (pristupljeno 1. februara 2020.), <<http://www.cess.org/publications/occasionals/pdfs/occasionals2.pdf>>. str. 2.
 38. Službena stranica Ministarstva sigurnosti BiH <<http://msb.gov.ba/PDF/27092019.pdf>> (pristupljeno 13. Augusta 2020. godine).
 39. <<https://obris.org/regija/bih-dobila-pregled-obrane-i-plan-modernizacije-os/>> (pristupljeno 3. augusta 2020.).
 40. Hunter, R. E. (2015). NATO Enlargement? The Case of Montenegro. The European Institute (pristupljeno 4. marta 2020.), <www.europeaninstitute.org/index.php/eiblog/251-%20european-affairs/ea-april-2015/2023-nato-enlargement-the-case-of-%20montenegro>. str. 34, 38, 55, 98, 99,134, 173.
 41. International Crisis Group,Osiguravanje budućnosti Bosne: Nova međunarodna strategija angažmana(2007),(pristupljeno 12. marta 2020.), <http://doc.operationspaix.net/serv1/ICG_ensuring_bosnias_future2007-02-15_.pdf>.str. 16.
 42. International Republican Institute. (2017). Montenegro Poll Reveals Anti-Western Tilt;
 43. Widespread Dissatisfaction with Country’s Trajectory | Iri.org (pristupljeno 9. marta 2020.), <<http://www.iri.org/resource/montenegro-poll-reveals-anti-western-tilt-widespreaddissatisfaction-country%E2%80%99s-trajectory>>.
 44. Jane's, „Oružane snage Bosne i Hercegovine,“ (2008) (pristupljeno 14. maja 2020.), <<http://search.janes.com/Search&Prod Name=BALK&>>.
 45. Jankovic, S. (2014). As NATO Membership Gets Closer, Montenegro Feels The Heat From Russia (pristupljeno 9. marta 2020.), <<https://www.rferl.org/a/montenegro-nato-russiapressure/25419459.html>>.
 46. Johnson, K. (2015). Putin's Mediterranean Power Play in Syria. Foreign Policy (pristupljeno 9. marta 2020.), <<http://foreignpolicy.com/2015/10/02/putins-mediterranean-power-playin-syria-navy-tartus-fleet/>>.
 47. Kaminski, M. (2015). NATO goes to war — over Montenegro. The POLITICO (pristupljeno 4. marta 2020.), <www.politico.eu/article/nato-goes-to-war-over-montenegro/>.
 48. Kile, S. & Kristensen, H. (2017). Trends in World Nuclear Forces, 2017. SIPRI Fact Sheet (pristupljeno 9. marta 2020.), <https://www.sipri.org/sites/default/files/2017-06/fs_1707_wnf.pdf>.
 49. Komisija za reformu odbrane, Put ka partnerstvu za mir (Sarajevo: OSCE, 2003) (pristupljeno 9. maja 2020.), <<http://www.oscebih.org/documents/12-eng.pdf>>.
 50. Komnenic, P. (2015). Thousands protest against Montenegro's government. U.S.

- (pristupljeno 10. marta 2020.), <<https://www.reuters.com/article/us-montenegro-protests/thousandsprotest-against-montenegros-government-idUSKCN0SC0SR20151018>>.
51. Komuniké Sjevernoatlantskog vijeća, Partnerstvo za mir: Okvirni dokument, (Bruxelles, NATO, januar 1994.) (pristupljeno 18. maja 2020.), <<http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c940110b.htm>>.
 52. Kosenkov, K. (2015). Global Firepower 2015 (pristupljeno 9. marta 2020.), <<https://knoema.com/ssmsxvd/global-firepower2015?indicator=Active%20Military%20Manpower>>.
 53. Leick, R. (2005). Adriatic LNG Terminal (pristupljeno 9. marta 2020.), <<http://www.ivt.ntnu.no/ept/fag/tep4215/innhold/LNG%20>>
 54. Lilyanova, V. (2016). Montenegro: Towards full NATO membership. European Parliamentary Research Service (pristupljeno 10. marta 2020.), <[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2016/583811/EPRS_ATA\(2016\)583811_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2016/583811/EPRS_ATA(2016)583811_EN.pdf)>.
 55. Locher James R. III i Donley Michael, „Reforma odbrambenih institucija Bosne i Hercegovine“, NATO Review (2004.) (pristupljeno 1. februara 2020.), <<http://www.nato.int/docu/review/2004/issue4/english/military.html>>.
 56. Lomonosov, M. (2016). If Montenegro joins NATO, get ready for a firm Russian response. Russia Direct (pristupljeno 4. marta 2020.), www.russia-direct.org/opinion/ifmontenegro-joins-nato-get-ready-firm-russian-response.
 57. Marovic, J. (2016). Nations in Transit Report-2016: Montenegro (pristupljeno 10. marta 2020.), <https://freedomhouse.org/sites/default/files/NIT2016_Montenegro.pdf>.
 58. Milatovic, J. & Sanfey, P. (2015). The Western Balkans and EU energy security (pristupljeno 9. marta 2020.), <<http://cssd-ngo.org/the-western-balkans-and-eu-energy-security/>>.
 59. Ministarstvo vanjskih poslova Crne Gore (2018). NATO Documents (pristupljeno 10. marta 2020.), <<http://www.mvp.gov.me/rubrike/nato/Dokumenti>>.
 60. Mir Šakil-ur-Rahman, „Rusija upozorava Gruziju protiv kandidature za NATO“, vijesnik *INTERNATIONAL*, 10. jula 2020. (pristupljeno 27. maja 2020.), <http://www.thenews.com.pk/daily_detail.asp?id=123524>.
 61. Mitchell, A. (1996). Clinton Urges NATO Expansion in 1999. Nytimes.com (pristupljeno 8. marta 2020.), <<https://www.nytimes.com/1996/10/23/us/clinton-urges-nato-expansion-in1999.html>>.
 62. Montenegrin Navy. (2018) (pristupljeno 5. marta 2020.), <Maria Online.com http://www.mariaonline.com/travel/article.php?lg=en&q=Montenegrin_Navy>.
 63. Morrison James W., izd. NATO-ova ekspanzija i buduća alternativna sigurnosna usklađivanja (Washington DC: Institut za nacionalne strateške studije, 1995.), str. 2, 40, 76; (pristupljeno 25. februar 2020.), <<http://stinet.dtic.mil/cgibin/GetTRDoc?AD=ADA304514&Location=U2&doc=GetTRDoc.pdf>>
 64. Ministarstvo vanjskih poslova Crne Gore (2011). Bulletin: About the Ports of National Importance (pristupljeno 5. marta 2020.),

- <www.msp.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rId=146896&rType=2>.
65. NATO and Afghanistan, (2017a). ISAF Placemats Archive (pristupljeno 10. marta 2020.), <<https://www.nato.int/cps/en/natolive/107995.htm>>.
 66. NATO and Afghanistan, (2017b). RSM Placemats Archive (pristupljeno 10. marta 2020.), <<https://www.nato.int/cps/en/natolive/107995.htm>>.
 67. NATO Archive, (2017). Relations with Montenegro (Archived) (pristupljeno 10. marta 2020.), <www.nato.int/cps/su/natohq/topics_49736.htm>.
 68. *NATO događaji: Saveznici NATO-a potpisali protokole o pristupanju Albanije i Hrvatske (Bruxelles: NATO, 2008)* (pristupljeno 15. januara 2020.), <<http://www.nato.int/docu/comm/2008/0807-sign-alb-croatia/0807-sign-alb-croatia.htm>>.
 69. NATO Enlargement Fact Sheet. (2016). NATO Enlargement & Open Door. Public Diplomacy Division (PDD) – Press & Media Section (pristupljeno 9. marta 2020.), <https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_07/20160627_1607-factsheet-enlargement-eng.pdf>.
 70. NATO Foreign Ministers. (2015). NATO Invites Montenegro to Join Alliance and Provides 'Guidance for Other Aspirants'. Atlantic Council (pristupljeno 10. marta 2020.), <<http://www.atlanticcouncil.org/blogs/natosource/nato-invites-montenegro-to-joinalliance-and-provides-guidance-for-other-aspirants>>.
 71. NATO News. (2008). NATO launches Intensified Dialogue with Montenegro (pristupljeno 10. marta 2020.), <www.nato.int/cps/su/natohq/news_8043.htm?selectedLocale=en>.
 72. NATO News, (2015). Alliance invites Montenegro to start accession talks to become member of NATO (pristupljeno 8. marta 2020.), <www.nato.int/cps/en/natohq/news_125370.htm>.
 73. NATO Official Website, (2017). Enlargement, (video presentation) (pristupljeno 8. marta 2020.), <www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49212.htm>.
 74. NATO PfP. (2017). Partnership for Peace Programme (pristupljeno 10. marta 2020.), <https://www.nato.int/cps/su/natohq/topics_50349.htm>.
 75. NATO Speeches, (2009). "NATO and Russia: A New Beginning" - Speech by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen at the Carnegie Endowment, Brussels (pristupljeno 10. marta 2020.), <https://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_57640.htm>.
 76. NATO Teme: Vijeće euroatlantskog partnerstva (Bruxelles: NATO, 2008) (pristupljeno 11. maja 2020.), <<http://www.nato.int/issues/eapc/index.html>>.
 77. NATO Teme: Akcioni plan za članstvo (MAP) (Brussels: NATO, 1999) (pristupljeno 12. marta 2020.), <<http://www.nato.int/issues/map/index.html>>.
 78. NATO teme: Proširenje - kako se razvijala ova politika? (Brisel: NATO, 2008) (pristupljeno 9. januara 2020.), <<http://www.nato.int/issues/enlargement/evolution.html>>.
 79. Nič, M. (2015). Why Montenegro has decided to stand up to Russia | Balkans in Europe PolicyBlog. Suedosteuropa.uni-graz.at. (pristupljeno 4. marta 2020.), <<http://www.suedosteuropa.uni-graz.at/biepag/node/79>>.
 80. Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini, 1995., *član I* (pristupljeno 19. maja

- 2020.), <http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=379>.
81. Osnovni tekstovi NATO-a: Studija o proširenju NATO-a (Brisel: Organizacija Sjevernoatlantskog ugovora, septembar 1995.) (pristupljeno 19. aprila 2020.), <<http://www.nato.int/docu/basicxt/enl-9501.htm>>.
 82. Petrovskaya, J. (2015). Черногория боится превратиться в Севастополь [Montenegro is afraid to turn into Sevastopol]. Крым.Реалии (pristupljeno 9. marta 2020.), <<https://ru.krymr.com/a/27304708.html>>.
 83. Pivovarenko, A. (2014). Modern Russia in the Modern Balkans: Soft Power through Investment RussianCouncil.ru (pristupljeno 10. marta 2020.), <<http://russiancouncil.ru/en/analytiscsand-comments/analytiscs/modern-russia-in-the-modern-balkans-soft-power-through-inves/>>.
 84. Pond, S. (2004). NATO Review - Understanding the PfP tool kit. Nato.int. (pristupljeno 10. marta 2020.), <<https://www.nato.int/docu/review/2004/partnership-forward/PfP-toolkit/EN/>>.
 85. Priručnik NATO-a: Partnerstvo za mir - Cilj i opseg (Brisel: NATO, 2002) (pristupljeno 11. maja 2020.), <<http://www.nato.int/docu/handbook/2001/hb030201.htm>>.
 86. Priručnik NATO-a: Partnerstvo za Proces planiranja mira i revizije (PARP) (Brisel: NATO, 2002) (pristupljeno 11. maja 2020.), <<http://www.nato.int/docu/handbook/2001/hb030208.htm>>.
 87. Pryce, P. (2015). Should Montenegro join NATO? (pristupljeno 10. marta 2020.), <<https://www.offiziere.ch/?p=25220>>.
 88. Proširenje NATO-a: Zašto priključivanje Poljske, Mađarske i Češke u NATO jača američku nacionalnu sigurnost (Washington: State Department of State, 1998.) (pristupljeno 11. februara 2020.), <<http://www.state.gov/www/regions/eur/nato2.pdf>>.
 89. Recknagel, C. (2015). Pro-Russian Parties Seek To Derail Montenegro's NATO Bid.
 90. RadioFreeEurope/RadioLiberty (pristupljeno 8. marta 2020.), <<https://www.rferl.org/a/montenegro-opposition-protests-nato-bid/27395329.html>>.
 91. Recknagel, C. (2015). Pro-Russian Parties Seek To Derail Montenegro's NATO Bid. RadioFreeEurope /RadioLiberty (pristupljeno 9. marta 2020.), <<https://www.rferl.org/a/montenegro-opposition-protests-nato-bid/27395329.html>>.
 92. Roberts, K. (2015). Montenegro: From NATO Enemy to Potential Ally. Nytimes.com. (pristupljeno 4. marta 2020.), <<https://www.nytimes.com/interactive/2015/12/02/world/europe/montenegro-nato.html>>.
 93. Russia Beyond. (2015). Kremlin promises response to Montenegro's accession to NATO (pristupljeno 10. marta 2020.), <https://www.rbth.com/news/2015/12/02/kremlinpromises-response-to-montenegros-accesion-to-nato_546623>.
 94. Saideman, S. (2015). Why invite Montenegro into NATO? It's all about Russia. OpenCanada (pristupljeno 18. februara 2020.), <<https://www.opencanada.org/features/why-invitemontenegro-nato-its-all-about-russia/>>.
 95. Scheffer Jaap de Hoop citiran u „NATO-ovi ministri vanjskih poslova ponavljaju svoju podršku Gruziji“, NATO News (2008) (pristupljeno 25. maja 2020.),

- <http://www.nato.int/docu/update/2008/08-august/e0819a.html>>.
96. Serwer Daniel, *Dolazi uskoro u zemlju u blizini vaše: suverenitet Kosova (Bruxelles: Bertelsmann Stiftung, 2007), str. 5.*
 97. Shuster, S. (2017). Q&A: Duško Marković, the Prime Minister Stuck Between Putin and Trump in the Balkans (pristupljeno 9. marta 2020.), <http://time.com/4673038/dusko-markovicmontenegro-russia-nato/>>.
 98. Simmons Robert F., „Deset godina Vijeća za euroatlantsko partnerstvo: lični odraz“, NATO Review, ljeta 2007 (pristupljeno 11. maja 2020.), <http://www.nato.int/docu/review/2007/issue2/english/art5.html>>. str. 38.
 99. Službeni tekst NATO-a: *Sjevernoatlantski savez ugovor* (Brussels: NATO, 1949) (pristupljeno 25. aprila 2020.), <http://www.nato.int/docu/basic/txt/treaty.htm>>.
 100. Staff, T. (2013). ‘Russia eyes Egypt’s ports in bid to boost military presence’. Timesofisrael.com (pristupljeno 9. marta 2020.), <https://www.timesofisrael.com/russia-seeks-a-naval-presence-in-egypts-ports/>>.
 101. Statistics Times. (2014). List of European countries by Area (2014) (pristupljeno 5. marta 2020.), <http://statisticstimes.com/geography/european-countries-by-area.php>>.
 102. Szayna Thomas S., *Budućnost NATO-a i proširenja, svjedočenje Pododbora za Evropu Odbora za međunarodne odnose, Predstavnički dom Sjedinjenih Država* 17. aprila 2002., (Santa Monica: RAND Corporation, April 2002), str. 2 (pristupljeno 23. maja 2020.), <http://www.rand.org/pubs/testimonies/2005/CT196.pdf>>.
 103. Szonyegi Janos, *Dinamika mira o održivosti Bosne i Hercegovine, dvanaest godina nakon Dejtona* (Monterey, Kalifornija: Pomorska postdiplomska škola, juni 2007.), str.92 (pristupljeno 21. augusta 2020.), <http://bosun.nps.edu/uh/bin/hyperion-image.exe/07Jun%5FSzonvegi.pdf>>
 104. Tavberidze, V. (2018). The Bucharest Summit Revisited. Georgia Today on the Web (pristupljeno 4. marta 2020.), <http://georgiatoday.ge/news/9867/The-Bucharest-Summit-Revisited>>.
 105. Teffer, P. (2015). Nato invites Montenegro to start accession talks. Euobserver.com (pristupljeno 10. marta 2020.), <https://euobserver.com/foreign/131336>>.
 106. The US Senator Speech. (2014). “Murphy Remarks on Importance of U.S. Re-Engagement in Southeast Europe”. (pristupljeno 9. marta 2020.), <https://www.murphy.senate.gov/newsroom/press-releases/murphy-remarksonimportance-of-us-re-engagement-in-southeast-europeTomovic>>.
 107. Traynor Ian (2005) citiran u Gerard Toalu, Johnu O’Loughlinu i Dinu Djipi, „Bosna i Hercegovina deset godina nakon Dayton: Promjene ustava i javno mišljenje“, *Journal of Economic Literature* (2005) (pristupljeno 27. februara 2020.), <http://www.colorado.edu/IBS/PEC/iohno/pub/Davton10vrsafter.pdf>>.
 108. Vetschera Heinz i Damian Matthieu, „Reforma sigurnosnog sektora u Bosni i Hercegovini: uloga međunarodne zajednice“, (2006) (pristupljeno 17. aprila 2020.), <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=5&hid=105&sid=e150e90e-f36a-474b-9306-e69cb200254a%40sessionmgr107>>.
 109. Vijesti: Pešadijska jedinica BiH u Iraku, Ministarstvo odbrane Bosne i Hercegovine (pristupljeno 18. februara 2020.), <http://www.mod.gov.ba/bos/news.php?id=510>>.

110. Weir, F. (2013). Why Russia evacuated its naval base in Syria (pristupljeno 9. marta 2020.), <<https://www.csmonitor.com/World/Europe/2013/0627/Why-Russia-evacuated-its-navalbase-in-Syria>>.
111. Wightman citiran od strane Antonija Prlenda, „General Wightman: Reforma odbrane BiH je uspjeh“, Southeastern European Times (2020.) (pristupljeno 21. februara 2020.),
112. Wilkinson Tracy, „Bosna i Srbija kreću u otvaranje punih diplomatskih odnosa“, (1996) (pristupljeno 19.05.2020.), <<http://tech.mit.edu/V116/N48/bosnia.48w.html>>.
113. Woehrel Steven, Proširenje NATO-a i Rusija (Washington: CRS 97-477 F, 1998), str. 1. (pristupljeno 27. 05. 2020.), <https://www.policyarchive.org/bitstream/handle/10207/394/97-477_19980414.pdf?sequence=1>.
114. World Bank. (2018b). Worldwide Governance Indicators of Montenegro 2006-2016. (pristupljeno 10.03.2020.), <<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=worldwide-governanceindicators&Type=TABLE&preview=on#>>.

IZJAVA O PLAGIJARIZMU

Kao student magistarskog studija na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu potpisujem izjavu da sam upoznat sa Zakonom o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo i Etičkom kodeksu Univerziteta u Sarajevu

Ovom izjavom potvrđujem da sam magistarski rad napisao samostalno i koristeći se isključivo navedenom bibliografijom, te da ovaj rad nije korišten pri bilo kakvom drugom ocjenjivanju.

Suglasan sam da jedan primjerak mog rada bude javno dostupan preko biblioteke Fakulteta političkih nauka.

Mjesto/Datum _____

Potpis _____